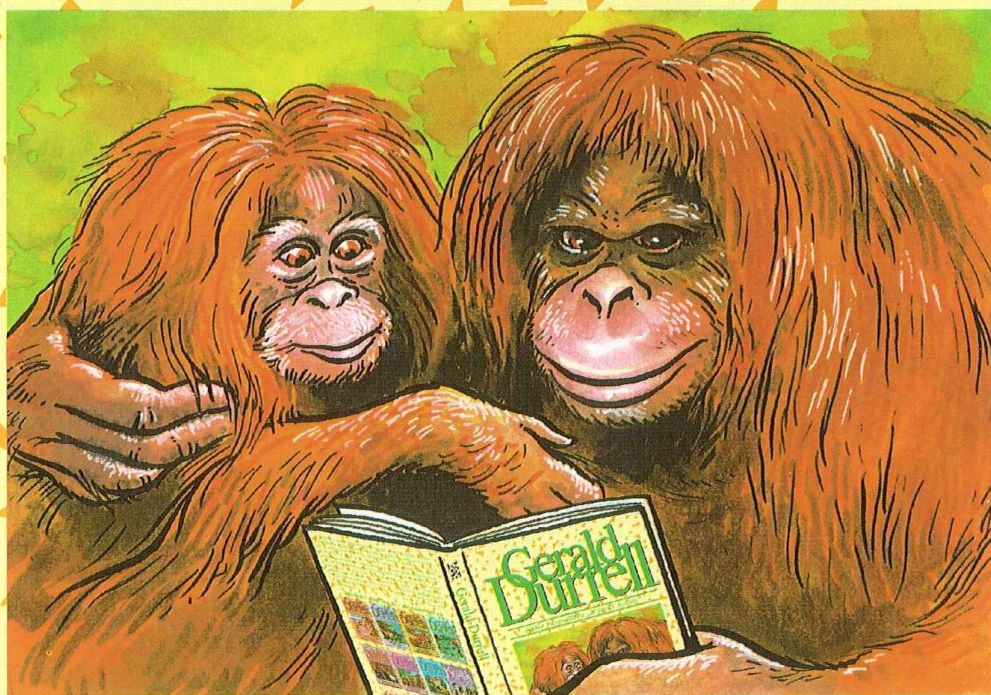

Gerald Durrell

Autor bestselleru „Moderní Noe“

ZAKOTVENÁ
ARCHA

ZAKOTVENÁ ARCHA

PRVNÍ VYDÁNÍ

Gerald Durrell

ZAKOTVENÁ ARCHA

Vydalo nakladatelství BB art v roce 1997

Copyright © Gerald Durrell 1976

Z anglického originálu *The Stationary Ark*
přeložil © 1997 Gerik Císař
odborný konzultant Mgr. Petr Šmerák

Obálka © 1997 Bohumil Fencel
Grafická úprava © 1997 Bohumil Fencel
s použitím autorových ilustrací a fotografií

First published in Great Britain by
Collins 1976

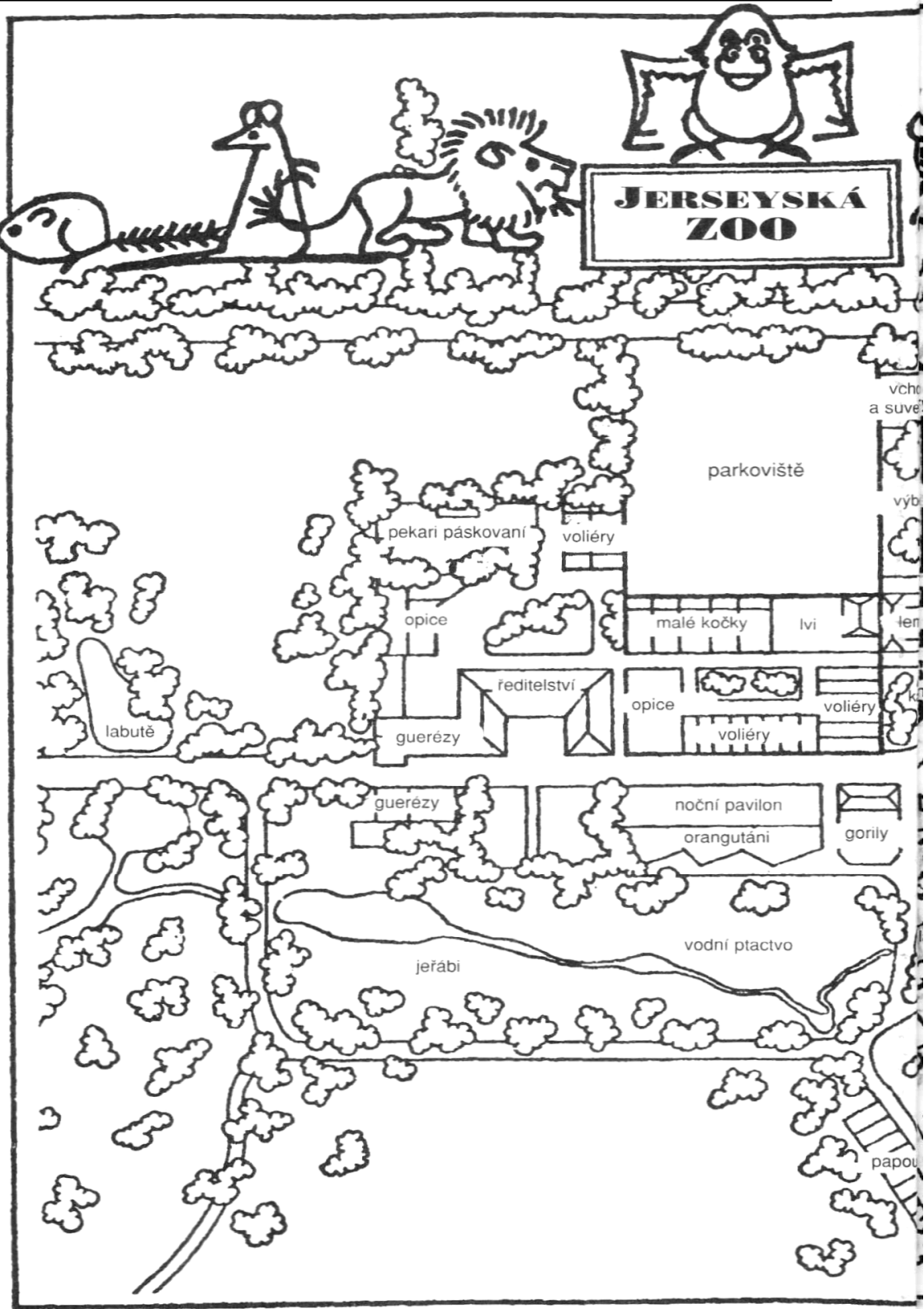
Vytiskla Polygrafia, a. s.

První vydání v českém jazyce

ISBN 80-86070-40-9

O B S A H

ÚVOD	9
1. VYPLUTÍ.....	11
2. POZLACENÁ KLEC.....	24
3. PATÁLIE S PROVIANTEM.....	53
4. ROZMANITOST PÁŘENÍ.....	70
5. FÁMY, FAKTA A FASCIKLY.....	94
6. PILULKY, PRÁŠKY A PROJÍMADLA	115
7. ZAKOTVENÁ ARCHA	127
Obrazová příloha.....	139

JERSEYSKÁ ZOO

parkoviště

pekari páskovani

voliéry

opice

malé kočky

lvi

reditelství

opice

voliéry

voliéry

labutě

guerézy

voliéry

guerézy

noční pavilon

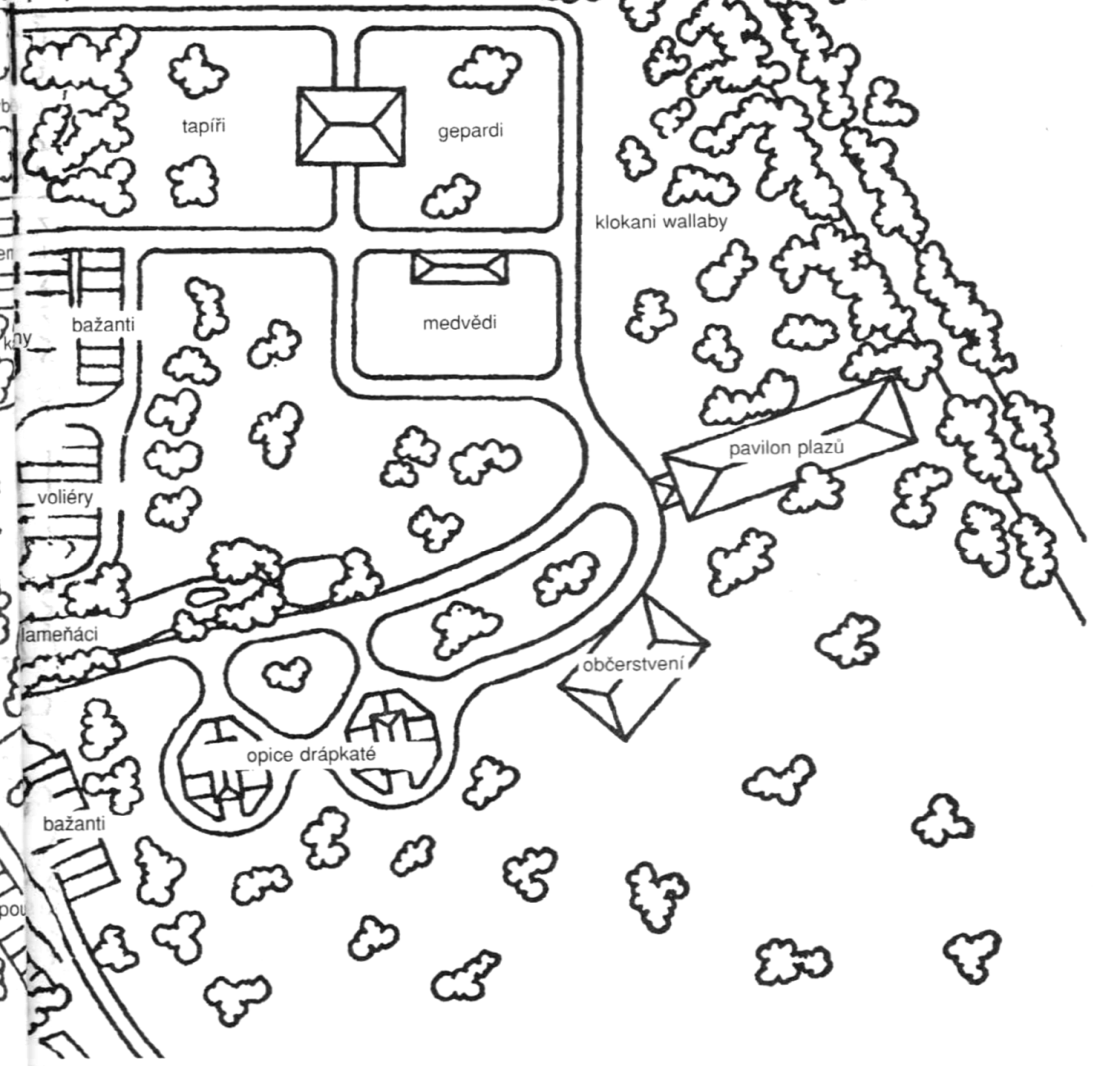
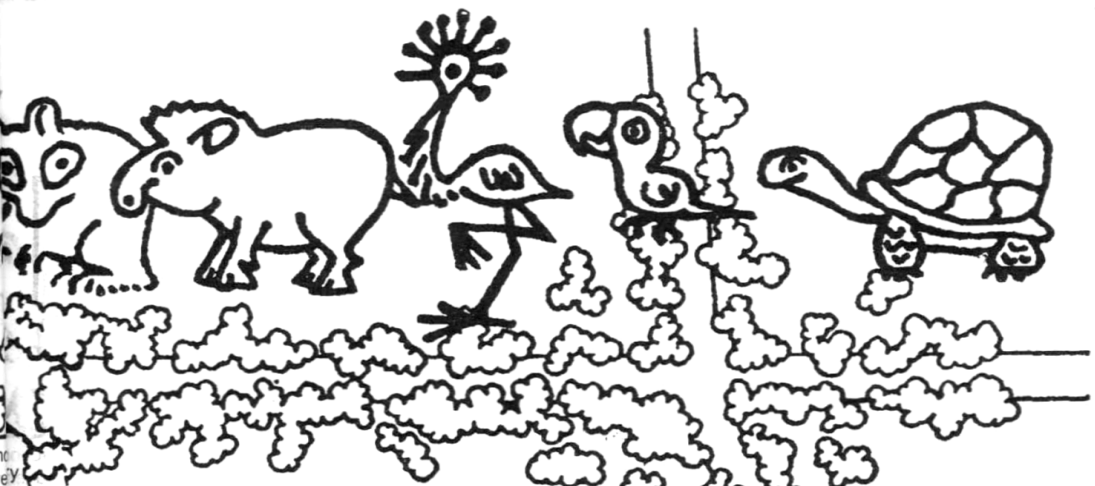
orangutáni

gorily

jeřábi

vodní ptactvo

papou

tapíři

gepardi

klokani wallaby

bažanti

medvědi

pavilon plazů

voliéry

občerstvení

lameňáci

opice drápkaté

bažanti

ÚVOD

Plod'te a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.

GENESIS 1,28

Vedl jsem vás do země sadů, abyste jedli její plody a to, co dobrého dává. Přišli jste a mou zemi jste poskvrnili, moje dědictví jste zohavili.

JEREMJÁŠ 2,7

Tato kniha pojednává o zoologických zahradách všeobecně a o jedné z nich zvlášť: o té, kterou jsem založil na ostrově Jersey.

Lidé, kteří jsou důvěrně svázáni se zoologickými zahradami, si možná pomyslí, že píši až příliš kriticky. Ale činím tak proto, že mi na těchto institucích záleží a přeji si, aby prospívaly a konaly lepší a hodnotnější práci, nikoli aby chřadly pro vlastní netečnost a nepřízeň veřejnosti. V celé řadě hledisek, jimiž se zde zabývám, jsem se spíše prohřešil až přílišnou shovívavostí.

Pokud se snad někteří čtenáři budou domnívat, že jsem neúměrně tvrdý, veřejně je vyzývám k návštěvě naší zoo na Jersey a k otevřené kritice toho, co tam činíme. Kritika nám přináší prospěch a (jak doufáme) i poučení.

Co ještě dodat? Snažím se psát vážně o věcech, které za vážné pokládám, ale zároveň se humornými historkami pokouším jejich tíži odlehčit, žertovnými příběhy ilustrovat své postoje a ukázat tak i zábavnější stránku své činnosti. Pokud má někdo námitky proti mému na první pohled frivolnímu přístupu k závažným otázkám, mohu pouze prohlásit, že kdybych nejrozmanitější skopičiny, jež provádím já sám či moji zvířecí souputníci - od pávů až k politikům - nepokládal za neodolatelně směšné, nenalezl bych dostatek odvahy ke své činnosti. Současná situace našeho světa je z biologického hlediska tak vážná a budoucnost natolik chmurná, že člověk potřebuje světlušku humoru, aby mu svítila na cestu.

1

VYPLUTÍ

Všechny v této knize uvedené příklady slouží ke zdůraznění jediné základní myšlenky: bude-li člověk nadále pokračovat v ničení přírody, podřeže si větev, na níž sám sedí, jelikož racionální ochrana přírody je současně i ochranou lidstva.

VINZENS ZISWILER - Vyhubená a mizející zvířata

Základní meze naší západní technické civilizace jsou dány skutečností, že vládne prostředky, jimiž dokáže v krátké době zlikvidovat život na rozsáhlých územích, ale není s to porozumět druhotným účinkům své činnosti.

Dr. S. R. EYRE - Ochránářství a produktivita

Biologie zoologických zahrad je stále ještě velmi mladým vědním oborem a vedení celé řady těchto institucí dodnes nemá o její existenci ani ponětí. Mnohde se vůbec nemyslí na roli, jakou zoologické zahrady hrají, či jakou by hrát měly.

HEINI HEDIGER - Člověk a zvíře v zoo

Nepatrnému se dostane milosrdenství, zato mocní budou tvrdě pohnáni k odpovědnosti.

APOKRYFY - Moudrost Šalomounova 6,6

Se zoologickými zahradami jsem byl v té či oné podobě svázán po celý život. „Zoomanie“ mne zachvátila už v raném věku dvou let, když moje rodina sídlila v jednom středoidnickém městě, jež se chlubilo jakous takous zoologickou zahradou. Dvakrát denně, když se mě má nebohá indická chůva ptala, kam chci jít na procházku, vlekl jsem ji nelítostně podél ostře zavánějící řady klecí s jejich zanedbanými obyvateli. Jakýkoli pokus o změnu tohoto rituálu měl okamžitě za následek můj řev, který byl tak pronikavý, že ho muselo být slyšet na jih až do Bombaje a na sever až k nepálským hranicím. Z tohoto hlediska snad není ani tak překvapivé tvrzení mé matky, že první slovo, které jsem dokázal zřetelně vyslovit, bylo „zoo“.

Prý jsem je pronášel stále dokola v neustále se měnící intonaci, vyjadřující jak slast, tak i despekt.

Tahle raná zkušenost ve mně vyvolala přirozenou touhu po vlastní zoologické zahradě. A tak jsem ve věku od dvou do šesti neúnavně sbíral nejrozmanitější živočichy od střevlí potočních až po sviňky, které jsem v čím dál tím větším množství choval ve svém pokoji či nosil jen tak po kapsách. Tou dobou jsme se přestěhovali do Řecka, kde jsem se těšil nádherné svobodě a mohl se plně věnovat své vášni, spočívající ve sběru a studiu divokých zvířat. Hodilo se mi vše - od výrů až po šťury. Když jsme se později vrátili do Anglie, uvědomil jsem si, že chci-li jednou mít svou vlastní zoologickou zahradu, budu nutně potřebovat zkušenosti i s většími zvířaty, jako jsou lvi, bizoni a žirafy, která rozhodně nelze - navzdory mému entuziasmu - úspěšně chovat na zahrádce rodinného domku či v ložnici, a už vůbec se nedají nosit po kapsách. Ucházel jsem se tedy, naštěstí úspěšně, o zaměstnání ve whipsnadeské zoologické zahradě, provozované londýnskou Zoologickou společností na jejich venkovských pozemcích v hrabství Bedfordshire. Byl jsem přijat jako praktikant, kterýžto honosný titul znamenal, že jsem se stal poskokem využívaným pro těžkou a špinavou práci všude tam, kde právě chyběly dvě ruce. Byla to pro mne v mnoha směrech ideální škola, neboť jsem tam (kdyby nic jiného) pochopil, že práce se zvířaty je sice namáhavá, špinavá a velice neromantická, ale umožňuje mi

kontakt se spoustou nádherných tvorů od pštrosů emu až po slony. Po odchodu z Whipsnadu jsem deset následujících let strávil odchytom divokých zvířat; financoval jsem a vedl deset větších expedic do rozličných světadílů, kde jsem získával zvířata pro zoologické zahrady.

Už za své whipsnadeské praxe a během prvních čtyř expedic jsem začal pochybovat o stávajících zoologických zahradách. Nikoli snad o jejich potřebnosti, neboť jsem věřil (a stále ještě věřím), že to jsou neobyčejně důležité instituce. Ale mé pochybnosti se týkaly způsobu jejich řízení a ve většině případů i jejich celkového zaměření. Než jsem nastoupil do Whipsnadu, byl jsem takový „zoomaniak“, že bych jakoukoli kritickou zmínku na adresu zoologických zahrad pokládal za rouhání hodné blesku z čistého nebe. Avšak moje whipsnadeská zkušenost i pozdější sběratelská praxe, jež mi umožnila kontakt s celou řadou zoologických zahrad (a samosebou i jejich návštěvu), ve mně budila rostoucí pocit nespokojenosti. S dalšími zkušenostmi jsem pak došel k závěru, že současné zoologické zahrady si vskutku v mnoha ohledech zaslouží a také potřebují tvrdou kritiku, aby se tyto po mém soudu veledůležité instituce vymanily ze stagnace, do níž většina z nich buď upadla, nebo v ní setrvala už od chvíle svého založení. Je však snadné kritizovat provazochodce, pokud jste nikdy sami na jeho lano nevstoupili, a tak jsem byl stále pevněji rozhodnut vybudovat svou vlastní zoo.

O nevalném mínění, které si zoologické zahrady v očích veřejnosti vysloužily, mě přesvědčily reakce mých známých poté, co zjistili, čemu se hodlám věnovat. Kdybych jim řekl, že chci založit továrnu na výrobu plastových lahví, hudební skupinu, striptýzový bar či jinou lidstvu prospěšnou instituci, nepochybně bych získal jejich vřelé sympatie. Ale zoologická zahrada? Místo, kam s odporem vodíte děti, aby se svezly na slonu a zkazili si žaludek zmrzlinou? Místo, kde jsou zvířata vězněna? To prý snad nemohu myslet vážně! Proč, u všech všudy, právě zoo, ptali se.

Do jisté míry jsem tyhle názory chápal a svým způsobem i sdílel. Odpověď nebyla snadná, neboť naše představy o smyslu a koncepci zoo se diametrálně lišily. Jádro celého problému spočívá v tom, že v

minulosti - a někdy i dnes - jen málo lidí z řad vědců i laiků dokázalo plně ocenit hodnotu kvalitních zoo. Jako vědecké instituce je lidé jednoduše neberou vážně a jen zřídka oceňují jejich nedozírné možnosti na poli výzkumu, konzervátorství a výchovy. Za tuhle neznalost si do značné míry mohou zoologické zahrady samy, protože si až příliš často vůbec nejsou vědomy svých vědeckých možností a do postavení ryze zábavních podniků se manévrují samy. Nelze se proto divit, že jak vědecká, tak i laická veřejnost je pokládá za místa laciného povyražení, za cosi méně pohyblivého, než jsou cirkusy, leč zhruba na stejné úrovni důležitosti. Zoologické zahrady tento pohled podporují, protože vědeckost je pro řadu lidí synonymem neskonale nudy a tudíž čímsi z kasovního hlediska krajně nežádoucím.

Přitom zoologická zahrada vládne možnostmi, jaké nemá žádná jiná instituce. V ideálním případě se může stát současně laboratoří, výchovným střediskem i konzervátorským pracovištěm. Naše přírodovědné znalosti, týkající se některých naprosto běžných druhů zvířat, jsou překvapivě chudé, a právě na tomto poli nám zoologické zahrady mohou nabídnout nepřeborné množství cenných informací. Ty pak lze využít k ochraně volně žijících jedinců, neboť každému je snad jasné, že nemá smysl vážně hovořit o konzervátorství, nemáme-li jasnou představu o biologii jednotlivých živočišných druhů. Správně vedená zoo nám však může pro podobnou činnost poskytnout seriózní podklady.

I když nejvíce žádoucí je bezesporu studium života zvířat ve volné přírodě, jisté prvky biologie živočichů se v zoo dají studovat daleko snáz, a některé můžeme poznat právě jen v uměle kontrolovaném prostředí. Tak například ve volné přírodě je prakticky nemožné zjistit přesnou dobu březosti jednotlivých druhů, studovat každodenní vývoj mláďat a tak podobně. Všechny tyto věci lze však zjišťovat v zoo. Proto jsou tyto instituce - mají-li ovšem kvalifikované vedení - nepřebornou zásobárnou cenných dat a informací. To však předpokládá soustavné studium a přesně vedené záznamy.

V oblasti osvěty a vzdělávání mohou zoologické zahrady rovněž zaujmout nezastupitelné postavení. V době, kdy miliony lidí žijí v

gigantických velkoměstech, vyrůstá nám generace, která nikdy nepoznala dobrodiní plynoucí ze soužití se psem, kočkou, zlatými rybkami či andulkami. Ve věžácích, připomínajících vztyčené rakve, žijí děti, které se domnívají, že mléko pochází z lahví, a které nikdy nepřišly do styku s pastvinou či krávou, a tudíž ani nechápou pozoruhodný vztah mezi oběma. Tato generace a její další potomstvo snad už jen díky zoologickým zahradám pochopí, že Zemi se pokoušejí obývat i jiní živočichové, než jen oni sami.

Na konzervátorském poli jsou zoologické zahrady schopny plnit naprosto nezastupitelnou funkci. Mohou provádět odchov co největšího počtu zvířat, o která pečují, a vyrovnávat tak úbytek na svobodě žijících jedinců. Avšak ještě důležitější je to, že mají možnost ustavit chovné skupiny těch druhů, jejichž počty ve volné přírodě klesly pod kritickou mez. Mnohé zoo tak úspěšně činí.

Mezi tisícovkou vyhynutím ohrožených živočišných druhů existují mnohé, jejichž celkový počet je tak nízký, že krom běžné ochrany nutně vyžadují i zavedení řízeného chovného programu. Řada lidí (včetně některých ředitelů zoo) s nimiž jsem za dlouhá léta hovořil, má o významu a důležitosti řízeného chovu pro ochranářství a konzervátorskou činnost jen velice nejasnou představu. Ale v poslední době už pokrokovější zoologické zahrady i realisticky uvažující ochranáři stále častěji hovoří o zoo-bankách ustupujících živočišných druhů. Jestliže totiž celkové počty jedinců klesnou pod určitou úroveň, je sice třeba vynaložit všemožné úsilí pro jejich zachování ve volné přírodě, ale zároveň je nutné ustavit produktivní chovné skupiny v zoo, nebo - to ještě raději - speciální chovné středisko. Pak, ať už vývoj ve volné přírodě dopadne jakkoli, je existence daného živočišného druhu zajištěna. I když totiž divoce žijící jedinci do posledního vyhynou, zůstanou nám zachovány chovné skupiny, z nichž se v budoucnu můžeme pokusit o jejich opětovné rozšíření v bezpečnějších oblastech.

Tento způsob odchovu v zajetí už skutečně pomohl zachránit takové druhy, jako je například jelen milu, evropský zubr, berneška havajská a další, ale zoologické zahrady, které se podobné činnosti věnují, jsou stále ještě v menšině a jejich zájem se týká jen malé

hrstky druhů. Přitom seznam živočichů, kteří ke svému přežití nutně potřebují cílevědomou pomoc, roste hrozivou rychlostí. Pochopil jsem, že nebude-li se právě této specifické formě konzervátorské činnosti věnovat náležitá pozornost, obrovské spoustě druhů bude dál hrozit vymření.

Myslím, že stávající zoologické zahrady by se měly přednostně a v daleko větší míře než dřív soustředit na tuto důležitou práci. Každá nově vznikající zoo by si chov ohrožených druhů měla vytknout za nejdůležitější cíl. Došel jsem k závěru, že to, co skutečně potřebujeme, nejsou obrovské a všestranné zoo, ale menší specializované instituce, soustřeďující všechno úsilí na řízený chov nejhroženějších druhů. Mohly by tak pomoci i menším a méně atraktivním živočichům, kteří jsou zpravidla zanedbáváni, protože tolik nepřitahují zájem platicích návštěvníků. Takové zahrady by se navíc měly stát výcvikovými středisky pro ochranáře. Držení a chov zvířat, zvláště pak vzácných a choulostivých druhů, je umění, jemuž je třeba se pečlivě učit. Pohříchu v dřívějších dobách (a leckde je tomu tak dodnes) jsou k ošetřování zvířat najímáni lidé, kteří by učinili lépe, kdyby se snažili své nedostatečné schopnosti uplatnit někde úplně jinde.

I když potřeba vybudovat zoologickou zahradu takového zaměření, jaké jsem měl na mysli, byla v mých očích zcela zřejmá, musel jsem v té době (a do jisté míry až dodnes) čelit nezanedbatelné opozici ze strany stoupenců „tvrdého jádra“ ochranářského hnutí. Bylo velmi nesnadné přesvědčit je, že vedle konvenčních konzervátorských metod, k nimž patří budování rezervací, chráněných krajinných oblastí atp., je řízený odchov žádoucí a nutnou souběžnou linií. Po celá dlouhá léta panovala atmosféra, jež způsobovala, že pokud jste se o něčem takovém zmínili před jakýmkoli důstojným shromážděním ochranářů, hleděli na vás se stejným odporem, jako byste za regulérní metodu kontroly porodnosti vydávali šíření nekrofilie.

Představa, že zoologické zahrady nejsou ničím jiným než starými viktoriánskými zvěřinci, se v myslích lidí uhnízdila tak pevně, že bylo skoro nemožné někoho přesvědčit, že zoo může plnit daleko

serióznější úkoly. Především se poukazovalo na skutečnost, že prakticky všechny zoo jsou špatně řízené a jen málokteré - pokud vůbec takové existují - mají schopnost a zájem pomáhat ochranářům zavedením řízených chovných programů. Spíš se tehdy stávalo, že svým arogantním postojem, vyjádřeným tvrzením, že „tam, odkud pocházejí, je jich ještě spousta,“ zoologické zahrady snižovaly počty volně žijících vzácných zvířat tím, že z přírodních zdrojů neustále doplňovaly vlastní ztráty, způsobené smůlou, nedbalostí či obojím. Je příliš mnoho zoo (tvrdili ochranáři), jež sice halasnými slovy hovoří o konzervátorství, ale ve skutečnosti se nemohou pochlubit žádnými smysluplnými výsledky; dále příliš mnoho zoologických zahrad, které o vzácných zvířatech uvažují jen z hlediska jejich „kasovního“ významu a vlastní popularity, a nikoli z hlediska ochranářských potřeb; příliš mnoho takových, jejichž hrdě publikované „konzervátorské úsilí“ má pro ochranu ohrožených druhů zhruba stejný význam, jako okenní květinový truhlík pro zalesnění krajiny.

Je ovšem směla, že tahle kritika byla - a do značné míry stále je - oprávněná. Moje opakované tvrzení, že to, čeho je nám nyní třeba, nejsou normální zoo, ale specializované instituce s pečlivě vypracovaným chovným programem, naráželo na hluché uši. V téhle atmosféře bylo třeba značné umanutosti, rozhodl-li se člověk založit další novou zoo, byť úplně odlišnou od těch, které tou dobou existovaly. Bylo mi jasné, že nemá smysl čekat na oficiální požehnání ochranářů. Zbývalo jediné: dát se do práce, vybudovat zoologickou zahradu dle vlastních představ a přesvědčit se, bude-li také tak fungovat.

Nebyl jsem ovšem takový nadšenec, abych si neuvědomoval jednu nadmíru důležitou skutečnost. I když uspěji, stanu se jen jedním nepatrným kolečkem v komplikovaném soukolí celosvětové konzervátorské činnosti. Bude to však kolečko, jež dosud chybělo - sice malé, leč nadmíru důležité. Jen považte kolika droboulinkých koryšů je třeba, aby spolu s planktonem vyživily něco tak impozantního, jako je tělo modré velryby!

Vbrzku jsem také zjistil, že jakkoli zápalné a podnětné myšlenky i plány jsou bez solidních základů neuskutečnitelné. Těmito základy

jsou - peníze. Můj problém ovšem spočíval v tom, že jsem chtěl vybudovat cosi, co nikdy nemůže a také nebude přinášet zisk. Má-li mít totiž moje myšlenka naději na úspěch, pak je bezpodmínečně nutné, aby se každé vydělané penny obratem znovu investovalo. Průměrného ekonoma - lidský to poddruh postrádající rysy rozpustilé lehkomyšlnosti - musí představa úvěru, poskytnutého na podnik, který docela určitě nebude lukrativní, přivést na pokraj nervového zhroucení. Na pracovníky bankovního sektoru měla má myšlenka ještě daleko zhoubnější účinek. Až do té doby jsem vskutku netušil, jak skepticky hledí na svět vysoce kvalifikovaní bankovní manažeři.

Ve vší té bídě mi však svitla jiskřička naděje. Bylo mi řečeno, že banka mi poskytne úvěr, budu-li s to nabídnout nějakou záruku. Ale zároveň mi v oné bance vlídně naznačili, že bych udělal daleko líp, kdybych se vrátil domů, ulehl do vyhráté vany a otevřel si žíly. Přinejmenším se dá říci, že tak nějak jejich rada vyzněla. Nedbal jsem. Podmínka banky mi nepřipadala tak problematická, jak by se na první pohled mohlo zdát, neboť mým jediným vlastnictvím, o němž se tehdy dalo s jistotou nadsázkou hovořit jako o svého druhu možné záruce, bylo mé literární dílo. Byla to záruka sice značně nejistá, ale na druhé straně jsem už tou dobou měl za sebou tři nadmíru úspěšné knihy a ve své naivitě jsem předpokládal, že i ty další budou stejně úspěšné. Tak proč si nevypůjčit na tato příští dosud nestvořená mistrovská veledíla? Pln radosti nad tím, že jsem v sobě objevil dosud netušeného obchodního génia, spěchal jsem za svým nakladatelem Rupertem Hart-Davisem a výmluvným, byť kapku nesouvislým způsobem jsem ho zasvětil do svých fantastických plánů. Hájl jsem svou věc tak přesvědčivě, že chudák Rupert nakonec pobaveně souhlasil, že mi za příslib dosud nenapsaných knih bude ručit na pětadvacetitisícovou půjčku, uzavřeli ovšem neprodleně na stejnou částku životní pojistku (pro případ, že by mě, než ji budu moci splatit, třeba sežral lev). To jsem rád udělal.

Když jsem tedy měl potřebné finanční prostředky, dalším úkolem bylo, uvést celý plán do života. V ideálním případě by mělo jít o vědecký výzkumný ústav a chovné středisko uzavřené širší veřejnosti, ale věděl jsem, že tahle představa je zcela nereálná.

Potřebovali jsme platící návštěvníky nejen k úhradě běžného provozu, ale i k tomu, aby nám pomohli nést tíži splátek a úroků. Zoologická zahrada bude proto muset být buď ve snadno dostupném místě, nebo někde, kde lze počítat s větším přílivem prázdninových rekreatantů.

Nejdřív mě jako všestranně ideální napadl Bournemouth. Popsal jsem spoustu papíru nejrůznějšími žádostmi adresovanými jak tam, tak do sousedního Poolu. Nehodlám zde celou svou tehdejší anabázi podrobně popisovat, ale snad postačí, řeknu-li, že jsem v obou městských radách narazil na tak tvrdošíjně krátkozraký odpor, že jsem své sny o jihoanglickém pobřeží velice rychle zavrhl. Zdálo se mi, že v celé Anglii vládne úzkoprsí a natvrdlí městští konšelé, kteří vás s pomocí úředního šimla dokáží na rukou i nohou spoutat tolika machiavellisticky rafinovanými předpisy a nařízeními, že si připadáte jako lapeni v grandiózní pavoučí síti. Anglie mě zbavovala vši naděje, a tak jsem začal upírat zraky za její hranice. Řekl jsem si, že to, co doopravdy potřebuji, je nějaké malé místo s vlastními předpisy a zákonodárstvím. Tahle myšlenka není tak divoká, jak vám snad na první pohled může připadat, neboť ke Spojenému království se váží hned dvě do značné míry samosprávná území. Prvním je ostrov Man v Irském moři a druhým Normanské souostroví v Lamanšském průlivu, odkud je blíž do Francie než do Anglie. Po bližším zkoumání jsem ostrov Man zavrhl, neboť leží poměrně daleko na severu a jeho klima by mým účelům nevyhovovalo. Na druhé straně mi Jersey, největší z Normanských ostrovů, připadal daleko vhodnější. Mělo to však malý háček: vůbec nikoho jsem tam neznal.

I obrátil jsem se znovu na svého dlouho a těžce zkoušeného nakladatele Ruperta a on mi znovu přispěchal na pomoc. Seznámil mě s jakýmsi majorem Fraserem, jenž na Jersey žil a projevil nečekanou ochotu dělat mi průvodce a eventuálně i nalézt vhodnou lokalitu, která by byla na prodej. A tak jsme s mou ženou Jacquie odletěli na Jersey, kde nás major Fraser přivítal, naložil do vozu a ukázal nám všechna dostupná místa, která tam tehdy byla k mání, ale z těch či oněch příčin nám pohříchu ani jedno z nich nevyhovovalo.

S pokleslou myslí jsme se pak odebrali do domu svého hostitele na oběd. Bylo to staré panské sídlo zvané Les Augres, postavené z teple zbarvené místní žuly, s velkou obezděnou zahradou a s dvorem strážným dvojicí krásných klenutých průchodů z patnáctého století - to vše na čtrnácti hektarech mírně zvlněných polností. Na první pohled mi bylo jasné, že tohle je přesně to, co hledám. Připadalo mi však krajně nevhodné ptát se někoho (navíc svého hostitele), zda by byl ochoten dát se vyhnat ze svého rodinného sídla. Ale nakonec jsem se vším taktem, kterého jsem byl mocen, tuhle otázku opatrně nadhodil. Ke svému úžasu jsem zjistil, že se pan major hodlá přestěhovat do Anglie, protože jako soukromé obydlí je pro něj Les Augres příliš rozlehlou budovou. Řekl, že mi s radostí své panské sídlo pronajme a nabídl mi i předkupní právo pro dobu, kdy se tu definitivně zavedeme. Odebrali jsme se na příslušné úřady, které má myšlenka doslova nadchla. A tak jsem během pouhých tří dnů našel dům i pozemek, jenž vyhovoval mým potřebám, získal všechna potřebná povolení včetně požehnání představitele místní zákonodárné moci, jak se na Jersey říká tamnímu guvernérovi. Za tři dny jsem tedy dosáhl všeho, o čem jsem se předtím déle než rok handrkoval s anglickou byrokracií. Došel jsem k názoru, že život na malém samosprávném území má opravdu něco do sebe.

V prvotním období byla naše zoo hodně provizorní. Zvířata jsme sice ubytovali odpovídajícím způsobem, ale pokud šlo o vnější vzhled klecí, měli jsme kvůli omezeným prostředkům ještě hodně co dohánět. Přesto jsme doufali, že až se trošku vzmůžeme, všechny tyhle nedostatky napravíme. V době, kdy se má zoo rodila, musel jsem stále vydělávat na vlastní živobytí i na pravidelné splácení úvěru. Abych získal materiál pro příští knihy, byl jsem nucen vydávat se na další expedice, ale z mého hlediska to byly daleko šťastnější výpravy, protože jsem poprvé předem znal příští osudy svých zvířat, alespoň pokud šlo o ubytování i způsob zacházení. Mé odjezdy mě však přinutily svěřit v tomto embrionálním stadiu vedení i rozvoj své zoo do rukou ředitele, kterého jsem za tím účelem ustanovil. Brzy jsem však zjistil, jak kardinální chyby jsem se tímhle krokem dopustil. Po návratu z jedné výpravy mi nezbylo než zrušit

plány na příští expedici a vzít řízení zahrady do vlastních rukou, nechtěl-li jsem ji nechat zruinovat. Následující dva roky byly (mírně řečeno) krajně vyčerpávající, protože jsem stále novými půjčkami musel bojovat proti úmrtnosti mláďat a zároveň psát další knihy, abych si vydělal na obživu i splátky tíživých dluhů.

Naštěstí se mi podařilo postupně získat partu pilných a věci oddaných spolupracovníků, bez jejichž pomoci by celý projekt docela jistě uvízl na mělčině. Předem jsem jim vysvětlil nepříjemnou finanční situaci a zdůraznil jsem, že si nikdy nemůžeme být jisti, budeme-li ještě v příštím okamžiku existovat, a že by tedy udělali líp, kdyby odešli někam, kde za svou poctivou práci dostanou slušně zapláceno a přitom budou mít jistější vyhlídky do budoucna. K jejich cti je třeba říci, že všichni se rozhodli vytrvat, a tak se nám po mnoha zkouškách a strážních, po chmurných okamžicích, kdy jsme doslova nevěděli, dožijeme-li konce týdne, podařilo společnými silami naši zoo znovu stabilizovat. Začali jsme se zprvu zvolna, ale pak stále rychleji vzmáhat a prosperovat. Za tři roky tvrdé práce jsme položili základy, na nichž se dalo spolehlivě stavět.

Provoz zahrady byl zabezpečen. Samotné tržby na vstupném by mohly po celá dlouhá léta uživit skromnou zoo, jako byla ta naše, ale já něco takového při jejím založení neměl na mysli. Podobných „zookoutků“ je všude plno, jenomže neslouží žádnému rozumnému účelu. Má-li se naše zoo rozšiřovat a růst, jak jsem si představoval, pak bude nezbytné získat finanční prostředky zvenčí. A jediným způsobem, jak toho dosáhnout, bylo - přeměnit zoologickou zahradu na vědeckou nadaci.

Podle britských zákonů (na rozdíl od amerických, jak jsem později zjistil) je nadace jakýmsi klubem či společenstvím, jehož smyslem je získávat prostředky na nějaký účel. To, co jsem hodlal založit, byla vědecká nezisková nadace, která nebude plátcem daně z příjmu, ale od svých sponzorů bude moci přijímat podpory formou daňových odpisů a asinací.

Původní stanovy nadace vypracovala celá pracovní skupina obětavých právníků a ekonomů. Rozhodli jsme se pro název

Jerseyská ochránářská nadace. Její cíle se ve stručnosti daly shrnout do následujících bodů:

- 1) Podporovat zájem o ochranu divokých zvířat kdekoli na světě.
- 2) V kontrolovaných podmínkách budovat chovné skupiny různých v přírodě ohrožených druhů zvířat.
- 3) Organizovat speciální expedice na záchranu zvláště ohrožených druhů.
- 4) Na základě biologických studií těchto druhů shromažďovat a srovnávat vědecké údaje, jež pomohou při ochraně ohrožených druhů v jejich přirozeném prostředí.

Původní členská základna nadace vznikla dost kuriózním způsobem. Je přirozené, že už dávno předtím, než jsem se začal věnovat psaní, zabýval jsem se plány na založení zoo a její následné přeměny v dobrovolnou nadaci. Proto jsem si po dlouhá léta pečlivě schovával všechny pochvalné dopisy, které jsem dostával od svých čtenářů. Říkal jsem si, že přece snad každý, komu se líbí mé knížky a stojí mu za námahu poslat mi dopis, bude s největší pravděpodobností ochoten stát se zakládajícím členem vznikající nadace. A tak když se konečně začala nadace formovat, napsal jsem všem těmto lidem osobní dopis s dotazem, zda by byli ochotni nás podporovat. K mé radosti odpověděla většina z nich kladně. Tak vzniklo prvotní členské jádro Jerseyské ochránářské nadace.

Zrození nové organizace však dosud stála v cestě poslední překážka v podobě původního dluhu, vzniklého při založení sídla budoucího ředitelství nadace. Bylo mi naprosto jasné, že má-li mít vznikající nadace naději stát se v budoucnu prosperující vědeckou institucí nemalého významu, nesmí dostat do vínku dluh ve výši nějakých pětaticeti tisíc liber. S tím se dalo dělat jen jedno: vzít tenhle dluh na sebe. Když se tedy posléze nadace šťastně zrodila, předal jsem do rukou její první správní rady zoologickou zahradu i s celým příslušenstvím bez jakéhokoli dluhu.

Od onoho dne už uplynulo dvanáct let a za tu dobu se z naší nadace vyvinulo zdravé a robustní děcko. Záměrně říkám děcko, protože máme před sebou ještě dlouhou a klopotnou cestu k mnoha

vytčeným cílům, nicméně se nám zdařilo položit solidní základy, na něž se můžeme v budoucnu spolehnout. Za těch dvanáct let jsme vykonali celou řadu věcí. Původní smíšenou kolekci zvířat, která představovala běžnou skladbu zoologických zahrad, z větší části nahradily životaschopné skupiny ohrožených druhů, takže naše zoo nyní chová více jedinců menšího počtu druhů, jak by tomu také mělo správně být. Za tato léta se také můžeme pochlubit (na naši velikost) úctyhodným seznamem druhů zvířat, u nichž jsme byli první, komu se podařil odchov mláďat v zajetí (což svědčí o zvládnutí nové techniky) a - co je snad ještě důležitější - dokázali jsme rozmnožit nemalé množství představitelů vysoce ohrožených druhů. Naše vědecky vedené záznamy jsou dnes neobyčejně důležité a ročenka nadace (kterou pravidelně zasíláme všem našim členům) se stala vyhledávaným vědeckým dokumentem. Zvířecí kolekci, kterou lze spatřit na panství Les Augres, jež je zároveň sídlem vedení Jerseyké ochránářské nadace, do dnešního dne zhlédlo přes dva miliony návštěvníků a členská základna nadace každoročně roste; podobně roste i naše vědecká reputace a finanční zázemí.

Před krátkým časem jsem odcestoval do Spojených států amerických, abych tam založil Mezinárodní ochránářskou nadaci, sesterskou organizaci, která nám umožní dále rozšířit pole své působnosti. V tuto chvíli nám tato organizace nejen pomáhá v práci na Jersey, ale důležitější je, že nám umožňuje operovat na nejručnějších místech celého světa. Jerseyká nadace spolu se svou americkou sesterskou organizací podporují odbornými radami i finanční pomocí takové projekty, jakými je například odchov nově objeveného vepře zakrslého či rozličných ohrožených papoušků na Malých Antilách, jakož i záchranné expedice do Sierry Leone a Mexika, spojené s odchytem lávových králíků a jiných ohrožených živočichů.

Obyvatelé Jersey o nás pochopitelně hovoří jako o „naší zoo“. To je sice správné, ale přesto se od ostatních zoologických zahrad lišíme. Sledujeme totiž přesně určený program a máme jasnou představu o tom, jakým vědeckým i ochránářským cílům hodláme sloužit. Z tohoto hlediska jsme stále unikátní institucí, jež všechen

čas, energii i finanční prostředky věnuje odchovům v zajetí a ochranářství. Tento způsob konzervátorské činnosti nejen hlásáme, ale také důsledně praktikujeme. V této knize se pokusím ukázat na naše dosavadní úspěchy i prohry a zároveň formulovat, čeho bychom ještě rádi v příštích letech dosáhli.

2

POZLACENÁ KLEC

Jen jedno základní tvrzení je třeba na tomto místě zopakovat: ideálně řešená zoologická zahrada nemá za každou cenu imitovat přirozené životní prostředí zvířat, nýbrž na základě znalostí biologických principů vytvořit v umělém prostředí obdobné životní podmínky, jaké panují ve volné přírodě.

HEINI HEDIGER - Člověk a zvíře v zoo

Malé místnosti či obydlí usměřují mysl; velké ji rozptylují.

LEONARDO DA VINCI

Jednou z nejčastějších mylných koncepcí, s nimiž se v zoologických zahradách hojně setkáváme, je chápání zvířat jako vězňů. Tato představa je dnes stejně falešná a zastaralá, jako domněnka, že uvnitř rozhlasového či televizního přijímače žijí maličcí lidé, kteří tam hovoří, zpívají a tančí.

HEINI HEDIGER - Člověk a zvíře v zoo

Leckterý Newyorčan stráví celý život v hranicích oblasti, která je menší než zapadlá víska. Vyvedete-li ho dvě ulice od jeho bloku, ocitne se na cizím území a bude se cítit nesvůj, dokud se nevrátí do své oblasti.

E. B. WHITE

Každý, kdo někdy přišel do styku se zoologickými zahradami, musí chtě nechtě připustit, že jejich architektura za mnoho nestojí. Průměrný architekt si totiž v zoo počíná jako děcko, které dostalo svou první stavebnici, a produkuje stavby na úrovni pětiletého, mentálně retardovaného jedince.

Největší problém této architektury spočívá v tom, že budovy i klece navrhnou lidé pro lidi. Snad to bude někomu připadat podivné, ale budují-li se nějaké stavby pro zoologickou zahradu, je třeba respektovat čtyři základní požadavky, a to v uvedeném pořadí důležitosti:

- a) Potřeby zvířat,
- b) potřeby lidí, kteří o ně pečují,
- c) návštěvníků, kteří se na ně přišli podívat
- d) a teprve v poslední řadě estetické nároky, vznesené architektem a zahradníkem.

Rozhlédnete-li se po průměrné zoologické zahradě, až příliš často zjistíte, že se toto pořadí důležitosti chápe přesně naopak. Proto spatříte stavby, jež jsou snad architektonickým snem a nádherou z hlediska publika, ale pro zvířata a personál jsou prakticky k ničemu. Jde totiž, dovolíte-li mi razit tento termín, o „antropomorfizující architekturu“, a to hned ze dvou příčin.

Architekt sice přesné ví, co chce on sám i širší publikum; něco prostorného a krásného (budovu, která všechny zbaví špatného svědomí z údajného „věznění“ zvířat), ale nemá ani ponětí o jejich skutečných potřebách. A protože, jak se zdá, nenavázal jakýkoli předběžný kontakt s osobami odpovědnými za blaho svěřených tvorů, výsledkem nemůže být nic jiného, než zrození architektonických monster.

Bylo by samosebou stejně pošetilé předpokládat u každého architekta zoologické vzdělání, jako očekávat čestné jednání od každého politika, rozhodně však nemůže škodit, ví-li architekt alespoň něco o rozdílu mezi žirafou a plchem, podobně jako zná-li politik rozdíl mezi dobrem a zlem. V mnoha případech to však (soudě dle konečného produktu) vypadá, že architekt obdržel jen stručné zadání, na jehož základě pak vypočetl cosi, co pokládá za esteticky dokonalé, leč jen s nulovým či minimálním zřetelem na potřeby zvířat i obsluhujícího personálu. Po moderních zoologických zahradách je rozseto mnoho klecí a pavilonů, jež vyhovují kdečemu, jen ne zvířatům uvnitř, a přesto tyhle stavby kupodivu nebývají terčem obecné kritiky, pokud jsou čisté a úhledné. Vzhledem k tomuto postoji bývají zoologické zahrady nuceny budovat stále větší a větší klece pro zvířata, která pak využívají sotva pětinu jejich prostoru a patrně by se v menší kleci cítila lépe a bezpečněji.

Vzpomínám si, jak jsem kdysi navštívil zbrusu nový pavilon slonů. Tehdy mě doprovázel ředitel jedné prestižní kontinentální zoo, který zastával názor, že dostane-li architekt zakázku na stavbu budovy pro zoologickou zahradu, je skutečným zákazníkem zvíře, pro něž ji staví, a jeho přání i potřeby mají prvořadý význam. Poměrně dlouho jsme beze slova třeštili oči na monstrózní novostavbu a teprve po chvíli můj přítel přerušil mlčení a zděšeně zašeptal:

„Na co to je?“

„Na slony,“ odušil jsem lakonicky.

„Na slony?“ opakoval po mně se zraky rozšířenými leknutím.

„Ale sloni přece... Proč to má tenhle tvar a k čemu jsou všechny ty špičičky tam nahoře?“

„Podle architekta představuje celá budova skupinu slonů v malém jezírku,“ odpověděl jsem. Můj přítel bolestně přivřel oči a v kterémsi méně známém srbochorvatském nářečí zamumlal děsivou kletbu na adresu všech architektů. Jediné slovo, jež pronesl natolik zřetelně, že jsem byl s to mu porozumět i já, znělo „architekt“. Můj přítel je vyslovil s tak záštiplným podtextem, že za jed v něm obsažený by se nemusela stydět ani plivající kobra.

Vstoupili jsme dovnitř. Připadali jsme si jako v nějaké znetvořené katedrále. Můj přítel se zahleděl na relativně malý prostor pro zvířata a zmateně deformované bludiště, vyhrazené návštěvníkům, a pak se jeho pohled zvedl vzhůru do míst, kde by - být to skutečná katedrála - měly viset zvony. Znovu zoufale pokrčil rameny a potichu vzýval jakési tajemné balkánské božstvo.

„Proč ten střeš tak vysoko?“ zeptal se mě. Následkem šoku z moderní architektury zapomněl i tu trochu beztak dost chatrné angličtiny, kterou vládl. „Já ptám proč tak vysoko, co? Oni se mysleli že ten élefantí na noc budou výletět skrz vzduch a spát na bidýlko?“

Jen se rozhlédněte po okolních zoo a sami najdete celou řadu podobných zhůvěřilostí. A v lůně moderní architektury ještě další a další dozrávají. Celkový přístup k budování klecí, ohrad a budov pro zoologické zahrady byl po dlouhá léta - a do značné míry ještě stále je - naprosto scestný. Pravda, existují zoo, které v tomto smyslu učinily nemalý průlom, ale tyto případy jsou ještě pořád příliš vzácné. Málokdo se na prvním místě ptá, co chtějí zvířata, ale zajímá se o to, co si přejí lidé. Dobře vedená zoo by svým zvířatům měla v prvé řadě poskytnout následující vymoženosti:

- 1) Klec, která dotyčnému zvířeti skýtá příhodné teritorium včetně bezpečného prostoru, kam se může uchýlit v okamžicích náhlého stresu.
- 2) Vhodného druha, družku či společníky.
- 3) Přiměřenou stravu, kterou zvíře pokládá za zajímavou a odborník za dostatečně výživnou.
- 4) Tolik osvobození od nudy, kolik jen lze, to znamená dostatek „nábytku“ v kleci a - jeli to možné - i jednoho či dva sousedy, s nimiž může svádět vzrušující, leč nekrvavé bitvy a disputace.

Vinou antropomorfizujícího postoje veřejnosti máme však ještě pořád ony strašlivé pavilony zvěřinců, které jsou moderním ekvivalentech hinduistických opičích chrámů, v jakých si libovalo devatenácté století, a v nichž se tolik nešťastných makaků rhesus proživořilo až k trpké smrti.

Zájem veřejnosti o zvířata chovaná v zajetí je jistě chvályhodný, leč ve většině případů neinformovaný. Lidé si jen velice zřídka stěžují na to, co je v zoologických zahradách vskutku zavrženíhodné, ale hystericky brojí proti věcem, které jsou zvířatům úplně lhostejné.

Mnozí lidé hlásají, že je nesprávné strkat zvířata do klecí; že je chybou věznit je a tím je zbavovat svobody. Málokdy - pokud vůbec - kritizují samotné klece, neboť bojují proti nim jako takovým. Objev, že rozličná zvířata obývají v přírodě podle svého druhu teritoria rozličných typů i rozměrů - od pár čtverečních metrů až po několik čtverečních kilometrů - v nichž podobně jako lidé rozlišují své domovní zahrádky, vlastní panství, okresy i země, je poměrně nový a budeme se v tomto směru muset ještě mnohému naučit. Ale právě tuto skutečnost musíme mít na mysli, když budujeme klec či ohradu pro některé zvíře. Neznamená to, že je nutně připravujete o svobodu, neboť samo jeho teritorium je jakousi přirozenou klecí, v níž žije, zatímco lidský pojem „svoboda“ pro ně nemá též význam jako pro liberálního představitele druhu homo sapiens, jenž si může dovolit přepych abstraktních ideí. Vy nezabavujete zvíře svobody, ale berete mu jeho teritorium, a proto se musíte vynasnažit, abyste mu za ně poskytli přiměřenou náhradu, nechcete-li mít v rukou smutného, nemocného či dokonce mrtvého živočicha.

To, co promění klec v teritorium, je někdy úplná maličkost, která nemusí nutně souviset s jejími rozměry. Důležitý může být tvar klece, počet větví či naopak jejich absence, existence či neexistence jezírka, písčné plochy nebo třeba jen dřevěné klády. Právě takový drobný detail, jehož si nezasvěcenec vůbec nemusí všimnout, může prostor klece proměnit tak, že ji zvíře začne pokládat za své teritorium, nikoli jen za místo trvalého živoření. Jak jsem řekl, velikost klece nemusí být vždy rozhodujícím činitelem. Právě v tom se kritikové zoologických zahrad nejvíc mýlí, protože nemají ani zdání o míře ohraničenosti, v níž většina zvířat v přírodě žije. Proti každodenní monotónnosti obrovské spousty divokých zvířat se život průměrného streathamského bankovního úředníka nutně jeví jako prvních pět dílů Tisíce a jedné noci. Nepatrný prostor, v němž některá zvířata stráví celý život, je čímisi, o čem veřejnost nemá ani

ponětí. Mnohdy zvířata žijí, páří se a umírají v relativně nepatrné oblasti, kterou opouštějí jen tehdy, začnou-li v ní postrádat některou pro ně důležitou maličkost.

Na okraji mého tábořiště u afrického deštného pralesa rostly tři stromy, hustě porostlé liánami a epifyty. Tyhle zhruba deset metrů vysoké stromy, které tam stály těsně vedle sebe, znamenaly pro párek středně velkých veverek doslova celý svět. Měly tam všechno, co potřebovaly. Ovoce, výhonky i hmyz k jídlu, zásobu vody v podobě loužiček deště i rosy v úžlabích mezi kmenem a hlavními větvemi a v neposlední řadě (to nesmíme přehlédnout) i sebe navzájem. V onom táboře jsem tehdy strávil celé čtyři měsíce. Za tu dobu jsem veverky bedlivě sledoval a zjistil jsem, že nikdy neopustily své tři stromy, s výjimkou případů, kdy odtud vyháněly jiné vetřelce vlastního druhu.

Trojice základních potřeb, pro něž se tenhle párek hlodavců držel svých stromů, nejspíš vládne i ostatním zvířatům. Je to nutnost reprodukce svého druhu, jídlo a pití. Jejich naplněním je vymezeno teritorium a teritorium je přirozenou klecí. Nepokouším se tvrdit, že kritika zavírání zvířat do klecí je neoprávněná, pouze soudím, že je zaměřena nesprávným směrem. A je to právě antropomorfizující postoj, který je tak zavádějící.

Při sběratelské expedici se poučíte o mnoha důležitých věcech, týkajících se teritoria a útekové vzdálenosti jednotlivých zvířat. Úteková vzdálenost je termín užívaný při určování hraniční vzdálenosti, po jejímž překročení se to které zvíře dává na útěk před nepřítelem. Takovou vzdálenost mají a dodržují všechna zvířata včetně člověka. Jestli mi nevěříte, vypravte se na louku s býkem a můžete si v praxi ověřit svou vlastní útekovou vzdálenost. Máte-li nově odchycené zvíře, bývá vaším prvotním úkolem přesvědčit je, aby svou útekovou vzdálenost podstatně zredukovalo. (Nesmíte zapomínat, že vy jste pro ně nepřítelem, který je s ním zároveň v těsném pravidelném styku.) Krom toho musíte svému zvířeti zajistit náhradní teritorium.

Vezměte si například veverku. Vsadíte-li ji hned po odchytu do obyčejné dřevěné bedničky s přední stěnou z drátěného pletiva (jak

vypadá většina běžně používaných přepravek), zvíře se pokaždé, když se k němu přiblížíte, s hrůzou přitiskne do nejzazšího kouta. Může se tak chovat po celé měsíce a někdy i navždy, protože jste je připravili současně o teritorium i útekovou vzdálenost. Pokud musíte při čištění klece či během krmení vsunout svou hrůzu nahánějící ruku do jeho miniaturního světa, chudák zvíře nemá, kam by se před ní skrylo.

Vložte nyní tutěž veverku do téže bedničky, vybavené však v jednom rohu ložnicí přístupnou malým otvorem, kterým se zvíře jen tak tak protáhne. Celý obrázek se rázem změní. Veverka totiž získala bezpečný prostor, kam se může uchýlit pokaždé, když vstoupíte do jejího teritoria. Z bezpečí své ložnice může ne-li klidně, pak alespoň bez nepřiměřené paniky sledovat, jak uklízíte klec, odstraňujete zbytky ovoce a dáváte jí tam nové krmení i vodu. Je ovšem důležité, abyste si získali její důvěru tím, že budete pokud možno co nejméně narušovat její nejvlastnější útočiště. To se často snáz řekne než provede, protože některá zvířata jsou, podobně jako určití lidé, velicí chamtivci, kteří si do ložnice schraňují zbytky potravy, protože si říkají, že se jim tyhle zásoby jednou mohou docela dobře hodit. Pach hnilých odpadků vás dříve či později donutí k úklidu ložnice, ale čím déle se vám podaří tuto činnost odkládat, tím lépe.

Když si už zvíře na život v novém prostředí dokonale zvykne, začne se na tyhle periodické nájezdy do svého soukromí svým způsobem i těšit, protože ví, že pro ně znamenají čerstvou zásobu banánového listí či sena, ve kterém se tu a tam najde nějaký chutný hmyz či semínka, a navíc může čichat zajímavé pachy přicházející z vnějšího světa a ještě se bavit vzrušující aktivitou, spojenou s udupáváním a úpravou nového pelíšku.

Ověřil jsem si, že tahle „ložnicová technika“ bezvadně funguje u většiny drobných savců. Měl jsem veverku, která se tak skvěle zabydlela, že když jsem byl po třech dnech nucen pustit se do úklidu její ložnice, vlezla dovnitř a začala si rovnou stlát pelíšek z banánových listů, které jsem jí tam současně cpal. Jedna zvlášť bojovná a hlučná drobná promyka došla už během několika hodin k pevnému přesvědčení o nedotknutelnosti nejen své ložnice, ale i

celého prostoru klícky. Jednoduše ji přijala za své teritorium, jež byla ochotná hájit se zuřivostí raněného tygra. Musel jsem užívat nekonečných lstí a úskoků, abych ji při vkládání vody a krmiva udržel na opačném konci klece a neriskoval, že mi hbitě prohryzne tepnu.

Velikost přepravních klecí určuje skutečnost, že pro zvíře je doprava v malém prostoru daleko bezpečnější, protože přepravkami nezřídka (bohužel většinou) disponují nekvalifikovaní pracovníci, kteří s nimi zacházejí neopatrně a občas je dokonce upustí. V takových případech hrozí zvířeti daleko větší nebezpečí zranění ve velkém prostoru než v malém. Za nějaké tři měsíce přivykne zvíře stísněným podmínkám v malé přepravce natolik, že ji po příchodu do zoo odmítá vyměnit za velkou klec. Přepravní klícka se stala jeho ohraničeným teritoriem, v němž se cítí bezpečně a ví, že tam vždy nalezne dostatek vody i potravy.

I kdyby nová klec byla padesátkrát větší, na první pohled nemá tyto přednosti. Nabízí jen to, co tak silně vzrušuje lidské bytosti - větší míru svobody. Jenomže ta je tím posledním, oč zvíře stojí; touží totiž především po pocitu bezpečí, který mu skýtala jeho dosavadní malá přepravka. Mnohdy je proto třeba ji několik dní nebo i týdnů ponechat ve velké kleci, dokud konzervativní živočich i tento rozšířený prostor nezačne pokládat za své teritorium. Ale i když pak velkou klec akceptuje, v případě domnělého ohrožení horempádem metelí do menšího prostoru, který pokládá za svůj nejbezpečnější domov.

Když jsme prováděli odchyt zvířat v západní Africe, získali jsme tři komby Demidoffovy. Lovec, který je chytil, nám je přinesl na poslední chvíli, kdy jsme už byli nachystáni k odjezdu, abychom včas stihli loď do Anglie. Přesto jsem je koupil, ale na jejich přepravu jsem nesehnal nic lepšího, než polorozbitou proutěnou past na ryby, jakou používají místní domorodci. Dlouhá byla asi šedesát centimetrů a v průměru měřila jen nějakých patnáct čísel. Naštěstí jsou komby Demidoffovy nejmenší ze všech. Velikostí připomínají značně vyhladovělého zlatého křečka, a tak se všechny tři do pasti, vycpané banánovým listím, pohodlně vešly. Komby Demidoffovy

jsou úžasně roztomilá stvoření: mají velká černá očka, jemná ouška, hebkou šedo zelenou srst a rychlé plavné pohyby, jimiž připomínají větrem unášené pýří.

Když jsme po pouhých třech dnech jízdy dorazili na pobřeží, vyrobil jsem pohodlnou přepravní klec, do níž jsem komby Demidoffovy přemístil. Naštěstí jsem jejich proutěnou past na ryby nevyhodil, protože v nové kleci by snad vůbec nepřežily. Odmítaly jídlo a jen se nešťastně tísnily ve své nové ložnici, odkud mě pozorovaly smutnými očima, připomínající trojici zakletých pohádkových skřítků. V návalu zoufalství jsem je vrátil do jejich starého proutěného domova, kde hned pookřály, začaly žrát a chovat se docela normálně. Cestou do Anglie se past na ryby (která nebyla na podobný nápor stavěná) začala rozpadat, takže jsem ji musel stáhnout provázkem, aby jakž takž vydržela. Po příchodu do zoo se všechny tři komby jednotně postavily proti nové kleci, která byla přinejmenším padesátkrát větší než jejich dosavadní proutěné obydlí, a tvrdošjně se do ní odmítaly přestěhovat. Nakonec jim ošetřovatelé starou past na ryby museli pověsit do nové klece a komby Demidoffovy se v ní okamžitě usadily. V rozervaných proutěných troskách pak trávily většinu času a odmítaly je opustit i tehdy, když jim ošetřovatelé nabídli za ložnici mnohem prostornější a hygieničtější košík. Teprve po dvou letech se past na ryby, kterou komby Demidoffovy za pouhé tři dny přijaly za svůj domov, definitivně rozpadla, ale tou dobou už tito tvrdošjně konzervativní tvorečky svému prostornějšímu teritoriu celkem přivykli.

Bylo to zvíře, zvané myš křečkovitá, které mě upozornilo na existenci čehosi, co by se dalo nazvat „stěhovavým teritoriem“ a zároveň mi dokázalo, jak naprosto lhostejně přijímají někteří živočichové život v zajetí. Myši křečkovité jsou mohutní šedí hlodavci, o polovinu menší než kočka, kteří se v hojném počtu vyskytují v západní Africe. Většinou se chovají celkem flegmaticky, ale přesto mají, jako konečně všechna zvířata, i své drobné zvláštnosti a slabůstky. K těm například patří totální nedostatek strachu. Ještě jsem nepoznal myš křečkovitou, která by divoce, ale

zároveň jaksi roztržitě a dá se říci že jen tak mimochodem nekousala. Francouzský výraz en passant je v tomhle případě zcela na místě.

K jejím dalším poněkud nemilým vlastnostem (o nichž jsem původně neměl ani ponětí) patří zvyk schraňovat si do objemných vaků ve tvářích potraviny, které momentálně nedokáže na posezení pozřít, a proto si je nosí do ložnice. A tak když jsem získal svou první myš křečkovitou (která mě samosebou hned pokousala), byl jsem rád, že se zabydlela ve své ložnici a snažil jsem se ji tam raději nevyrušovat. Bohužel jsem si však uvědomil, že jí nejspíš dávám příliš málo potravy. Misku měla vždy dokonale vyprázdněnou a po krmení na mne přes hustá vousiska melancholicky hleděla z otvoru své ložnice a tvářila se jako hlodavčí vtělení Olivera Twista.

Zběsile jsem tak dlouho zvyšoval dávky krmiva, až jsem milou myš křečkovitou jednoho krásného dne našel sedět v kleci vedle ložnice. Při bližším ohledání jsem zjistil, že vnitřní prostor budky je tak přečpaný zbytky krmiva, že se tam zvíře už jednoduše nevešlo. Tehdy jsem byl hrdý na svou techniku ohleduplného chování k zvířecím ložnicím a ještě jsem si dostatečně neuvědomoval hrozbu hnilobného rozkladu, které se tím vystavuji. Od té doby jsem tedy téhle myši radikálně snížil dávky krmiva a pravidelně jednou za deset dní jsem podnikal nelítostné nájezdy do jejího soukromí, abych odstranil všechny hnijící zbytky potravy. Hned napoprvé jsem navzdory sníženým dávkám našel spoustu nestrádaného jídla, z čehož jsem usoudil, že své zvíře stále ještě překrmuji. Omezil jsem proto přísun snadno hnijícího krmiva, jako jsou banány či papájové plody, a nahradil je sladkými bramborami a arašídami, které si myš křečkovitá mohla ve své ložnici beztrádně hamonit. Domníval jsem se, že tím je celý problém vyřešen.

Pak mě ale moje myš křečkovitá dokonale přelstila. Jednou večer jsem se rozhodl vyčistit jí ložnici, ale našel jsem ji prázdnou. Zbyla tam jen zásoba potravy a zdupané banánové listí. V zadní stěně ložnice zela vyhlodaná díra, a jak svou neodolatelnou angličtinou pravil můj domorodý sluha, „ten mrňavej potvora utekl do buš.“ Vztek nad svou pitomostí jsem se snažil ukonejšit ořepaným rčením, že chybami se moudrá hlava učí, a v duchu jsem si umínil, že

dřevěné klece na myši křečkovité musím napříště zvenčí pobít plechem. Druhý den ráno jsem šel vyzvednout bedničku, abych táborového truhláře požádal o tuto službu, a ke svému překvapení jsem uvnitř objevil spokojeně chrupající myš.

Zprvu jsem nevěřil vlastním očím. To, že se zvíře samo vrací do nenáviděného zajetí, odporovalo všemu, co hlásají pošetilí milovníci přírody. Bylo to cosi neslýchaného. Nechal jsem ji tedy na pokoji a rozhodl se, že ji začnu špehovat. Každý večer vylezla z ložnice do prostoru klece, dosyta se najedla a napila, pak si naplnila tváře zbytky potravy, až vypadala, jako by trpěla příušnicemi, a začala je důstojně odnášet do ložnice. Když byla miska definitivně prázdná, jala se s nesmírným rachotem udupávat banánové listí v pelíšku. Pak vystrčila hlavu z prohryzaného otvoru v zadní stěně, začenicchala, ale znovu si halasně stlala lože, než definitivně „zadním vchodem“ opustila klec a vydala se na noční toulky. Ale za dvě a půl hodiny byla zase zpět. Neomylně našla cestu do ložnice, něco málo si ještě před spaním zakousla, stočila se do klubička a spokojeně spala až do rána.

Takhle se chovala po celé příští dva měsíce. Pak jsem se stěhoval o nějakých dvě stě padesát kilometrů dál a byl jsem upřímně zvědav, jak moje myš křečkovitá na tuhle změnu teritoria zareaguje. Během přesunu jsem otvor v její kleci pro jistotu zvenčí překryl kusem plechu, ale odstranil jsem ho, jakmile jsme se znovu utábořili. K mému překvapení myš křečkovitá s chladnokrevností světem protřelého cestovatele okamžitě obnovila své staré zvyky: po večeři, tvorbě zásob a úpravě lůžka se opět pravidelně vydávala na noční toulky do lesa, odkud se vždy spořádaně vracela do klece. Tak to šlo až do okamžiku nalodění, kdy jsem byl nucen - i když nerad - její klec oplechovat, neboť náš kapitán byl sice přátelsky naladěný a sympatický člověk, ale přesto nevím, jak by se tvářil, kdyby zjistil, že se mu v noci po lodi špacíruje poměrně robustní hlodavec. I myš křečkovitá si nejspíš uvědomila, že tahle její životní etapa definitivně končí. Zvykla si však na nové prostředí v zoo, do které se dostala, a s radostí konstatuji, že tam pak spokojeně žila ještě dalších deset let.

O několik let později jsem lovil zvířata v Paraguayi, kde tehdy právě vypukla revoluce. Paraguay patřila k oněm jihoamerickým zemím, kde pokládají revoluce za jakýsi národní sport a pořádají je pravidelné namísto fotbalových zápasů. Revoluce se vlekla neúnosně dlouho a žádná strana v ní nebyla s to zvítězit. Jelikož jsem nemohl odjet ze země a vzít svá zvířata s sebou, nezbylo mi, než je pustit na svobodu. Většina z nich v té době žila v zajetí už nějaké tři měsíce a za tu dobu mu dokonale přivykla. Tahle zvířata jednoduše odmítala odejít. Potulovala se kolem tábora, dožadovala se krmení a některým energičtějším papouškům se skutečně podařilo proklobat se mohutnými zobáky dřevem i pletivem zpět do opuštěných klecí. Teprve nedávno chycená zvířata se pochopitelně rozběhla do přírody, ale ta, která žila v zajetí déle, přišla na chuť jeho výhodám a my jsme je museli násilím odhánět dál od tábora, aby pochopila, co se od nich očekává.

Právě díky podobným zkušenostem bývám alergický na mnohé výtky neinformovaných kritiků zoologických zahrad. Tvrdí, že je nesprávné připravovat zvířata o „svobodu“. Nic bych nenamítal, kdyby o životě zvířat něco věděli, jenže tak tomu rozhodně není. Tváří se, jako kdybychom zajaté zvíře připravovali o báječnou dovolenou na Costa Brava, možnost návštěvy koncertu v Albert Hallu či lyžování v Alpách. Pro tyhle dobromyslné rozumbrady jsou zvířata malými chlupatými lidskými bytostmi; čímsi na způsob strýčka Freda či tetičky Fredy v kožíšku. Ale tím ona nejsou! Zvířata mají svou vlastní individualitu i osobitý pohled na svět, který sledují svou, a nikoli lidskou optikou. Koneckonců byste asi nechtěli za životní družku hrošici, a přesto spousta hrochů po ničem jiném netouží.

Vinou právě takového mylného postoje se v zoologických zahradách rodí antropomorfizující architektura; lidé nevědí, co zvířata skutečně potřebují, ale myslí si, že to vědí, a přitom jim podsouvají své vlastní představy. Krásné prostorné klece - tak zní heslo dne. Je-li klec dostatečně velká, jsou s to ji akceptovat. Žijí ve šťastné nevědomosti, a proto je jim z té duše lhостejné, pokud je na zemi žijící zvíře, které vyžaduje širší prostor, odsouzeno k životu v kleci

připomínající svým tvarem stojací hodiny, či zda stromové zvíře živoří v široké kleci, jež mu však nedovoluje vyšplhat se výš než nějakých šedesát centimetrů. Nevnímají skutečnost, že jejich krásná prostorná klec je jenom hygienickou, leč příšerně nudnou betonovou krabicí postrádající vše, čím se může chudák zvíře zabývat: onu sto a jednu maličkost, která mu umožní houpat se, šplhat, skákat, předvádět se partnerovi a značkovat teritorium.

Dvě nejčastější výtky kritizují klece v zoologických zahradách za to, že jsou malé a že mají mříže. Jak jsme už viděli, velikost není nejdůležitějším aspektem. Řekněme si tedy něco o mřížích. Je to velmi bolavé téma. Navzdory skutečnosti, že většina moderních zoo už dávno odstranila mříže, které byly tak charakteristickým rysem zvěřinců minulého století, a nahradila je méně překážejícími a tíseň nahánějícími materiály, pojem zoologická zahrada je stále ještě v myslích většiny lidí spojován právě s mřížemi - a mříže zase automaticky navozují představu kriminálu. Takové lidi je téměř nemožné přesvědčit, že mříže znamenají vězení jen pro ně samotné.

Dobře umístěná mříž je například v kleci primátů pro zvíře zdrojem neskonalého požitku, protože je něčím, po čem se dá šplhat a zač se lze věšet. Avšak mnohé opičí klece, projektované dle naivních představ široké veřejnosti, jsou jen betonové skořápky zbavené jakékoli možnosti šplhání, takže obyvatelé těchto buněk by jistě s rozkoší uvítali starobylou viktoriánskou klec s mřížemi. V případě tak aktivních stromových živočichů, jakými jsou třeba orangutáni či gibboni, je téměř nemožné mít dostatek mříží, aby se na nich mohli do sytosti vydováet. Snad nejsrdceryvnější pohled se mi kdysi naskytl v jedné kontinentální zoo. Nádherného, plně vyvinutého orangutána tam zavřeli do vnitřní klece opičímho pavilonu bez venkovního oddělení. Světlo tam pronikalo jen vysoko umístěným a notně špinavým střešním oknem. Venku byl zářivý letní den, ale uvnitř panovalo takové šero, že jste museli napínat zrak, abyste vůbec něco viděli. V kleci nebyl absolutně žádný nábytek, žádná hrazda, provaz, houpačka či pryčna. Byla to jen betonová krychle, vpředu opatřená tlustým sklem. Chudák orangután seděl uprostřed na podlaze a s monotónní pečlivostí si kladl na hlavu a

zase z ni stahoval cár pytlouiny. To byla jediná věc, kterou mohl zaměstnávat svou neobyčejně inteligentní a zvědavou mysl. V takovéhle kleci by mřížky byly doslova požehnáním.

Když my jsme projektovali své vnější opičí klece, mysleli jsme právě na tohle i na řadu dalších věcí. Velikost venkovních klecí byla limitována pouze výškou stávající budovy (původně staré žulové moštovny), ale jinak jsme měli absolutní svobodu a mohli jsme se tedy pokusit o cokoli, co nás napadlo. U opic jsou nejdůležitější dvě věci: aby na sebe sousedé viděli, ale nedosáhli, a aby měli co největší možnost pohybu. Důvod, proč na sebe mají opice vidět je prostý - stále mají čím se zabývat. Nuda zvířat je v každé zoo největším problémem, a pro velké opice i primáty to platí dvojnásob. Jsou to neobyčejně zvědaví tvorové a mají-li možnost sledovat, co se děje u sousedů, činí tak s vášní a zájmem srovnatelným se zvědavostí staré panny, která zpoza krajkových záclon po celý den šmíruje dění v okolí svého domu.

Máte-li klece v řadě vedle sebe a chcete-li, aby sousedé měli možnost se vzájemně sledovat, musíte je oddělit mříží či pletivem. Jenomže takové uspořádání je nevyhovující hned ze dvou důvodů: zaprvé mřížemi či pletivem lze, jak víme ze zkušenosti, prostrčit prsty, takže může dojít k pokousání, a zadruhé se těsným sousedstvím potencionálního rivala neúměrně zvyšuje stresový faktor, který může mít negativní vliv na celkové duševní rozpoložení opic či jiných živočichů. Náš architekt však nakonec vymyslel téměř geniální řešení. Klece vybudoval jako kosočtverce, takže se vzájemně dotýkají, ale přesto nemají společné hranice. Tak mohou opice pozorovat dění v sousední a následující kleci.

Dále jsme museli řešit otázku přední strany klecí. Tehdy jsme na tom byli finančně dost špatně, takže o něčem takovém, jako je pancéřové sklo, jež jsme později uplatnili v gorilím oddělení, jsme vůbec nemohli uvažovat. Museli jsme tedy užít mříží, které jediné jsou dostatečně bezpečné, aby odolávaly síle, jakou dokáže vyvinout dospělá gorila, orangután či šimpanz. Chtěl jsem se však vyhnout rovným svislým mřížím, charakteristickým pro zvěřince devatenáctého století, neboť působí na první pohled dost odpudivě, a

tak jsme se nakonec po mnoha debatách a sporech rozhodli pro svařované dráty do betonu. Vznikly tak mezi nimi zhruba třináct centimetrů vysoké a dvacet centimetrů dlouhé obdélníkové otvory. To je rozměr, který umožňuje poměrně snadný pohled do klece a dospělým opicím nabízí maximální příležitost ke šplhání. Tyhle zhruba jako cihla velké otvory tvoří i poměrně elegantní žebřík pro opičí mláďata. Zjistili jsme, že je také s oblibou využívají ke kousání v období, kdy se jim prožravají první zuby.

Dnes si už zoologické zahrady počínají při výstavbě klecí mnohem zodpovědněji. Klece je třeba budovat tak, aby vyhovovaly především z biologického hlediska; zvířatům musí umožnit co nejpřirozenější způsob života a obsluhujícímu personálu usnadnit všestrannou péči o příslušné svěřence. Jen tak se každá klec může stát svého druhu experimentální laboratoří, místo jen špatně uspořádanou výkladní skříní na předvádění živých exponátů.

Obávám se, že většina klecí je z biologického hlediska naprosto nevyhovující. Často za to nemůže příslušná zoo, která nesprávně vybudované klece zdědila z dob, kdy se toho o potřebách zvířat ještě moc nevědělo a kdy se lidé teprve seznamovali s pojmy jako je teritorium, úteková vzdálenost, stresové faktory a tak podobně. Ale i za našich dnů ještě vznikají - často s vynaložením nemalých prostředků - oblodné nesmyslné stavby. V praxi nejsou k ničemu a jejich vznik je absolutně neomluvitelný. Tak například pavilony pro antilopy, jež připomínají obrovský veřejný záchodek; voliéry, v nichž by se necítil dobře snad ani pterodaktyl; obrovská a nákladně vybavená exotária, kde trojnásobný prostor zabírá komplikované zařízení, jež celou tuhle atrakci udržuje v chodu; pavilony pro celé skupiny rozličných živočichů, kde kvůli snaze předvést co největší množství druhů zbývá zvířatům jen minimální životní prostor.

V mnoha zoo na celém světě jsem viděl nejednu trestuhodnou hrůzu. Tak třeba gibbonní klec, v níž její obyvatelé po celé dlouhé měsíce mohli jenom buď viset na drátěném pletivu, nebo skákat po sérii betonových bloků s otvory - monstrózním to artefaktu, který mohl být v nejlepší případě nepříliš úspěšnou napodobeninou některých méně zdařilých plastik Henryho Moora. Ty otvory v

kolmých stěnách měly prý současné skýtat ochranu před nepřízní počasí. Viděl jsem pavilon slonů s tak úzkými chodbičkami mezi jednotlivými oddíly, že se tam nedalo projet s kolečkem; snad není třeba vysvětlovat, že skupina slonů dokáže - i když jsou to jinak kouzelná zvířata - vyprodukovat „na hlavu“ takové množství výkalů, které si použití kolečka doslova vynutí. Viděl jsem pavilon malých savců s obslužnou chodbičkou za klecemi, která byla jen pětáctyřicet centimetrů široká, takže znemožňovala zaměstnat korpulentnější ošetřovatele - z odborového hlediska jistě zajímavý případ dost neobvyklé diskriminace.

Nedávno jsem viděl voliéru, vybudovanou za částku, při jejímž vyslovení se člověku zatočí hlava, jež návštěvníkům umožňovala vskutku neobvyklý pohled na exotické ptactvo. Když jsem se však místních činitelů zeptal, jakým způsobem v tak gigantické kleci odchytávají nemocné jedince, odpověděli mi, že to je skutečně kapku problém. Jediný možný způsob prý spočívá v tom, že dotyčného ptáka „sundají“ silným proudem vlažné vody ze zahradní hadice. Pokud se někdo uchyluje k podobným metodám, mohl by po mém soudu nemocné ptáky rovnou sestřelovat flintou, protože ve výsledku to nejspíš vyjde na stejno. Celá tahle stavba byla typickou ukázkou antropomorfizující architektury - posledním výkřikem ptačího výstavnictví, dokonale vyhovujícího zájmům a potřebám publika. Nejsem si ovšem jist, zda vyhovuje i ptákům, ačkoli právě pro ně tohle monstrum údajně vzniklo.

Viděl jsem zbrusu nový výběh pro velbloudy dvouhrbí, kde jedinou překážkou, bránící jim zamíchat se mezi návštěvníky a pokousat je či pokopat, což tahle zvířata skvěle dovedou, byl jediný půlmetrový schod. Prý to úplně stačí, protože velbloudi údajně neradi scházejí ze schodů. Moc se těším, co tomu řeknou dotyční velbloudi, až je nakonec do jejich nového výběhu přivedou.

Je přirozené, že beton se jako nejlevnější stavební materiál v zoologických zahradách uplatňuje nejčastěji. Zdá se však, že si málokdo uvědomuje možnost jeho zakrytí či povrchové úpravy. Přece snad není nutné, aby každá stavba v zoo připomínala bunkr nebo pevnost, jež má odolávat náporu celé ruské armády. Beton je ve

správných rukou všeobecně užitečným materiálem, ale v zoologických zahradách celého světa z něj vznikly ty nejnepředstavitelnější pitomosti. Myslím, že to byl Lubetkin, kdo ve třicátých letech našeho století rozjel první sérii projektů, jež se pro svou škaredost i nepraktičnost staly odstrašujícími příklady zoologické architektury. Od té doby se také slova zoo a beton stala téměř synonymy. V Rakousku se dal ředitel jedné zoo tímto materiálem natolik okouzlit, že z něj budoval doslova vše. Netrvalo dlouho a jeho zahrada začala silně připomínat přečpaný a přeplácáný italský hřbitov. Jeden můj francouzský přítel vynikající ornitolog, o tomhle panu řediteli svým nenapodobitelně roztomilým způsobem prohlásil: „Jeho největší problema nény v tom, že má špatná vkus, ale že má žádná vkus.“

Jedno (nepoučené) město na západě Spojených států svěřilo kompletní projekt zoologické zahrady jednomu (nepoučenému) architektovi. Protože se ten nešťastník po uši zamiloval do předpjatého betonu, panelů a betonových skořepin, podařilo se mu díky uměleckým sklonům, za něž by se nemusel stydět ani Attila Bič boží, vybudovat zoologickou zahradu, která předčila všechny dosavadní zhůvěřilosti. Při pohledu na tak obrovské množství betonu, užitého ke stavbě totálně nepoužitelných klecí, se člověku nutně musí dělat mdlo. Na první pohled byste řekli, že nejlepší by bylo na místě rovnou všechno zbourat a začít nanovo - ale co s tou spoustou betonu? To je jako kdybyste měli odklízet pyramidy. V téhle zoo mě nejvíc šokovala obrovská vybetonovaná díra v zemi s jakýmsi (rovněž betonovým) ostrůvkem uprostřed, na jehož vrcholu trůnilo cosi na způsob deformovaného (a samosebou taky betonového) iglú. Celé to vypadalo jako nějaký méně atraktivní úsek Khyberského průsmyku. Architekt nedopustil jakékoli dekorativní narušení svého mistrovského díla, jemuž dominuje betonová hmota, neposkvrněná a nezakrytá jakoukoli barvou, basreliéfem či plastikou. Měl jsem hádat, jakému zvířeti je tahle monstrózní díra v zemi určena. Marně jsem v duchu probíral seznam takových zvířat, jako jsou paviáni, ovce hřivnaté nebo jiná relativně stoická stvoření, která by snad mohla snášet život na tak strmém a odpuzujícím terénu. Mýlil jsem se.

Tenhle děsivě pustý, gigantický betonový bidet bez jediného stromu vybudovali, bůhsud' za jakou cenu, pro orangutány, kteří jsou ze všech lidoopů nejvíc závislí na životě ve větvích. Sing-Sing by pro ně byl neskonale příhodnějším prostředím, protože jsou tam aspoň mříže, po kterých se dá šplhat.

Jako by nestačilo všechno to soužení, jemuž jsou vystavena nebohá zvířata a personál, který o ně pečuje, vyrojili se poslední dobou jako odporné houby po dešti takzvaní „zoologičtí konzultanti“. Tihle různolící cherubínci se shlukují do skupin a nabízejí jednotlivým městům projekty na výstavbu zoologických zahrad vybavených vším, nač si vzpomenete, od pavilonu slonů až po delfinárium. Jednoduše dáte peníze na dřevo a dostanete svou zoo „na klíč“. Pochopitelně se neobtěžují tím, že by pro plánovanou zahradu vymýšleli nějaký účel či smysl, protože něco takového se u podobné instituce vůbec nepředpokládá - zoo má být pouze znakem významnosti a symbolem bohatství toho kterého města. Nemá-li vaše město vlastní zvěřinec, pak se musí stydět před sousedním městem, jež se podobnou atrakcí může pochlubit. Ba co hůře: pokud žijete v zemi, která nemá zoologickou zahradu, patříte nejspíš k nějakému zaostalému národu.

Tyhle kuriózní bandy se - jak taky jinak - skládají převážně z architektů. Samozřejmě že (na důkaz své integrity) příležitostně přibírají i odborníky, kteří bez velkých obtíží poměrně hravě rozeznají žirafu od jelena; možná i hrocha od nosorožce, ale nejsem si jist, zda jsou tyhle znalosti postačující. Budou opravdu tito lidé odpovědní za další nápor architektonických obludností a poslední hřebík do rakve zoologických zahrad jakožto vědeckých institucí?

Celá koncepce držení a chovu zvířat se za posledních dvacet let vskutku radikálně změnila, ale typy a výstavba moderních klecí za tímto vývojem ještě stále pokulhávají. Dobré zoologické zahrady nyní uvažují v řádu chovných skupin, a nikoli jednotlivých exemplářů či párů. Víc se také myslí na odstranění nudy, která je největším trápením, jemuž jsou zvířata v zajetí vystavena. Jsou-li totiž zbavena hrozby dravců a mají-li přitom dostatek potravy i vhodného druhu či družku, mohou se k smrti nudit, podobně jako

kterákoli dívka z bohaté rodiny, jež má všechno, nač si jen vzpomene. Příští zoologické zahrady se budou spíše soustřeďovat na větší skupiny stejných zvířat než na rozmanitost druhů. To znamená, že budou schopné samy obnovovat a doplňovat počty exemplářů v zajetí, a tedy i radikálně snížit či úplně eliminovat odchyt divoce žijících jedinců. Prvním krokem k tomuto cíli je ovšem výstavba moderních a po všech stránkách vyhovujících klecí.

Znovu musím zdůraznit, že co je dobré pro člověka, nemusí být nutně vhodné i pro zvíře, a co vyhovuje zvířeti, nemusí se líbit lidem. Dobrým příkladem téhle skutečnosti může být osud naší skupiny cibetek afrických. Roku 1965 jsem z Kamerunu přivezl statného samce tohoto hezkého, šedočerně skvrnitého zvířete, kterému jsme později obstarali družku z Ugandy. Vzhledem k našim tehdejším finančním těžkostem nám nezbylo, než venkovní část klece obou cibetek vyrobit z velké laťové bedny, jež původně sloužila k transportu leteckého motoru. Dokud byla tahle bedna nová, k danému účelu docela vyhovovala a koneckonců šlo jen o dočasné opatření, jak jsme se sami utěšovali, protože jakmile získáme nějaké peníze, pořídíme přece našim cibetkám důstojnější venkovní klec. Ale jak už to tak bývá, když se konečně objevily nějaké peníze, bylo jich vždy třeba na něco jiného či mnohem důležitějšího. A tak výběh cibetek zůstal, až na drobné úpravy a nejnnutnější opravy, stále beze změny.

Pokud šlo o nás, připadala nám bedna v době, kdy byla nová, docela ucházející, ale jak stárla a chátrala, hleděli jsme na ni s rostoucím odporem a kdykoli jsme ji míjeli, odvraceli jsme rozpačitě zrak, jak to činívají anglikánští hodnostáři, když krácejí kolem brlohů městské chudiny, jež jsou církevním vlastnictvím. Na rozdíl od lidských obyvatel těchto nehostinných obydlí si však cibetky nestěžovaly, zato s pomocí několika dalších, získaných ze Sierry Leone, hbitě zahájily rozmnožovací cyklus, díky němuž jsme se brzy stali nejúspěšnějšími chovateli cibetek afrických v celé Evropě. K dnešnímu dni jsme odchovali devětačtyřicet těchto půvabných šelmiček. Páry našich cibetek putovaly do rozličných světových zoo a krom toho své chovné skupině vděčíme za celou řadu nesmírně

cenných informací, týkajících se chování, estra, kopulace, délky života, počtu mláďat, délky březosti a tak podobně. Ačkoli v době, kdy tyto řádky píši, je cibetka africká velice běžným zvířetem, které žádný speciální chovný program nepotřebuje, mohou se nám získané zkušenosti náramně hodit, budeme-li jednou v budoucnu nuceni podniknout záchrannou operaci kvůli jinému členu čeledi Viverridae (například cibetce asijské), nebo i některým drobným masožravcům, jací žijí třeba na Madagaskaru.

Jak jsem už řekl, chovný program cibetek nám poskytl spoustu zajímavého materiálu. Ale snad nejzajímavější na celé věci je skutečnost, že jsme toho všeho docílili v krajně nehygienické a dnes už staré bedně od leteckého motoru. Po celou dobu jsme tuhle kisnu nenáviděli, ale cibetky ji zjevně milovaly.

Na druhé straně musíte neustále přemýšlet, jak zlepšit či vylepšit životní prostředí, které svým zvířatům nabízíte. K největším radostem patří, můžete-li se pustit do výstavby klecí či ohrad speciálně určených pro některou zvířecí skupinu. Dřív se to dělalo tak, že třeba pavilon opic obsahoval cokoli od kosmanů, kteří nejsou větší než krysa, až po stošedesátikilovou gorilu. A co horšího, takový pavilon malých savců třeba hostil kdekoho od mravenečníka až po krysu a od pásovice až po klokánka wallaby. Je jasné, že nelze zajistit ubytování, jež by vyhovovalo takto protikladným typům živočichů, zatímco vybudujete-li zvlášť oddělení pro opice drápkaté a zvlášť pro lidoopy, můžete všem nabídnout daleko optimálnější životní podmínky. Samosebou, že i různé druhy kosmanů a tamarinů mají rozličné požadavky, jako se v nich koneckonců často liší i jedinci téhož druhu, ale vystavíte-li pavilon, který bude určen výhradně těmto maličkým primátům, můžete se pak soustředit jen na jejich požadavky a nejste navíc nuceni brát ohled na potřeby stovky jiných, naprosto odlišných živočichů.

Právě při výstavbě komplexu pro opice drápkaté se nám podařilo vyřešit mnohé, i když jistě ne všechny problémy. Roku 1939 jsem získal jako domácího mazlíčka kosmana běločelého, a tohle líbezné zvířátko se mnou žilo osm let, což je u miniaturních primátů opravdový rekord dlouhověkosti. Za každého počasí běhal úplně

volně po celém domě i na zahradě, přičemž jediným ústupkem jeho křehkému a citlivému organismu byla trvale rozsvícená stojací lampa v obýváku, kam se za chladnějších dnů chodíval hřát k žárovce. Za lůžko mu sloužil kus staré kožešiny, pod kterou jsme mu na noc dávali gumovou láhev s horkou vodou. Drsné životní podmínky mu kupodivu svědčily a dokonce si nejednou hrál třeba celou hodinu ve sněhu a teprve pak se uchýlil ke své oblíbené žárovce, aby si ohřál promrzlé údy.

Bylo to úžasně křehké stvoření. Svým jemným a zranitelným metabolismem připomínají kosmani spíš ptáky než savce. Pocházejí z parných a vlhkých deštných pralesů tropického pásma. A přesto se tenhle můj kosmánek skvěle přizpůsobil chladně svěžímu ovzduší i malým dávkám slunečního svitu vrtošivého anglického podnebí. Měl pevné zdraví a hustou lesklou srst. Abych však parafrázoval staré rčení, musím připomenout, že „jeden kosmánek jaro nedělá.“ Myslím, že jsem tehdy měl výjimečně spartánského představitele této čeledi. A tak když jsme v Jersey získali dva mladé tamaríny žlutoruké, abychom experimentovali s jejich chovem, poskytli jsme jim vytápěný úkryt, do kterého měli kdykoli přístup, a prostornou voliéru, v níž mohli trávit čas. Výsledek byl úplně stejný, jako v případě mého kosmana běločelého. Rostli, prospívali a vyspěli ve dvojici kouzelných zvířat s kožíšky hustými jako astrachán.

Roku 1970, kdy jsme díky laskavému sponzorovi mohli vybudovat speciální komplex pro kosmany a tamaríny, vycházeli jsme z této i celé řady dalších získaných zkušeností a vlastních pozorování, učiněných za léta praxe. Jeremy Mallinson, provozní šéf naší zoologické zahrady, dostal za úkol vymyslet, jak by měl nový komplex vypadat, a protože měl odjakživa pro všechny drápkaté opičky zvláštní slabost, pokládal to za nejhezčí práci svého života.

Především jsme se rozhodli, že každá skupina kosmanů a tamarínů dostane na jih obrácenou venkovní voliéru, aby choulostivé drápkaté opičky mohly využít co největších dávek slunečního svitu. Znovu jsme řešili též problém, na který jsme narazili už v případě větších opic a lidoopů: jak uspořádat jednotlivé klece, aby zvířata na sebe viděla, mohla se vzájemně hašteřit, těšit se pocitu, že hájí své

teritorium, a přesto se nedostala do takové blízkosti, jež by je stresovala nebo jim umožňovala, aby se vzájemně kousala do prstů či do ocasů. Nakonec jsme to vyřešili podobně jako u velkých opic tím, že klece měly zhruba tvar krabic na boty, ovšem s vnější stranou tvarovanou do V. Celá přední fronta tedy tvořila soustavu vybíhajících „věček“, ze kterých se zvířata mohla navzájem pozorovat, ale do přímého kontaktu nepřicházela. Pokud se pak před zvědavými pohledy sousedů stáhla do „krabicové“ části voliéry, našla tam dostatek soukromí. Vnitřní zařízení nového pavilonu bylo vybaveno ještě rafinovaněji a Jeremy při jeho zařizování projevil neobyčejnou míru vynalézavosti.

Každá vnitřní klec měří 122 x 91 x 152 cm, má na zakázku vyrobené stěny z tvrzeného PVC a je vybavená vším, co zvíře potřebuje (odděleným prostorem na spaní, šplhacím zařízením, infračervenými zářiči atp.), uzpůsobeným tak, aby údržba byla co nejjednodušší. Tak například plastové podlahy dal Jeremy vyrobit s mírným sklonem, což značně zjednodušuje čištění. Pelíšky na spaní se dají uzavřít a vcelku vyjmout, takže zvíře lze přenést na jiné místo s co nejmenším rizikem šoku. Za léta praxe jsem drželi a odchováli třináct druhů kosmanů a tamarinů, proto jsme se mnohému naučili. V době, kdy tyto řádky píší, máme v celé Evropě nejuplněnější kolekci těchto fascinujících drobnoukých primátů a doufáme, že se bude ještě dál rozrůstat.

Při výstavbě ubytovacích prostor pro zvířata a přestavbách starších zařízení musí člověk v jednom kuse experimentovat a je pochopitelné, že se přitom nutně dopustí i řady chyb. Většinu z nich se snažíme „vychytat“ už v projekčním stádiu, ale několik se jich vždycky objeví až po definitivní realizaci a nezbyvá než doufat, že nebudou zásadní. Tak například užití skla. Tenhle materiál, ačkoli je velice drahý, patří po mém soudu k nejlepším, jaké lze při výstavbě klecí použít. Skýtá pocit většího prostoru (a tedy i svobody, chcete-li), který zpravidla ocení jak zvířata, tak i návštěvníci. Zvíře můžete pozorovat bez vizuální bariéry, tvořené mříží či pletivem. Sklo má však kromě vysoké ceny i některé nevýhody, z nichž největší je ta, že

zvíře na existenci téhle překážky v okamžicích stresu nezřídka zapomene.

Když jsme stavěli vnitřní ubytování pro naše jihoamerické tapíry, vybavili jsme jeho venkovní stěnu dvěma tabulemi pancéřového skla, aby si návštěvníci mohli zvířata lépe prohlížet. Mezi oběma okny byly obslužné dveře s devatenáct milimetrů silným sklem se zataveným drátěným pletivem. Po několik let žili tapíři spokojené v téhle budově a dobře věděli, že skleněné panely tvoří sice neviditelnou, ale přesto neprostupnou bariéru. Pak ale tapíři samici Juno jednoho dne cosi (nikdo neví co) znenadání vyděsilo, nebo snad měla živý sen, v němž ji pronásledoval jaguár. Ale ať už to bylo cokoli, bez nejmenšího zaváhání se vymrštila a plnou silou proletěla nikoli jednou z velkých skleněných tabulí, ale drátěným sklem v obslužných dveřích. Je zázrak, že se přitom nezabila. A to, že nezemřela na následky tržných ran, které jsme jí ošetřili poté, co se nám podařilo ji dostihnout a uspat skoro kilometr od budovy z níž uprchla, je snad ještě neuvěřitelnější. Ale největším zázrakem ze všeho byla skutečnost, že Juno byla v té době v šestém měsíci a ještě než se jí všechny rány zahojily, porodila nejzdravější a nejtlustší tapíři mládě, jaké kdy v naší zoo přišlo na svět.

Další nevýhoda skla vyjde najevo, když se do jeho těsné blízkosti dostane živočich, běžně nazývaný homo sapiens. Existují lidé, v nichž pohled na zvíře za skleněnou tabulí probouzí neodolatelné nutkání mrštit do ní cihlou. Naštěstí jsme se s tímhle ne zcela vzácným jevem dosud na Jersey nesetkali. Ale zato se u nás jakýsi rozjívený vtípálek před svou dívkou vytahoval, že kámen v jeho prstenu je opravdický diamant, což jí dokázal tím, že do skla vyryl jejich iniciály. Když vám tohle někdo provede na kusu speciálně importovaného skla, jehož jedna tabule o rozměrech metr osmdesát krát metr dvacet stojí šest set liber, začne člověk s nevyvázanými návštěvníky definitivně ztrácet trpělivost a sám sebe se po stotisících ptá, má-li smysl kvůli takovýmhle lidem a jejich pohodlnějšímu pohledu na zvířata utrácet peníze.

Jednou z nejkomplicovanějších a zároveň nejnákladnějších staveb, jaké jsme až do této chvíle vybudovali, je náš gorilí komplex,

který se nám, jak se zdá, obzvlášť vydařil. A přesto má jednu drobnou chybu: je příliš malý. Pokaždé, když začnete stavět nějakou klec, o níž se domníváte, že bude dostatečně velká, po jejím dokončení zjistíte, že zvíře, pro něž je určena, se buď nad očekávání úspěšně množí, nebo že klec není v konečném výsledku ani z poloviny tak prostorná, jak jste si původně představovali. Tehdy jsme jednoduše nemohli tušit, že naše gorily budou s novým obydlím tak spokojené, že se začnou množit rychlostí, kterou by jim Fordova automobilka mohla jen tiše závidět.

Dějiny gorilího komplexu jsou názorným svědectvím, do jaké míry nám při rozvoji Jerseyké ochranné nadace pomáhalo štěstí. Naši nejstarší samici, N'Pongo, jsme získali jako dvouapůlleté mládě. Hned v prvních dnech, které strávila v našem hostinském pokoji, protože jsme tehdy ještě pro ni neměli hotovou klec, se projevila jako kouzelné a roztomilé zvíře. Po pravdě řečeno se tam chovala daleko způsobněji, než mnozí naši lidští návštěvníci. Jak rostla, stále zřetelněji se ukazovala nutnost obstarat jí druhá či alespoň společníka, neboť její vášnivá (byť naštěstí jen přechodná) náklonnost k některým mužským členům personálu byla občas - mírně řečeno - poněkud trapná. Když se do vás zamiluje stotřicetakilová gorila a zároveň si usmyslí, že nesmíte odejít z její klece, nezбудe vám zpravidla nic jiného, než si tiše zoufat. A tak jsem jí nakonec navzdory naší tíživé situaci alespoň koupil společníci. Jmenovala se Nandi, byla o něco mladší než N'Pongo, ale pěkná a zdravá. Obě samice se spřátelily, ale ačkoli N'Pongo družku zbožňovala, dávala jí od první chvíle najevo svou dominanci. Po několika let žily obě gorily vcelku spokojeně jako panenské přítelkyně. Bylo mi však jasné, že navždy to tak zůstat nemůže a tenhle problém mě velice trápil.

Potřebovali jsme samce, který by byl zhruba stejně starý nebo o málo starší než naše gorily. Nějací se tu a tam na trhu objevili, ale ti byli zpravidla moc mladí a navíc neúměrně drazí. Než by dospěli do plodného věku, byla by obě naše gorilí děvčata na mateřství už příliš stará. Sehnat vyspělého a přitom ještě mladého gorilího samce se samo o sobě už zdálo téměř nemožné a navíc nám předem nikdo

nemohl zaručit, že se mu naše samice budou líbit, nebo že on se bude líbit jim. Tím méně jsme si mohli být jisti, že si bude vědět rady a osvědčí se jako chovný samec. Měli bychom pak gorilího samce, o kterého nikdo nestojí, a k němu dvojici frustrovaných staropanenských samic. Navíc jsme věděli, že současný způsob ubytování sice vyhovuje oběma našim gorilám, protože jsou krotké a my můžeme bez obav vstupovat do jejich klece, ale přidat k nim polodospělého samce neznámého temperamentu a povahových vlastností, znamenalo koledovat si o malér. Naše finanční možnosti byly tou dobou (jako tak často) velice chabé, a tak jsme si další novou klec momentálně nemohli dovolit. A právě v okamžiku, kdy už nám celý problém připadal úplně neřešitelný, potkalo nás hned dvojnásobné štěstí.

Měli jsme tehdy nějaké nové přírůstky a místní jerseyká televizní stanice, Channel TV, která o nás pravidelně skvěle informovala, vyslala k nám, jako vždy v podobných případech, svůj publicistický štáb. Před natáčením zvířat se reportér, jenž tam byl tehdy nový, rozhodl, že se mnou uspořádá krátký rozhovor. Byl velice překvapen, když zjistil, jaké množství půdy vlastníme. Trpce jsem poukázal na to, že čtrnáctihektarové pozemky nám moc nepomohou, nemáme-li zároveň prostředky k jejich využití. Reportér se mě zeptal, jsem-li ochoten své tvrzení v průběhu interview zopakovat. Ujistil jsem ho, že jsem to říkal už nescísněkrát, ale pokud na tom doopravdy trvá, klidně to povím znovu.

Rozhovor jsme natočili a já jsem ho ještě týž večer sledoval na obrazovce. Přenos ještě neskončil, když zazvonil telefon. Byla to slečna z ústředny, která se velice omlouvala, že vyrušuje, ačkoli ví, že naše soukromé číslo je neveřejné, ale že má na drátě jakéhosi pána, který by se mnou rád hovořil, jelikož nám chce dát nějaké peníze. Protože jsem se nikdy neupejpal přijímat peníze od cizích lidí, ihned jsem slečnu požádal, aby nás spojila. Příjemný hlas se mi představil jako Brian Park. Řekl, že se právě díval na televizi a zajímal se, zda opravdu potřebujeme peníze.

„Peníze potřebujeme vždycky,“ odpověděl jsem a podle tónu, kterým hovořil, jsem ho v duchu tipoval na dobrých padesát babek.

Jenomže pak se Brianu Parkovi povedlo něco, oč řada mých příbuzných, přátel i nepřátel po celá dlouhá léta marně usilovala. Jedinou prostou větou mi vyrazil dech a připravil mě o řeč tím, že pravil: „Co byste pořídil, kdybych vám dal deset tisíc liber?“ Bylo to tak překvapující a nečekané, že jsem na jeho otázku jednoduše nedokázal rovnou odpovědět. Do příštího jitra jsem se už natolik probral z ohromení, že jsem náhle přesně věděl, že i kdybychom jistě mohli za tolik peněz pořídít stovky nejrůznějších potřebných věcí, nový pavilon goril je v tuto chvíli ze všeho nejpřednější. Brian k mé velké úlevě s touto myšlenkou souhlasil. Takže od té chvíle jsme už měli prostředky na výstavbu příslušného komplexu, ale ještě stále nám chyběl vhodný gorilí samec.

A v té době nás potkalo štěstí podruhé. Ředitel basilejské zoo Ernst Lang, první člověk v Evropě, kterému se podařil úspěšný odchov goril v zajetí, se odedávna zajímal o naši činnost na Jersey a jmenovitě o naše „neprovdané“ gorily. Napsal nám, že máme-li zájem, je ochoten nám prodat Jamba, plně vyvinutého samce z jeho vlastního chovu. Nadto jsme věděli, že Jambo je osvědčený plemník, který už jedno gorilí mimino zplodil. Získat plně vyspělého a navíc v zajetí odchovaného gorilího samce bylo samo o sobě neuvěřitelné terno, ale vědět, že tenhle fešák je zaručeně plodný a navíc zkušený milovník, to už hraničilo se zázrakem. A tak byl náš gorilí problém v jediném okamžiku rázem vyřešen. S velikým nadšením jsme se okamžitě pustili do projektování toho, co jsme hodlali nazvat Gorilím komplexem Briana Parka.

Naše velkorysé představy byly do jisté míry limitovány polohou komplexu, který jsme budovali na svažitém terénu nad velkou zavlažovanou loukou. Bylo to rozumně vybrané místo, jelikož budoucí pavilon přirozeným způsobem navazoval na už stávající oddělení opic, a přesto tvořil zcela samostatnou jednotku. Svah, na němž jsme stavěli, znamenal sice určitý problém, ale i ten jsme nakonec dokázali úspěšně překonat.

S výslednou podobou jsme vcelku spokojeni a celý komplex nám až do této chvíle výtečně slouží. Skládá se ze tří mezi sebou přístupných vnitřních obytných prostorů s topením v podlaze, které

jsou prostřednictvím výsuvných dveří propojeny s venkovní klecí o rozloze patnáct krát deset metrů, v níž je prostor na šplhání i vodní jezírko ke koupání. Novinkou tehdy bylo, že jsme venkovní prostor ponechali nezastřešený. Má tři metry šedesát vysoké stěny, které jsou v pravidelných intervalech přerušené skleněnou výplní o rozměrech metr osmdesát krát metr dvacet. Z vnitřní strany jsou stěny absolutně hladké, takže se o ně nelze zachytit, a skleněná okna jsou z osmatřicet milimetrů silného skla, slisovaného ze dvou desek s vloženou fólií, která by snad neprorazil ani buldozer. Celá stavba je obrácená na jih, a protože nemá střechu, jsou lidoopi vystaveni plným dávkám slunce i deště, ačkoli jim kus přesahující střechy vnitřního obytného prostoru skýtá částečnou ochranu. Nedávno jsme si navíc pořídili průmyslovou televizi (kamery jsme umístili na střechu budovy), takže je-li třeba, můžeme lidoopy sledovat celých čtyřadvacet hodin.

Ještě jeden detail je u staveb tohoto druhu nesmírně důležitý. Podlaha se musí svažovat v přesně vypočteném úhlu, aby se dala snadno splachovat hadicí, ale na druhé straně nesmí být strmá, aby si gorily nepřipadaly jako na svazích Mount Everestu. Mřížové stěny, oddělující všechny tři vnitřní obytné prostory, jsou odstranitelné, takže v případě potřeby může vzniknout jedna velká společná ložnice. To, že jsme na jejich oddělení užíli mříží, má dva hlavní důvody. Zaprvé se mohou zvířata, i když jsou separovaná, vzájemně pozorovat, a zadruhé chceme-li některé zvíře uspat pomocí pušky s narkotizačními náboji nebo mu podat nějaký lék, můžeme za tím účelem vstoupit do sousedního prostoru a učinit tak skrze mříže.

Ve stěnách jsme nechali výklenky, kam se může zvíře uchýlit, zatouží-li po troše soukromí nebo když ho už společnost jeho druhů otravuje, neboť i zvířata - podobně jako manželské páry - si časem mohou jít na nervy, i když jinak spolu vycházejí skvěle. I barevnému řešení celého komplexu jsme věnovali nemalou pozornost. Jde o poměrně rozlehlou stavbu na okraji zavláženou loukou, která by při nesprávně volené barvě působila stejně ohyzdně a nápadně jako plynojem. Po mnoha sporech a dohadováních jsme se nakonec rozhodli pro temně olivovou zeleň vnějšího zdiva, díky níž budova

na jaře a v létě skoro splývá s okolními stromy. Pro vnitřní stěny jsme vybrali odstín čajového másla. Ačkoli tahle barva vypadala pěkně a gorilám to na jejím pozadí slušelo, brzy se ukázala její nevýhoda. Byla totiž příliš světlá, a protože jsou venkovní klece obrácené na jih, povrch stěn se ve sluneční záři zrcadlil a nepříjemně oslíhoval. Proto jsme posléze tyhle plochy přemalovali světle modrou barvou s pískově zbarvenými podlahami. Je to trochu lepší, i když stále ne úplně dokonalé.

Naším největším současným problémem je výstavba pavilonu a chovného střediska plazů. Představuje nejkomplicovanější stavební úkol, před jakým jsme zatím kdy stáli. Plazi se zpravidla netěší zvláštní přízni veřejnosti a stojí proto do jisté míry i stranou pozornosti zoologických a ochranářských kruhů. Vždycky jsem byl přesvědčen, že i když čas od času získáme sponzory, kteří jsou ochotni vložit peníze do výstavby zařízení pro savce či ptáky, sotva kdy nalezneme někoho, kdo bude ochoten financovat vybudování centra pro chov plazů. Pak nás však potkalo stejně nečekané štěstí jako v případě goril. Pořádali jsme na Jersey první světovou konferenci na téma řízeného chovu ohrožených druhů a mezi stovkami účastníků byli tehdy i manželé Gahertyovi z Kanady, oba dávní členové Jerseyké ochranářské nadace. V průběhu konference jsme se dali do řeči a Gahertyovi mi upřímně gratulovali k celkovému řešení a podobě naší zoo i k podmínkám, v jakých žijí naše zvířata.

„Jen jediná věc,“ pokračoval dr. Goffrey Gaherty, „kazí tenhle celkově vynikající dojem. Víte, moje paní i já jsme náruživými herpetology a sami chováme poměrně velké množství nejružnějších plazů. Jenže zatímco my své hady chováme ve vynikajících podmínkách, prostředí, v jakém žijí ti vaši, není - mírně řečeno - dostatečně vyhovující.“

Musel jsem připustit, že nevýhod našeho „pavilonu“ plazů (velké, k tomu účelu přebudované garáže) jsem si dobře vědom a chlubně, i když poněkud nejspíše jsem dodal, že pokud mi pan doktor Gaherty obstará nutné prostředky, dokázal bych mu vybudovat ten nejlepší pavilon plazů na světě. Jenomže v tom okamžiku jsem se musel

vzdálit, abych předsedal pokračování symposia, a tak jsem se s Gahertyovými setkal až těsně před jejich odjezdem.

„Řekněte mi,“ pravil Geoffrey Gaherty, „myslel jste vážně, to co jste mi tuhle řekl? Že kdybyste na to měl peníze, dokázal byste postavit nejlepší pavilon plazů na světě?“

„Samosebou,“ odpověděl jsem. „Je to jen nedostatek peněz, co nám v tom brání. Proč?“

„Inu,“ odtušil pan doktor Gaherty, „já jsem totiž náhodou mimo jiné milionář, víte?“

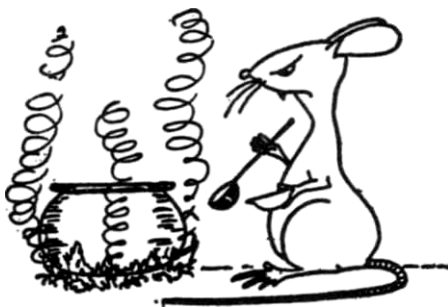
„Račte, prosím, do mé kanceláře,“ vypravil jsem ze sebe s pocitem, že musím co chvíli omdlít. „Mám tam nějaké předběžné skici, připravené pro případ, že bych potkal někoho, jako jste vy.“

A tak se začal rodit komplex, který se měl podle mých představ stát naprosto unikátním centrem chovu a výzkumu tak často neprávem očeňovaných živočichů, jakými jsou plazi. Hned na počátku musím zdůraznit, že jsme nijak netoužili po onom odporném zařízení, s jakým se setkáte ve spoustě zoologických zahrad, v němž je celá řada absolutně rozličných druhů nucena dnem i nocí žít v celoročně konstantní teplotě. Rozhodli jsme se, že se soustředíme na omezený počet hadů, ještěrek a želv, náležejících k ohroženým druhům. Po třech letech projektování a stavby se nyní, co tyto řádky píší, ocitáme ve stadiu posledních dokončovacích úprav. Jako vždy i tentokrát s obavami uvažujeme, jakých nechtěných chyb či omylů jsme se asi v projekčním stadiu dopustili.

Nejneobvyklejším rysem našeho komplexu je skutečnost, že skrytým, pro chov určeným prostorám, jsme vyhradili víc místa než části přístupné publiku, tedy přesně naopak, než je tomu i v těch nejrenomovanějších zoo. To proto, že chov plazů má pro nás větší význam než jejich předvádění. V mnoha případech je obtížné, ne-li zcela nemožné, pokoušet se o množení hadů v konvenčních teráriích, určených pohledům návštěvníků, jelikož se v nich nedají dokonale udržovat předepsané klimatické podmínky. V chovném oddělení máme naopak speciální terária, v nichž se dá zachovávat nejen požadovaný stupeň vlhkosti, teploty i osvětlení, ale i simulovat průběh jednotlivých ročních sezon. Díky těmto možnostem doufáme,

že panuje-li dejme tomu na Borneu monzunové období, i my jsme s to je v miniaturizované podobě v příslušném teráriu simulovat. Savci a ptáci jsou schopni se do značné míry aklimatizovat, takže často můžete vidět tropická zvířata, jak si šťastně hrají ve sněhu, ale hadí metabolismus podobně velkorysý přístup vylučuje. Plazi jakž takž tolerují určité teplotní výkyvy, ale k úspěšnému chovu musíte klimatickým podmínkám věnovat daleko větší péči, než je tomu u většiny ostatních živočichů.

Projektování zoologických zahrad je samo o sobě fantasticky složitou záležitostí a dá se říci, že jako celek je dosud v plenkách. V zásadě není nemožné vytvořit perfektní životní podmínky pro zvíře, jež zároveň dokonale vyhovují požadavkům veřejně přístupné expozice, ale přesto většina zoologických zahrad staví zájem publika na první místo, na což zvířata tak či onak vždycky doplácí. Odjakživa tvrdím, že přísný úsporný systém nemusí být ředitelům zoo i jejich architektům vždycky nutně na škodu. Nejednou jsem už dokázal, že aby stavba byla dokonale účelná, nemusí nutně stát tisíce liber. Nejrůznější drahé vymoženosti jsou sice příjemné, ale je překvapivé, čeho všeho lze docílit za málo peněz z velmi skromných materiálů. Koneckonců jsou to jen lidé, kteří se zajímají o nejnákladnější estetickou stránku, kdežto zvířata touží především po místě, kde by se cítila skutečně doma, a pokud jim takové prostředí poskytnete, bohatě se vám za ně odvděčí.

3

PATÁLIE S PROVIANTEM

Poté následovala mísa, na níž spočíval obrovský kanec. Na hlavě měl nasazenu čapku osvobozeného otroka, na tesácích mu visely dva koše vystlané palmovým listím, z nichž jeden obsahoval syrské a druhý thébské datle. Z těsta vymodelovaná a v peci upečená selata ho obklopovala, jako by se snažila sát mateřské mléko... Otroek se chopil loveckého nože a prořízl jim břicho kance, z něhož vzápětí vyletěli živí drozdi.

PETRONIUS - Hostina Trimalchionova

Onoho ptáka Řekové upupa zvali, neboť hnízdo své lidskými výkaly vystýlá. Odporné stvoření toto smrdutá lejna požírá a v hrobech přebývá... Znečistí-li se kdo krví zmíněného ptáka a poté se na lože odebere, noční múra plná dusivých d'áblů ho tížiti bude.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Pavouk jest vzdušným červem, neb se ovzduším živí, kteroužto krmi prostřednictvím dlouhého vlákna do svého malého těla zachycuje.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Proslulý labužník Brillant-Savarin kdysi řekl: „Pověz mi, co jíš, a já ti řeknu, co jsi.“ Toto jednoduché pravidlo bohužel pro zvířata neplatí. Dokonce ani naopak, neboť i když víme, o jaké zvíře běží, dokážeme si je z gastronomického hlediska většinou zařadit jen velmi zhruba, ať už proto, že nebereme ohled na jeho individuální chutě i nechutě, nebo protože nemáme jasnou představu o tom, čím se dotyčné zvíře živí ve volné přírodě. Tak se stane, že získáte zvíře, o němž se v učebnicích praví, že je vyhraněným býložravcem, které však projevuje vášnivou zálibu v masité či rybí stravě, zatímco údajně vyhraněný masožravec bude doslova slintat blahem už při pouhém spatření hroznu zralého vína.

Poměrně donedávna se krmení zvířat v zoo věnovala zcela nedostatečná pozornost a zdá se, že jeho význam není ještě ani dnes plně doceněn. Vše, co se už pro lidi nehodí, musí být ideálním krmivem pro zvířata - taková představa dříve panovala a až příliš mnohé zoo se jí dodnes přidržují. Avšak zvířata v divočině, s výjimkou vyložených mrchožroutů, konzumují tu nejčerstvější potravu, což je skutečnost, kterou si málokdo uvědomuje. V celé řadě zoologických zahrad (mnohdy vysoce ceněných) jsem viděl krmit zvířata hnijícím masem a rybami, zpola zetlelou zeleninou a přezrálým, nezřídka plesnivým ovocem. I když se tak děje z naprosto zjištěných příčin, pokládám to za úsporu na zcela nesprávném místě. Bude-li sedlák krmit svá zvířata podřadným krmivem, nemůže očekávat vysokou doживost ani bůhvíjaké přírůstky. Jak se pak může ředitel zoo chtít chlubit silnými a zdravými zvířaty a chovatelskými úspěchy, živí-li své svěřence nekvalitně? Bylo by asi nadmíru zajímavým, i když poněkud skličujícím námětem pro příští historiky zoologie, do jaké míry byla dříve mnohá zvířata označovaná za obtížně chovatelná jen vinou chybného způsobu krmení.

Vedle nesprávně volené stravy (jež je mnohdy spíše škodlivá než prospěšná) bývá dalším zhoubně působícím činitelem chování mnohých návštěvníků. Chodit do zoo „krmit zvířátka“ je zlovyk, akceptovaný nejen širokou veřejností, ale želbohu často i vedením zoologických zahrad samotných. Domnívají se totiž, že přikrmování

zvířat diváky tak či onak šetří jejich vlastní rozpočet. Skutečnost, že návštěvníci ve velké většině házejí zvířatům nesprávnou potravu a navíc je neúměrně překrmují, vede k mnoha onemocněním i úmrtím. Z vlastní trpké zkušenosti vím, jak těžké je lidem v téhle činnosti zabránit, ale v dřívějších časech se o něco takového zoologické zahrady ani nepokoušely; spíše své návštěvníky ještě k přikrmování povzbuzovaly. Tu a tam docházelo k chabým pokusům informovat lidi - když už musí zvířata krmit - o správných druzích krmiva, ale podobné snahy vyzněly většinou naprázdno. Návštěvníci zoo si nejvíc oblíbili vražedné buráky, čokoládu a zmrzlinu (což vše nakoupili přímo v místním bufetu) a zvířata, jež se přecpala těmito lahůdkami, zhusta hynula na totální ucpání střev, zánět tenkého střeva či trombózu.

Ve všech pokrokových zoologických zahradách je dnes krmení zvířat návštěvníky plným právem přísně zakázáno. Jenomže jedna věc je něco zakazovat, a druhá podobné činnosti skutečně zabránit. Průměrný občan se totiž zpravidla domnívá, že má nezadatelné právo počínat si v zoo, jak se mu zlíbí: trousit kolem sebe odpadky jako lupy, šťouchat zvířata deštníkem či holí, házet po nich kamením - mají-li tu drzost a chtějí si zdřímnout či odpočívat - a krmit je vším, co mu právě padne do ruky, ať už je to burský oříšek, kostka cukru, rtěnka nebo žiletka. S těmi posledně jmenovanými předměty opravdu nijak nepřeháním. S oběma jsme se už setkali, podobně jako s aspirinem, střepinami z rozbitých lahví, igelitovými pytlíky a jednou dokonce s plně napěchovanou a zapálenou dýmkou. Návštěvníci mívají mnohdy snad ještě nesprávnější představu o dietetických požadavcích zvířat než mnozí ředitelé zoologických zahrad.

Je dost zvláštní, že zvířata, která jsou pokud jde o přijímání nového druhu potravy velice konzervativní, dokáží se po příchodu do zoo naprosto neomylně vrhat přesně po takové stravě, která jim přináší co nejméně užítku při co nejvyšší míře škodlivosti. Kdyby tuhle vlastnost projevovala krátce po odchytu, sběrateli by to značně ulehčilo práci, protože by měl alespoň něco, nač by je mohl lákat. Místo toho však mívá největší starosti s tím, aby zvíře před předáním do zoologické zahrady tak či onak přivykl náhradnímu způsobu

stravování. Bývá to úkol stejně obtížný, jako kdybyste se v průměrném anglickém penzionu pokoušeli prosadit francouzskou kuchyni.

Na nejzazším konci škály nacházíme monofagní zvířata, živící se výhradně jedním druhem potravy. Ta vyžadují natolik monotónní jídelníček, že by ho i středověký asketa pokládal za přílišný stupeň tělesného umrtvování. Tak například luskouni dlouhoocasí i krátkoocasí, pocházející z Afriky a z Asie, se živí výhradně mravenci, v některých případech černými, kteří žijí na stromech a tak silně čpí kyselinou mravenčí, že vám začnou slzet oči, čichnete-li k jejich mraveništi.

V čistých tocích západní a střední Afriky žije pozoruhodné zvíře, chlubicí se jménem Potomagale velox, čili vydřík Tohle černé zvíře je zcela ojedinělé, i když na Madagaskaru žije jeden jeho vzdálený příbuzný. Je asi šedesát centimetrů dlouhé, má hustý, jakoby krtčí kožíšek, malá očka, chybí mu klíční kosti a má mohutný bambulovitý čenich, takže jeho hlava vypadá trochu jako kladivo s hustými bílými vousisky. Vydřík má zploštělý ocas, jímž připomíná mloka. Je to noční vodní zvíře, které se (alespoň v Kamerunu, kde jsem je chytil) živí výhradně čokoládové zbarvenými sladkovodními kraby. Když jsem ulovil svého prvního vydříka, měl jsem pocit, že je zhola nemožné, aby se zvíře takhle silné a zjevně vybavené k lovu celé škály kořistí, živilo tak zoufale omezeným jídelníčkem. I nejnáruživější pojídač koryšů, uvažoval jsem, si přece musí alespoň čas od času dopřát čerstvou rybu či žabku nebo přesnídávku z menší užovky. Pokoušel jsem se tedy svému vydříkovi nabízet větší brouky, lahodné rybky všemožných druhů, velikostí i barev, vypasené žáby, užovky rozličné délky, vejce i ptačí mlád'ata, ale všechno marně. Vydřík na všechny obměny svého jídelníčku hleděl s neskrývaným odporem a tvrdošíjně požadoval tvrdé sladkovodní kraby, kteří, alespoň dle mého mínění, měli jen nepatrnou výživnou hodnotu, protože se z podstatné části skládali z nejedlého krunýře.

Stál jsem tedy před dvojitým problémem: zaprvé jsem nemohl vzít na loď dostatečnou zásobu sladkovodních krabů (můj vydřík jich za noc dokázal zkonzumovat zhruba třicet) a zadruhé žádná evropská

zoo by nebyla schopná obstarat tak nezvyklé krmivo. Pro zvířata bohužel neexistuje nic na způsob firmy Fortnum & Mason, kde by se daly koupit podobně výstřední lahůdky. Proto je třeba živočichy s tak úzce vymezenými gastronomickými zálibami přivyknout na jiný druh potravy. To se ovšem snáz řekne, než udělá, a vyžaduje to značnou dávku mazanosti.

Na místním tržišti jsem koupil větší množství sušených garnátů, jimiž tamní obyvatelé ochucují kari, dušená jídla z podzemnice olejné a další místní pokrmy. Garnáty jsem rozdrtil na prášek a přidal do směsi mletého masa a syrového vejce. Věděl jsem, že v době krmení bývá vydřík dost žravý a na tuhle jeho vlastnost jsem také spoléhal. Zabil jsem několik krabů, jejich krunýře jsem vycpal náhradní směsí a poté jsem vydříkovi nejprve předložil pár nefalšovaných sladkovodních krabů, na jaké byl normálně zvyklý, které také velmi rychle zhltl. Když jsem takhle ukonejšil jeho podezřívavost, předhodil jsem mu kraba s falešnou nádivkou. Pustil se do něho, a teprve po chvíli si uvědomil, že s tímhle krabem něco není v pořádku. Vyplivl poslední sousto a jal se je skrze hustý závoj chvějících se vousisek nedůvěřivě očíhávat, ale pak je k mé veliké radosti přece jen slupl. Za několik týdnů už si na náhradní směs tak zvykl, že ji přijímal rovnou z misky - stačilo jen pro vnější vzhled roztrousit na povrchu rozsekaného kraba.

Dalším „problémovým dítětem“ je mravenečník velký, nejmohutnější ze všech. Je to pozoruhodné zvíře s dlouhou, ram-pouchovitě zašpičatělou hlavou, praporcovitým ocasem a obrovskými, jakoby medvědími drápy, kterými rozbíjí na kámen ztvrdlá termiště, z nichž získává svou specifickou potravu. Prvního mravenečníka velkého jsem chytil na guyanské vrchovině, kde jsem ho pronásledoval na koni, chytal do lasa, uhýbal před jeho hrozivými drápy, spoutal, nacpal do pytle a vrátil se s ním na svou základnu. Tam jsem ho uvázal ke stromu a pokusil se ho přivyknout na náhradní stravu. Věděl jsem, že tihle mravenečníci bývali v minulosti v zajetí živeni syrovými vejci, mletým masem a mlékem. Avšak kardinální otázku, jakým mazaným způsobem mravenečníka přesvědčit, aby jedl tuhle podivnou náhradu za své oblíbené termity,

přechází už beztak dost chudá literatura o zoologických zahradách naprostým mlčením.

Některá zvířata tak lpí na svých stravovacích předsudcích, že odmítají předložené náhradní krmivo vůbec okusit; dokonce k němu nezřídka nechtějí ani přičichnout. Že jde opravdu jen o předsudky je zřejmé, protože zvíře později často s požitkem přijímá právě ten druh potravy, před kterým napoprvé s hrůzou uhýbalo. A někdy se takové jídlo dokonce stane jeho nejoblíbenější potravou.

Můj mravenečník sice nebyl příliš konzervativní, ale přesto na prvou misku s mlékem, syrovým vajíčkem a mletým masem hleděl stejně podezřívavě, jako by šlo o lehké občerstvení z rukou některého obávaného příslušníka travičského rodu Borgiů. Jenomže pak jsem dostal nápad. Rozbil jsem termitiště a nabral z něj plnou hrst jeho velkých, jednotlivě dost nehezkých obyvatel. Ty jsem vysypal na velký zelený list, který jsem položil na povrch náhradní stravy. Mravenečník pohotově zaregistroval přítomnost své obvyklé potravy a okamžitě začal třicet centimetrů dlouhým lepkavým jazykem slízávat termity. Přirozeně jej přitom chtěl nechtě ponořit i do směsi pod listem a během několika minut ji už hltal, jako by po celý život po jiném jídle netoužil. Příště už jsem se ani nemusel s přidáváním termitů obtěžovat. Misku vylízal do poslední kapičky a ještě si elegantně jazykem nasoukal zbylé kousíčky masa do trubicovitých úst.

Navzdory své obvyklé zarputilosti vás někdy čerstvě odchycená zvířata překvapí náhlým obratem o sto osmdesát stupňů. Když jsem odjížděl do Sierry Leone, velice jsem toužil přivést si odtud skupinu černých a bílých gueréz. Tyhle půvabné opice se živí převážně listím, takže jsem je především musel přivyknout na jiný druh listí, než na jaký jsou z přírody zvyklé. Toto „přeškolování“ se skládalo ze tří stupňů: zaprvé bylo třeba zvyknout je na místní listovou zeleninu, jaká se dá koupit na tamním tržišti, dále pak na stravu, již budou dostávat cestou do Evropy a konečně na krmivo, dostupné u nás na Jersey. Tohle vše jsem měl na mysli, když jsem do chladících boxů lodi, kterou jsme se měli vracet do Anglie, dal uskladnit bedničky hlávkového salátu, kapusty, mrkve, špenátu a jiných lahůdek, jimiž

jsem hodlal krmit své guerézy. To ovšem bylo třeba zorganizovat dlouho před odjezdem do Sierry Leone, kdy jsem ještě zdaleka netušil, jestli se mi vůbec povede nějakou guerézu ulovit a navíc ji v pořádku dopravit na pobřeží. Nakonec se nám však podařilo chytit sedm exemplářů a přivyknout je na různé druhy krmiva dostupného na tamních domorodých tržištích.

Šťastně jsme se dostali až k moři, jenomže krátce po nalodění si guerézy postavily hlavu a úplně přestaly přijímat potravu. Na lahůdky, které jsme jim za nemalé peníze na cestu obstarali, na křehounký salát a špenát, na sladkou karotku i rajčata, na to vše se dívaly, jako by to byl rulík zlomocný. Ukázalo se, že bude problém udržet paličaté opice vůbec naživu. Dalo se dělat jen jedno. Svou sekretářku Ann Petersovou jsem osvobodil od ostatních prací a pověřil ji, aby se celé dny pokoušela přimět guerézy k jídlu, zatímco my ostatní jsme převzali starost o všechna zbývající zvířata. Došlo k tvrdošíjnému zápasu mezi Ann a guerézami, v němž moje sekretářka nakonec přece jen zvítězila. Lichotkami i nadávkami se jí podařilo přinutit opice k pozření alespoň tolika potravy, aby je udržela při životě. Později jsme na Jersey zjistili, že kdybychom guerézám místo drahé zeleniny rovnou nabídli jilmové a lipové listí, byli bychom je patrně nalákali daleko snáz a ještě si ušetřili nemalé starosti. Ihned po příjezdu na Jersey se guerézy, které byly po cestě na pokraji úplného vyhladovění, tak říkajíc přes noc rozhodly, že vše, co jim nabídneme, jsou skvělé lahůdky, a od té chvíle se s nadšením cpaly salátem, kapustou, špenátem, karotkou i rajčaty.

Jednotlivá zvířata se mezi sebou tak liší, že žádná pevná pravidla ideální výživy pro ně neexistují. Kdysi se mi během sběratelské expedice do západoafrického Kamerunu podařilo chytit tři poty. Poto je drobný světlehnědý primát z nadčeledi outloňovitých, který vypadá jako poněkud nahlouplý plyšový medvídek. Až do té doby se žádného živého pota nepodařilo přepravit do Evropy. Sám vím jen o jediném člověku, jenž dokázal udržet tohle zvíře v zajetí naživu, takže o životě a zvycích těchto poloopic máme jen velice kusé informace. Přesto jsem tehdy věděl, že se živí ovocem a poupaty a čas od času nepohrdnou ani menším ptákem, proto jsem jim třikrát

týdně obohacoval stravu o baculaté snovače. Protože se všechny tři poty podařilo chytit v osmikilometrovém okruhu našeho tábora, tedy vlastně v identickém terénu, dalo se právem předpokládat, že jejich stravovací návyky budou v podstatě totožné. Přesto když dostali k jídlu ptáka, první z nich ho snědl celého s výjimkou hlavy a nohou, druhý si pochutnal jen na prsíčkách, zatímco třetí provedl ptákovi obratnou trepanaci lebky, vylízal mozek a vše ostatní nechal.

Při každé jednotlivé sběratelské výpravě člověk znovu a znovu s překvapením zjišťuje, jak se chutě a gastronomické záliby zvířat liší a nakolik jsou otázkou návyku a osobních choutek, podobně jak tomu bývá u zmlsané klientely kteréhokoli většího hotelu. Brzy po založení zoo na Jersey jsme se přesvědčili o bezbřehé zálibě dvou zvířat, u kterých byste něco takového nikdy nepředpokládali, v tak prostém jídle, jakým jsou obyčejní sledi.

Šlo o jihoamerické tapíry, údajně tedy čistočisté býložravce, a o lvy, kteří jsou sice masožraví, ale těžko se dá předpokládat, že by kdy v přírodě mohli okusit sledě. V případě tapírů, kteří jsou v přírodě do jisté míry vodními zvířaty, by bylo zajímavé zjistit, zda v době sucha, kdy vodní toky vyschnou a ve zbylých jezírcích zůstanou uvězněné ryby, nechodí je tato zvířata lovit. Ale o tom, že by tapíři byli v divočině předchůdci „otce rybaření“ Isaaka Waltona, jsem na mou duši v životě neslyšel. A ještě méně pravděpodobnou se mi jeví představa lvů, kteří si v pustině pochutnávají na rybách, zvláště pak na mořských sledích. Ovšem pach syrových sledů je pro naše lvy rajskou vůní, které nikdy nedokáží odolat.

Ale ať už je příčina tohoto zvláštního jevu jakákoli, v obou případech se ostře rybinou čpící sledi stávají vítanou nádobou, do níž se dá v případě potřeby skrýt nutný lék. V ovoci či mase si zvíře pilulky snadno povšimne a většinou ji hned s odporem vyplivne, zatímco skrytou v nitru sledě ji slupne, aniž si to vůbec uvědomí. Někdy se zdá, že seznam gastronomických zvláštností je doslova nekonečný. Například pavouci působí na ptáky jako účinné projímadlo, zatímco na opice stejným způsobem účinkuje čerstvý ananas. Jedna naše africká cibetka má ve zvyku „zabíjet“ banány (s jiným ovocem něco takového nikdy neprovádí) úplně stejně, jako

nakládá v divočině s živou kořistí. Nejdřív banánem zatřepe, aby ho omráčila, pak na něj dopadne ramenem a úplně na placato ho rozmatlá po podlaze. Teprve pak se upokojí a pustí se do jídla.

Jestliže si zvířata některý druh potravy zvlášť oblibí, vyžaduje to od chovatele zvýšenou opatrnost, protože kvůli takovému krmivu mohou zanedbat jiné důležité živiny. Při chovu zvířat v zajetí bývá jedním z nejdůležitějších úkolů za každou cenu zabránit nudě z jednotvárné stravy. Proto je třeba zkoušet stále něco nového, nové materiály, tvary, barvy i vůně, aby potrava nebyla v žádném případě monotónní. Tak například hroznové víno krom většího množství vody a trochy cukru žádné zvláštní živiny neobsahuje, ale jako pamlsek je pro některá zvířata důležité, neboť jim zpěstřuje jídelníček úplně stejně, jako pudink na dětské party. Přesto však musíme mít stále na mysli určité nebezpečí fixace na takovou lahůdku.

Kdysi jsme měli v Jižní Americe mirikinu, která patří k nejkouzelnějším opičkám na světě. V angličtině se jí také někdy říká „soví opice“, což je neobyčejně přiléhavý název, představíte-li si ji jako chlupatou sovu. Je zajímavé, že mirikiny jsou jediné noční opice. Tu naši jsme neměli dlouho, když tu náhle začala z ničeho nic odmítat potravu. Zdálo se, že to je zcela bezdůvodné, protože jinak byla zdravá, ale teď se úplně bez zájmu a otráveně nimrala ve všem, co jsme jí předložili, podobně jak to činívají zmlsaní hosté v hotelích, chlubicích se mezinárodní kuchyní. Bylo jasné, že potřebuje něco, co by ji povzbudilo k většímu zájmu o jídlo. Mojí ženě se jakýmsi zázrakem (tehdy jsme byli v Matu Grossu) podařilo za neuvěřitelnou sumu obstarat pár plechovek třešňového kompotu, ovoce, jež je tam úplně neznámé. Když jsme první plechovku otevřeli, zjistili jsme, že se její obsah ani vzdáleně nepodobá čemukoli, co jsme až dosud pokládali za třešně; spíše to připomínalo jakési nepovedené miniaturní koule na vánoční stromeček, které měly tak odporně růžové a jedovatě rudé zbarvení, že by snad i Sněhurka váhala, má-li se do některé z nich zakousnout. Avšak naše mirikina na první pohled usoudila, že právě tohle divoce barevné ovoce je přímo nebeskou manou. Tak si podivně třešně zamilovala, že se pak

zdržovala všech ostatních druhů potravy a dalo nám notnou práci (o výdajích nemluvě) převést ji opět na méně barevnou stravu.

Když získáte zvíře z přírody, jedním z vašich nejdůležitějších úkolů je chránit je před nudou. Zvíře totiž většinu času tráví sháněním potravy, a pokud je této nutnosti, k níž je žene hlad, zbavíte, začne se neskonale otravovat. Připomíná člověka, jenž pětatřicet let pracoval v kanceláři nebo v továrně, aby pak s nástupem do penze ztratil jakoukoli životní náplň. Někdy dokonce krátce nato umírá - svým způsobem nudou. Protože zvířata mohou trpět podobně, musíte se pokusit proti nudě bojovat častými zpestřeními jídelníčku, a to i tenkrát, když jsou z nutričního hlediska zcela bezvýznamná. V ideální kolekci by se pochopitelně mělo každé zvíře stravovat individuálně, abyste měli absolutně přesný přehled o množství spotřebované potravy. Ovšem tam, kde chováte zvířata ve skupinách, se něco takového prakticky nedá uskutečnit. Alespoň některé opice a určitá zvířata tedy krmíme odděleně, přičemž zjišťujeme, jak nesmírně výhodné je, zvláště v případě onemocnění, máme-li do poslední kávové lžičky absolutní přehled o druhu i množství denních dávek.

Jak jsem už řekl, zvířata tráví většinu času sháněním potravy. Tahle činnost je neobyčejně důležitá i tehdy, kdy skutečný zisk je pro ně prakticky zanedbatelný. Zjistili jsme například, že na malé savce má doslova blahodárny účinek, dáme-li jim do klece kus tlejícího polena. Jen pach dřeva, námaha spojená s jeho štěpením, nadějně pátrání po čemkoli jedlém uvnitř dřeva a pod tlející kůrou, to vše je z psychologického hlediska ohromně důležité, i když z této namáhavé činnosti příliš mnoho živin nevytěží. V ideálním případě by měla být alespoň některá zvířata krmena deset či patnáctkrát denně, ale to by vyžadovalo tak velké množství personálu, že je to z ekonomického hlediska úplně vyloučeno. Zjistili jsme však, že velká většina živočichů vyžaduje krmění dva až třikrát za den. Abyste zvíře zaměstnali, nemusíte mu nutně třikrát denně předkládat hostinu o třech chodech. Rozhodíte-li například skupině opic či veverek na podlahu klece hrst zrní či slunečnicových semínek, je to sice z nutričního hlediska úplně zanedbatelné, ale zvířata tím na dlouhou dobu

zaměstnáte, protože jim tak umožníte hledat jednotlivá zrnka a pak se o ně ještě vášnivě a radostně přít.

Jak jsem už několikrát podotkl, zoologické zahrady věnovaly v minulosti (a často až dodnes) pramalou pozornost zásadám správné skladby krmiva i správnému způsobu prezentace zvířat. Snad nejdůležitějším zlomem v chovatelské praxi a krmení tropických zvířat byly pionýrské pokusy prováděné Radcliffem ve filadelfské zoo. Jeho objevy mají pro ostatní zoologické zahrady zcela zásadní význam.

Při práci ve filadelfské zoo se Radcliffe podívoval skutečnosti, že ačkoli se některá odolnější zvířata v zajetí dožívají relativně vysokého věku, přesto se odmítají množit. U křehčích a choulostivějších zvířat zase navzdory slušnému příjmu potravy zaznamenal poměrně vysoký stupeň úmrtnosti. Na základě bedlivého studia došel nakonec k závěru, že ačkoli je strava, kterou jsou zvířata v zoo živena, na první pohled zcela adekvátní, přesto postrádá celou řadu důležitých stopových prvků, minerálů a vitaminů. Po řadě experimentů vyvinul přípravek obsahující všechny tyto nutné komponenty. Tímto preparátem pak doplňoval obvyklou stravu svých svěřenců. Chovatelské výsledky se dostavily téměř okamžitě, o zlepšení celkového zdravotního stavu zvířat a prodloužení průměrného věku ani nemluvě. Na jeho pionýrskou práci posléze navázali Lang a Wackernagel z basilejské zoologické zahrady ve Švýcarsku, kteří Radcliffův preparát ještě obohatili a přeměnili v jakési zdravotní suchary, s nimiž docílili skvělých výsledků, mezi které v neposlední řadě patří první evropský odchov goril v zajetí.

Publikace basilejských úspěchů vzbudila v odborných kruzích smíšené reakce. Ředitel jedné významné anglické zoo se přede mnou vyjádřil, že je „děsná blbina, krmit zvířata akorát pilulkama,“ zatímco jiný bodrý rádoby odborník prohlásil za nesmysl, cpát zvířatům místo „pořádného žvance“ vitaminy. Jelikož jsem většinu života strávil na kontinentě, postrádám onu typicky ostrovní aroganci, která anglické národní povaze dodává její neodolatelný šarm. Velkoryse jsem proto přehlédl skutečnost, že prvními průkopníky i šířiteli tohoto objevu byli cizáci (Američani a Švýcaři)

a začal jsem se o jejich práci živě zajímat. Navštívil jsem i Basilej, abych celou věc mohl studovat přímo u pramene. To, co jsem tam viděl a co jsem se od Langa a Wackernagla dozvěděl, na mne udělalo obrovský dojem a okamžitě jsem se rozhodl, že jejich systém krmení co nejdříve zavedu i na Jersey.

Dlouze jsme se radili s panem Le Marquandem, mlynářem, který pro naši zoo pracuje, jaké přísady se dají sehnat na místě, nebo čím by se případně daly nahradit. Konečně pak na základě této spolupráce vznikl první „koláč“, jak jsme svůj výrobek nazvali. Hodně jsme diskutovali o tom, mají-li být nutné ingredience podávány formou bochánků, sucharů či keksů, ale nakonec jsme se přidrželi basilejské metody jakýchsi těstových koláčků, předkládaných zvířatům v asi dva a půl centimetru dlouhých a něco přes centimetr širokých kouscích. Lang mě předem varoval, že podobají-li se má zvířata těm jeho, budou se zpočátku tomuto novému obohacení své stravy zoufale zpěčovat. On sám prý musel některá zvířata téměř vyhladovět, aby je přiměl tuto substancí okusit. Dnes ji však prý upřímně zbožňují.

Langova předpověď se opravdu vyplnila; naše zvířata se na předložené koláčky tvářila podobně jako misionář, kterému domorodci nabídli guláš z lidského masa. Nevěděli jsme, není-li důvodem tohoto odporu chuť našich koláčků, jež se od Langových v některých ingrediencích lišily. Jsou ty naše skutečně tak nechutné? Uspořádali jsme tedy s celým štábem naší zoo oficiální ochutnávku, při níž si každý účastník dělal poznámky týkající se vůně, chuti a ostatních vlastností našeho zdravotního pečiva. Všichni jsme došli ke stejnému závěru, že koláčky jsou lahodné, s mírnou příchutí oříškového čajového pečiva. Usoudili jsme, že jsou tedy naprosto přijatelné. Ovšem skutečnost, že chutnaly nám, naši situaci nijak neulehčila. Zvířata je za chutné nepokládala - a basta. Dalo se dělat jen jedno: pokusit se pečivo nějakým lákavým způsobem ochutit.

Vůně většiny přísad, o nichž jsme zprvu uvažovali, by se v průběhu pečení ztratila. Už to málem vypadalo, že jsme s rozumem v koncích, když tu jsem si vzpomněl na anýz, který se odedávna používá jako přísada návnad do nejrůznějších pastí a jeho účinky

dobře znají i zkušené zloděje psů. Vyzkoušeli jsme to a k naší radosti se pečením anýzová vůně nijak neztrácela. Plnými ústy jsme se cpali svým výrobkem a shodli jsme se, že je vynikající. S velkou úlevou jsme brzy zjistili, že i zvířata jsou stejného mínění. Je to opravdu radost, když pozorujete gorilu, jak v předložené veliké míse, plné rozmanitých lahůdek od hroznového vína až po syrová vejce, šmátrá tlustým černým ukazovákem v jídle tak dlouho, dokud nenarazí na koláčky, které sní ze všeho nejdřív, vydávajíc přitom rachotivé zvuky, jimiž gorily vyjadřují krajní míru spokojenosti.

Podobně jako pečivo pro opice, existuje i doplňující vitaminový preparát, kterým obohacujeme krmivo masožravců, jako jsou lvi a servalové. To je něco, co má ohromný význam. Na Jersey je zvykem, že se většina mladých býčků buď hned po narození nebo nejpozději po několika dnech utrácí. Než jsme se na ostrově usadili, tento cenný zdroj proteinů se jednoduše spaloval, protože čerstvě narozená telata se k lidskému požívání nehodí a navíc mají žlutý lůj, pro který jsou na trhu neprodejná. Z našeho hlediska to ovšem bylo hotové požehnání, protože jsme tím prakticky zdarma získali trvalý přísun čerstvého masa. Možnost zkrmovat čerstvě zabítá zvířata, která se šelmám dají předkládat vcelku i s kostmi, kůží a vnitřnostmi, je neobyčejně výhodná. Zjistili jsme však, že maso novorozených telat bohužel neobsahuje takové množství některých vitaminů a minerálů jako maso hovězí či koňské. Preparát pro masožravce, jenž jsme vyvinuli, tyto důležité složky doplňuje.

Strava a zdraví tvoří pochopitelně nerozlučný celek. Zvolíte-li nesprávnou dietu, postrádající některé vitaminy či minerály, otevíráte dveře nejruznějším onemocněním. Takovým případem bývala vražedná choroba, které se dříve také říkalo „klecové ochrnutí“, ačkoli, jak se posléze ukázalo, nemá s pobytem v kleci vůbec nic společného.

Tato choroba, která řádila ponejvíce mezi americkými, ale občas i neamerickými primáty, se projevovala plíživým ochrnutím, proti němuž neexistoval žádný lék. Zprvu se lidé domnívali, že nemoc je důsledkem věznění v malých klecích, kde zvířata nemají možnost dostatečného pohybu. Předpokládalo se, že běží o zhoubnou formu

svalové atrofie. Všiml jsem si však, že choroba zachvacuje i primáty umístěné ve velice prostorných klecích, což by znamenalo, že ji způsobuje spíše nějaká dietetická chyba.

Když jsem se ještě živil odchytém zvířat pro zoologické zahrady, byla to snad nejrozšířenější a zároveň nejohroživější - protože neléčitelná - nemoc, řádící mezi primáty v zajetí. Začínala zvolna a nenápadně. Zprvu zachvacovala kyčle a zadní končetiny své oběti. To se projevovalo tím, že zvíře se spíš šouralo než chodilo, a vůbec začalo jevit značnou nechuť k jakémukoli pohybu. Postupně docházelo k totálnímu ochrnutí zadních končetin a poté se paralýza šířila do přední části těla, až po celkové znehybnění. K těmto posledním fázím však docházelo jen zřídka, většinou bylo totiž zvíře hned v počátečním stádiu utraceno, neboť onemocnění se pokládalo za nevléčitelné. Když jsem sbíral zvířata v Jižní Americe, tato choroba několikrát propukla i mezi mými opicemi. Cestou do Anglie jsem o tom hovořil s jednou z mála inteligentních zvěrolékařek, jaké jsem v životě poznal. (Ne že by neexistovalo dost schopných a ve svém oboru vzdělaných veterinářů, ale ti opravdu inteligentní jsou vzácnější než jednorozci.) Mínila - zdůraznila ovšem, že je to jen její odhad - že by tato choroba mohla být důsledkem nedostatku fosforu ve stravě. Rozebrali jsme podrobně způsob krmení a zjistili, že opice v něm dostávají fosfor v naprosto přiměřeném množství.

„To by ovšem znamenalo,“ uvažovala nahlas má přítelkyně, „že ty opice z nějakého důvodu ztrácejí schopnost fosfor z potravy absorbovat.“ Navrhla, abychom jim injekčně aplikovali vitamin D₃, jenž by, jak mi vysvětlila, mohl tuto schopnost podpořit. Tou dobou jsem však neměl žádnou opici, která by tímhle onemocněním trpěla, a tak jsem celou věc hodil za hlavu a dočasně na ni zapomněl.

Až poté, co jsme se usadili na Jersey, naskytla se mi příležitost vyzkoušet navrženou terapii. Měli jsme tehdy kočkodana husarského ze západní Afriky, jednu z oněch kouzelných dlouhonohých, skořicově a černě zbarvených opic, která takto onemocněla a choroba u ní postupovala nevídaně rychlým tempem. V krátkém čase úplně ochrnula a ztratila jakoukoli možnost pohybu; mohla sice ještě dýchat, ale napít se dokázala, jen když jsme jí podrželi hlavu. A

tehdy jsem se rozpomenul na radu své přítelkyně, týkající se vitamínu D₃. Nikdy jsme to zatím nezkoušeli, jelikož se však tento přípravek pokládá za vcelku neškodný, aplikovali jsme husarské opici mohutnou dávku. Byla už beztak v takovém stavu, že jsem si řekl hop nebo trop - buď ji tím vyléčím, nebo zabiju. K mému úžasu se její stav během osmačtyřiceti hodin markantně zlepšil. Dal jsem jí tedy další, tentokrát o něco nižší dávku. Za jediný týden začala hýbat nohama a za měsíc už skákala po kleci s takovou energií a joie de vivre, že by sotvakdo uvěřil, že tohle veselé zvíře bylo ještě nedávno ochablým nemohoucím stvořením, potácejícím se na pokraji života a smrti.

Zvlášť náchylné k tomuto onemocnění, které dnes nazýváme parálzou z minerální disbalance, byly opičky drápkaté, které mu vzhledem ke své křehké konstituci rychle podléhaly. Prvá známka šouravé chůze u nich v dřívějších časech znamenala neodvratný rozsudek smrti. Dnes však stačí včasná dávka vitamínu D₃, aby se zvíře okamžitě (a doslova) postavilo na nohy. Bylo pochopitelně nutno injekčně podávat dávky, které se vzhledem k drobným rozměrům těchto opiček jevily jako neúměrné, ale dělo se tak pro jejich dobro, a proto jsme s aplikací nikdy neváhali. Dnes se dá naštěstí D₃ podávat orálně, takže ho lze přidávat do běžné potravy. Je příjemné vědět, že takzvané „klecové ochrnutí“ už patří minulosti, protože neznám hrůznější zážitek než sledovat, jak ještě nedávno zdravé zvíře zvolna umírá, a nebýt s to mu jakkoli pomoci.

Důležitost doplňkových přísad k běžné stravě vyjde zřetelně najevo, když je porovnáte s chovnými výsledky. Chcete-li docílit co nejlepších chovatelských výsledků, pak hraje způsob krmení prvořadou úlohu, a protože právě odchov co největšího množství vzácných jedinců je jedním z nejdůležitějších, ne-li vůbec nevlastnějším úkolem naší zoo, musíme i krmení věnovat náležitou pozornost. Pokusil jsem se dokázat, že správná sestava zvířecího jídelníčku není zdaleka tak jednoduchou záležitostí, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ještě pořád toho víme o dietetických požadavcích zvířat v řízených chovech příliš málo. Do značné míry je to tím, že ani o skladbě jejich stravy v přírodě nemáme dostatek

přesných informací. Víme třeba, že někteří živočichové v určitém ročním období navštěvují speciální místa, kde konzumují určité minerální látky či soli, jedí určité ovoce, bobule nebo houby, ale nevíme proč a čím jsou pro ně důležité. Teprve nyní přicházíme na to, že i když je strava, kterou zvířatům nabízíme, dostatečně bohatá a rozmanitá, přece může postrádat správné množství vitaminů a minerálních látek. To pak ovlivní jak délku života dotyčného zvířete, tak i jeho celkovou kondici a schopnost rozmnožování.

Protože si dobře uvědomujeme, jak obrovské pole pro odborný výzkum se nám tu otevírá, založili jsme právě nedávno - s velkorysou finanční pomocí americké Freundovy nadace - vlastní nutriční laboratoř. Naším prvním úkolem bude naprosto přesně specifikovat všechny jednotlivé jídelničky tak, abychom měli dokonalý přehled o živinách, které obsahují. Současně s tím hodláme shromažďovat co největší množství informací o jídelničkách zvířat v přírodě a jejich sezónních obměnách. Získáme-li dostatek srovnávacího materiálu, pak se nám, jak doufáme, také podaří zlepšit krmení zvířat v zajetí, zjistit, jaké vitaminy a minerály postrádají a - což je neméně důležité - objevit nejvýhodnější způsob, jak jimi pravidelné denní dávky obohatit. Na dovršení toho všeho rovněž zakládáme experimentální pěstitelskou školku, kde hodláme pěstovat vybrané druhy keřů, zeleniny, ovoce i bylin. Je jasné, že když zjistíme, že některé zvíře nutně potřebuje určité vitaminy či minerály, můžeme mu je poskytnout v takové rostlinné podobě, kterou pokládá za nejlahodnější. Je to mnohem uspokojivější, než je krmit pilulkami. Může se nám také podařit, že objevíme nové druhy rostlin, zeleniny či listů, které zvířatům zvláště zachutnají. Ty pak mohou tvořit vítané zlepšení a v případě onemocnění sehrát veledůležitou roli stimulačního faktoru.

Je také důležité rozpoznat - a doufáme, že i to se nám alespoň v některých případech časem podaří - v které roční době a proč zvířata konzumují určené potraviny. Je to tím, že některé druhy jídla jsou dostupné jen ve vymezeném období, nebo jsou k dispozici celoročně a zvíře je v určitém období pojídá z nějakých jiných, nám dosud neznámých příčin? Monofagní koala může sloužit za příklad toho, co

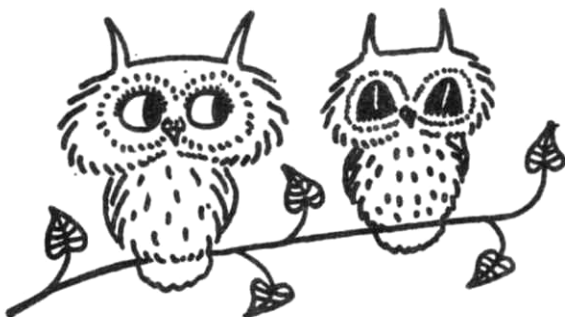
mám na mysli. Jeho strava se omezuje na jediné dva druhy blahovičnickových listů. V určitém ročním období přecházejí koalové z druhu X na druh Y z toho prostého důvodu, že výhonky a mladé listy druhu X obsahují v době růstu životu nebezpečné množství kyanovodíku.

Je nezbytně nutné, abychom se dozvěděli co nejvíc o stravovacích zvyklostech zvířat na svobodě, protože často jen jediná ingredience může rozhodovat o chovatelském úspěchu či ztroskotání. Tvrzení, že zvířata v divočině mají některé značně kuriózní libůstky, není nijak přehnané. Tak například už dříve se vědělo, že kosmani a tamaríni konzumují v přírodě krom ovoce a pupenů i živou potravu v podobě stromových žab, ještěrek, ptačích mlád'at a vajíček. Teprve nedávno se však zjistilo, že svůj jídelníček obohacují ještě dvěma překvapivými doplňky, totiž mízou a - což zní ještě nepravděpodobněji - netopýry. Mízu získávají tak, že v kůře větví vyhlodají jamky a poté vylizují mízu, která se tam stahuje. Netopýry zase nacházejí v dutinách stromů, kde přes den hřadují.

Je dost možné, že jednoho dne budeme s to vracet v zajetí odchovaná zvířata zpět do přírody, ať už proto, abychom jimi zabydleli oblasti, kde už tyto druhy vyhynuly, nebo abychom doplnili jejich tenčící se počty, a tehdy bude studium jejich jídelničku obzvlášť důležité. Můžeme si to doložit na sice trochu směšném, leč ne nepravděpodobném příkladu. Je-li nějaká sova, žijící po sedm generací v zajetí, zvyklá žít se bílými myškami, pak by v přírodě, kde jsou jen šedé myši, patrně zahynula hlady. Dále musíme mít na mysli skutečnost, že v přírodě nachází zvíře zpravidla daleko méně potravy, než kolik jí dostává v zajetí rozmazlovaný jedinec. Je dost možné, že před vypuštěním do volné přírody bude třeba nasadit přípravnou dietu, něco na způsob tréninku sportovce před olympiádou. To vše jsou sice problémy budoucnosti, ale jak už tomu v ochranářství bývá, budoucnost se může neuvěřitelně rychle stát minulostí. I proto se pouštíme do výzkumů tohoto druhu.

Šetřit na stravě znamená spořit na nesprávném místě. Samosebou, že lze přistoupit k jistým omezením. Když například zjistíme, že obyčejná mrkev obsahuje hodnotnější živiny než skleníkové hrozno,

budeme pochopitelně krmit raději mrkví, která je také daleko levnější. Ale přesto nikdy nesmíme na skleník úplně zanevřít. Plody v něm vypěstované slouží jako prostředek povzbuzující chuť k jídlu, nebo chcete-li svého druhu aperitiv. Každý, kdo strávil nějaký čas v nemocnici, musí souhlasit s tvrzením, že jídlo může být sice správně vyvážené, výživné a oplývající množstvím vitaminů, a přesto postrádat onen epikurejský „šmak“, díky jemuž vám - metaforicky řečeno - radostně rozkvetou všechny chuťové buňky. A máte-li na starosti kolekci divokých zvířat, musíte pečovat o to, aby se jejich chuťové buňky pokud možno stále radovaly.

4

ROZMANITOST PÁŘENÍ

Lasice ... Někteří tvrdí, že jest oplodněna uchem a rodí tlamou, avšak na druhé straně jiní soudí, že k oplodnění dochází tlamou a k porodu uchem.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Existuje bohatá literatura, zabývající se chovem a péčí o domácí zvířata, jež se obšírně zabývá všemi myslitelnými detaily. Záležitosti jako jsou krmení, rozmnožování, dědičné povahové vlastnosti, rodokmeny a plemenné knihy, koupě i prodej, tržní ceny, patologie, výcvik atp. se staly předmětem základního výzkumu a podrobně se jimi obírají specifické vědní disciplíny. Avšak literatura o držení a chovu divokých zvířat v zoologických zahradách je absolutně neucelená a nabízí nám jen více méně nesouvislou tříšň jednotlivých rad a postřehů.

HEINI HEDIGER - Člověk a zvíře v zoo

Koroptve ... Častým pářením se zcela vyčerpají. Samci mezi sebou svádějí boje o družku a předpokládá se, že poražený se pak svému přemožiteli poddá ke kopulaci v roli samice. Samice projevují tak silnou touhu po páření, že stačí, vane-li vítr směrem od samců k nim, aby účinkem samčího pachu otěhotněly.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

G. B. Schaller během svého výzkumu divoce žijících horských goril (1963) v oblasti Kabary zjistil, že se jejich úmrtnost během prvních šesti let života pohybuje mezi čtyřiceti až padesáti procenty, přičemž vůbec nejvyšší je hned v prvním roce. V této souvislosti je třeba mít na paměti, že krom člověka mají gorily jen několik přirozených nepřátel.

HEINI HEDIGER - Člověk a zvíře v zoo

Ethel a Bernard se z lůžek vrátili se synkem a dědicem. Svému krásnému baculatému děcku dali jméno Ignatius Bernard.

DAISY ASHFORDOVÁ - Mladí návštěvníci

Může to znít jako samozřejmost, řeknu-li, že vytvoření a vzájemné spojení kompatibilního páru je prvním a naprosto nezbytným předpokladem úspěšného chovu. Mnozí lidé se domnívají, že k tomu účelu stačí zavřít samce a samici do společné klece, avšak ve skutečnosti je celý proces neskonale složitější. Každé spojení vyžaduje komplexní přípravu a čím je zvíře vzácnější, tím pečlivěji musíme vážit jednotlivé krevní linie, které zde hrají nemenší roli než při sňatcích mezi panovnickými rody. Může se stát, že podstoupíte obrovskou námahu a vynaložíte nemalé finanční prostředky, abyste pro své zvíře získali partnera, ale poté zjistíte, že se oba jedinci od první chvíle nenávidí nebo - což je vlastně ještě horší - začnou vedle sebe žít, aniž kdy dojde k jejich spojení. V případě otevřené nenávisti alespoň hned víte, na čem jste, ale když se zvířata pouze spřátelí, ocitnete se v obtížné situaci. Přeroste vzájemná tolerance v cosi hlubšího? Dočká se tento vztah happy endu? Takové otázky si kladete se stejnou naléhavostí jako redaktorka ženského časopisu, když rozhoduje o zařazení nového seriálu.

Někdy ovšem čelíte nepříjemné skutečnosti, že jediný pár, který máte k dispozici, je nekompatibilní. V tom případě se musíte pokusit o vše, co je v lidských silách. Přesně do takové situace jsme se dostali s bažanty ušatými. Dva páry těchto krásných a neobyčejně vzácných ptáků jsme získali prostřednictvím jednoho holandského překupníka z pekingské zoo. Přesné počty jedinců tohoto druhu v přírodě neznáme, ale obecně se předpokládá, že bažant ušatý byl na místech svého přirozeného výskytu buď vyhuben, nebo alespoň

vážně zdecimován. Poprvé k nám tito ptáci přišli z Číny roku 1936. V době, kdy jsme je obdrželi, žilo v zajetí jen patnáct kusů, z nichž většina už buď překročila věk plodnosti, nebo byla k chovu z těch či oněch příčin nezpůsobilá. Už proto bylo nesmírně důležité, abychom se z našich dvou párů pokusili vytvořit spolehlivou základnu příštího chovu těchto půvabných ptáků.

Hned po jejich převzetí jsme zjistili, že jeden kohoutek je podezřele krotký, téměř letargický. Do čtyřiaadvaceti hodin byl mrtev. Pitva prokázala aspergilozu, houbovitě onemocnění plic, proti kterému v současné době neexistuje lék. Od toho okamžiku jsme tedy zůstali se dvěma slípkami a jen jedním kohoutkem, jenž však, jak se brzy ukázalo, jevil zájem jen o jednu z nich. Pak jako z udělání byla tahle slípka při svém prvním vajíčku postižena syndromem zadržného vejce a navzdory všem našim pokusům o záchranu zahynula. Tak nám nakonec zůstal jen jeden, a ještě ke všemu nekompatibilní pár. Šance na odchov bažantů ušatých v zajetí se zdály téměř nulové.

Nakonec nás postihlo cosi, co jsme pokládali za dovršení všeho neštěstí: náš kohoutek se v noci něčeho polekal, chytil se nohou do pletiva klece a škaradě si ji podvrkl. Sotva chodil a stěží jsme si dovedli představit, že by byl s to pojmout slípku, i kdyby o ni nějakým zázrakem projevil zájem. K našemu úžasu však náhle shledal svou družku nečekaně přitažlivou a díky doslova akrobatickému umu se mu zdařilo ji pokrýt. Po této šťastné události snesla jeho družka první skupinu devatenácti vajíček, z nichž jsme díky bantamce, která je vyseděla, získali třináct mláďat. Náhradní kvočnu jsme předtím pochopitelně podrobili široko-spektrální antibiotické léčbě, abychom měli jistotu, že mláďata ničím nenakazí. Od té chvíle začal počet našich bažantů ušatých utěšeně růst. Abychom zajistili šíření kontrolovaného chovu, propůjčili jsme jednotlivé páry zoologickým zahradám ve Washingtonu, Antverpách a v Západním Berlíně, dále pak Bažantí nadaci a clèreské zoo. Od té doby jsme úspěšně odchováli sto dvacet dva ptáky a můžeme si nyní dovolit prodávat páry vybraným zoologickým zahradám a chovatelům. Takto utržené prostředky ukládáme na speciální konto,

určené k nákupu vzácných druhů zvířat, jimž může naše nadace poskytnout ochranu a příležitost k dalšímu množení. A tak bažanti ušatí nakonec pomáhají i jiným ohroženým druhům.

Spojování párů i plození je u zvířat často daleko složitější než u lidí. Krom osobní náklonnosti či averze, kterou k sobě jednotlivci pociťují, musíme mít na mysli i celou řadu dalších aspektů.

Žijí v přírodě dotyčná zvířata mimo období páření osaměle? Pokud ano, znamená to pro nás další komplikaci. Tak například u cibetky africké, která dává přednost osamělému životu, musíme přesně určit dobu estru, protože jen tehdy je vůbec ochotná k sobě samce pustit. A protože samec cibetky při spáření - podobně jako to činí tygr - kouše svou partnerku vzadu do krku, podle zranění samice na šíji zjistíme, zda krytí bylo úspěšné. Pak musíme zvířata co nejrychleji znovu oddělit, aby nedošlo ke krvavé potyčce mezi představiteli obou pohlaví.

Máme-li perfektně kompatibilní pár, který spolu šťastně žije, ale nepáří se, musíme si položit otázku, v čem jsme se dopustili chyby, protože pokud zvířata nejsou z nějakého důvodu páření neschopná, vina za tento neúspěch padá vždy na naši hlavu, ať už pro nějaký dietetický omyl či pro nesprávný způsob ubytování. Dříve se často stávalo, že některé zvíře bylo označeno za vadné či páření neschopné, jako by vina za neúspěch spočívala na něm, a nikoli na člověku, který o ně pečuje. Svého času se například pokládalo za nemožné množit v zajetí hrochy nebo nosorožce, ale pak se našel správný „fígl“, jak je k tomu přimět, takže dnes jejich chov probíhá poměrně snadno. Aby nedošlo k nedorozumění, musím ovšem vysvětlit, co rozumím pod pojmem „fígl“. Odjakživa tvrdím, že neexistují-li nějaké vnější těžko překročitelné překážky (například způsob krmení či možnost „ubytování“ jako u modré velryby), neexistuje žádný živočišný druh, který by nebylo možné úspěšně chovat a množit v zajetí - pokud ovšem objevíte ten správný fígl. Může jím být cokoli od způsobu, jakým vybíráte vhodné partnery, až po správnou volbu prostředí při rození mláďat, správné krmivo i jeho nutriční hodnotu v době březosti samice, nebo i tak prostinká záležitost, jako je provaz, na kterém se zvíře může houpat. Ten

správný fígl existuje vždy a záleží jen na vynalézavosti člověka, zda ho objeví. Podle mých zkušeností mu v tom zvíře často dokáže obdivuhodně pomáhat.

Je to úžasně uspokojivý pocit, když se vám nakonec podaří na onen fígl přijít, vše do posledního detailu správně zaranžovat a pak sledovat, jak je vaše úsilí korunováno úspěchem. Přesně to jsme zažívali v případě ibisů skalních či jamajských stromových nutrií, drobných pamyší, endemicky se vyskytujících na jediném ostrově ve Velkých Antilách. Oba tyto živočichové jsou v přírodě ohroženi vyhoubením a bylo tedy naléhavou nutností pokusit se o jejich umělý odchov v zajetí.

V případě ibise skalního jsou jeho vyhlídky na přežití v přírodě přinejmenším velice chabé. Je to středně velký pták s dlouhým zahnutým zobákem, temně černým peřím, jež ve slunečních paprscích světélkuje do červena a do zelena, s holou, červenavě zbarvenou tváří a zvláštním chocholem na temeni, s nímž vypadá, jako by měl na hlavě peřovou paruku, která se mu svezla do týla a odhalila čelní pleš. Tito ptáci žijí v koloniích na útesech a skalních výčnělcích, kde si staví hnízda a vyvádějí mláďata. Svého času se rozšířili ze Středního východu přes severní Afriku do Evropy až po Švýcarsko.

Ničení jejich hnízd (mláďata bývala pokládána za vynikající pochoutku) a později otrava jak dospělých, tak mláďat DDT i jinými pesticidy jejich počet silně zredukovaly, takže dnes jich už zbývá jen nějakých pět set párů. Známe pouze dvě hnízdiště: jedno v severní Africe, které se dnes (nejspíš vinou pesticidů) rapidně zmenšuje a jehož budoucnost je ohrožená stavbou přehrady, a druhé uprostřed tureckého městečka Bireçeku na řece Eufratu. V dřívějších dobách tamní obyvatelé své ibise chránili a jejich každoroční návrat na tradiční hnízdiště hlučně oslavovali.

Jak se ale Bireçek rozrůstal, jeho obyvatelé se „civilizovali“ a na staré zvyky zapomněli. Z ibisů, kteří jim dříve přinášeli radost, se přes noc stali nepřátelé - obtížní ptáci, nevychovaně kálející na lidi, spící v létě po tamním zvyku na plochých střeších svých domů. Malí uličníci začali jejich hnízda kamenovat a okolní pole (kde

dospělí ibisové pomáhali člověku tím, že hubili larvy obtížného hmyzu) se dusila pod vrstvou insekticidů. Ačkoli se jak Mezinárodní unie pro konzervaci přírody (IUCN), tak Světový fond na ochranu zvěře (WWF) snaží přimět místní obyvatele k obnovení ochrany ibisů, vyhlídka na přežití největší kolonie dvou set padesáti párů je patrně zcela mizivá. Jedinou nadějí do budoucna zůstává proto odchov v zajetí a snad pozdější opětovné rozšíření do některých oblastí, které dříve ibisové obývali, jako je například Švýcarsko nebo severní Afrika.

Roku 1972 jsme z basilejské zoo získali dva páry ibisů skalních. Byli to mladí ptáci, ale jakmile dospěli, neúspěšně se pokusili o hnízdění. Hnízdo ovšem nebylo nijak skvělé a vajíčka, jak později vyšlo najevo, byla neoplozená. Krátce nato, kdy už byla nepříznivá situace těchto ptáků v přirozeném prostředí obecně známá, zahájili jsme přesně řízený záchranný program. Nejprve jsme se rozhodli uchovat tento druh v zajetí a později ptáky znovu vysadit do volné přírody. Roku 1975 jsme také získali dva další páry z telavivské univerzity.

Brzy se ukázalo, že voliéra, v níž jsme své ptáky chovali, byla - alespoň z jejich hlediska - značně nevyhovující. Bylo nám jasné, že chceme-li mít úspěch, musíme ji především zvýšit a navíc nabídnout ptákům skalisko, na němž by se mohli uhnízdit. Protože nám na tento projekt chyběly prostředky, obrátili jsme se na naši sesterskou organizaci ve Spojených státech, která nám poskytla velkorysý grant. Pak jsme napsali do všech zoologických zahrad, o nichž jsme tušili, že mají, nebo by mohli mít, nějaké zkušenosti s chovem ibisů. Požádali jsme je, aby nám sdělili své dosavadní poznatky, v jakém typu voliéry ptáky chovají a tak podobně. Informace, které jsme obdrželi, byly z větší části nepoužitelné nebo si vzájemně odporovaly, protože ani dvě z těchto zahrad nepostupovaly identickým způsobem. Někdy se stalo, že ptáci vyvedli potomky v podmínkách na první pohled nepříznivých, zatímco v daleko pohodlnějších voliérách hnízdit odmítali. Zbývalo nám tedy pokusit se dle vlastních představ vybudovat takový prostor, o němž jsme předpokládali, že bude ibisům nejlépe vyhovovat.

Ibisy jsme umístili do tři metry šedesát vysoké voliéry o rozměrech dvanáctkrát šest metrů. Vpředu jsme do pletiva klece zabudovali skleněné tabule o rozměrech dvakrát jeden metr, zatímco zadní stěnu voliéry tvořila skalní stěna ze žulových kvádrů. Tu a tam jsme se v ní pokusili připravit ptákům vhodná hnízdiště. Jelikož se hnízdiště jednotlivých zoo od sebe diametrálně lišila, rozhodli jsme se nabídnout ibisům co nejrozmanitější typy. Někde jsme třeba vytvořili umělé plošinky (jež se pochopitelně svažovaly ke skalní stěně, aby z nich vejce či mláďata nespadla), jiná hnízdiště jsme zase vyrobili z dřevěných bedniček bez přední a horní stěny, přichycených k žulovým římsám.

Po dostavbě nám celý tenhle komplex s velkým jezírkem, skaliskem i rozlehlým prostorem k létání připadal naprosto ideální. Záleželo ovšem na tom, budou-li i ibisové stejného mínění. Podle způsobu, jakým se tam všemi směry prolétávali, usedali na skalisko, zvědavě si prohlíželi jednotlivá hnízdiště a živě mezi sebou svým hrdelním jazykem rozprávěli, se dalo soudit, že i oni jsou s novým obydlím spokojeni. Snad ještě dřív, než dokončili jeho podrobnou prohlídku, začali pilně snášet stavební materiál do dřevěných bedniček, přichystaných pro jejich hnízdění. Se zatajeným dechem jsme sledovali vznik dvou hnízd, která se posléze zaplnila sedmi vajíčky. Protože je však snesli velice mladí ptáci, předpokládali jsme, že si budeme moci gratulovat, vylíhnou-li se alespoň ze dvou z nich mláďata. Když však rodiče úspěšně vyvedli šest zdravých potomků (sedmé bylo nedochůdce, které brzy zahynulo), naše nadšení neznalo mezí. Znamenalo to, že jsme svou kolonii jedním rázem prakticky zdvojnásobili, takže plán na opětné vysazení ibisů skalních do volné přírody nám od té chvíle připadal daleko reálnější.

S jamajskými stromovými nutriemi jsme měli nemenší štěstí. I v tomto případě jsme ovšem za svůj úspěch vděčili skutečnosti, že jsme objevili vyhovující způsob zařízení příslušných klecí. Ke svým zvířatům jsme přišli podivuhodným způsobem. Každý ředitel zoo, jenž za něco stojí, zpravidla udržuje rozsáhlou mezinárodní korespondenci s nejrozmanitějšími lidmi, o nichž předpokládá, že by mu dříve či později mohli dopomoci k některému vzácnému zvířeti.

V mém případě (především díky skutečnosti, že mi píší čtenáři mých knih) jde o korespondenční řetězec sahající od Pekingu až po Penambuko. Sem patřila i paní Nell Bourkeová, která mi jednoho krásného dne napsala z půvabného ostrova Jamajky, že je mou nadšenou čtenářkou a zároveň mi ve svém dopise - značně neprozřetelně - nabídla, že budu-li mít zájem o některé jamajské zvíře, pokusí se mi je obstarat. Obávám se, že když obdržela mou odpověď s dotazem, zda by pro mne mohla získat několik jamajských stromových nutrií, patrně své neuvážené dobrosrdečnosti trpce litovala. Ale když už mi Nell Bourkeová jednou svou pomoc nabídla, statečně se s přispěním své přítelkyně Mary MacFarlaneové svého úkolu ujala.

Nejprve bylo ovšem třeba získat k odchytu úřední povolení, protože jamajské stromové nutrie jsou jedním z mála tamních endemitů a patří - alespoň na papíře - k přísně chráněným živočišným druhům, ačkoli na druhé straně je místní obyvatelé běžně loví a jedí, což je anomálie, s níž se pohříchu nesetkáte jen na Jamajce. Pak obě dámy najaly lovce, jakéhosi Ferdinanda Fratora, jemuž se brzy (patrně i k jeho vlastnímu překvapení) podařilo chytit tři živé exempláře - matku, otce a jejich potomka. Nell Bourkeová ode mne mezitím obdržela celou řadu podrobných instrukcí, jak se zachovat v případě značně nepravděpodobného úspěchu, včetně detailních rozkresů přepravních klecí, které vypadaly jako plány ruských atomových základen na Kubě a dozajista by paní Bourkeovou dostaly do maléru a snad i do kriminálu, kdyby je u ní někdo objevil. Po mnoha svízelných se však nakonec podařilo odchycená zvířata šťastně umístit do přepravek a odvézt na letiště. Vzápětí jsem z Jamajky obdržel telegram následujícího znění: „Nutrie dorazí do Londýna letem č. 30 společnosti British European Airlines. Modlete se. Nell.“

K naší velké radosti všechna tři zvířata zvládla dlouhý let ve skvělé kondici a bez jakýchkoli viditelných následků. Stromové nutrie patří mezi pamyši a tvoří celou skupinu hlodavců, obývajících Karibské souostroví. Unikátní jamajský druh na první pohled připomíná obrovské hnědozelené morče a vyznačuje se neobyčejně

roztomilým způsobem chůze, při kterém našlapuje doširoka rozkročenýma zadníma nohama, jako by mělo mokrá kačata. Při bližším ohledání jsme však zjistili, že mládě je sameček, takže máme dva potenciální partnery k jediné samičce. Když jsem Nell Bourkeové psal o úspěšné přepravě zvířat a děkoval jí za laskavost, snažil jsem se, aby můj dopis nevyzněl neomaleně, ale přesto jsem neopomněl podotknout, že poměr dva ku jedné je velice nejistým základem pro vytvoření životaschopné chovné skupiny. Poté jsem opatrně připojil nesmělý dotaz, zda by nemohla přesvědčit neocenitelného pana Fratora, aby se pokusil odchytnout ještě další rodinky. Ke cti a slávě Nell Bourkeové je třeba podotknout, že se navzdory všem svízelnům, které musela až do té chvíle podstoupit, obětavě ujala svého úkolu a pokusila se mi vyhovět. K našemu úžasu byla tak úspěšná, že jsme se v relativně krátké době mohli pochlubit celkem čtyřmi chovnými páry.

Zkušenost s prvou trojicí nás poučila, že chceme-li realizovat seriózní chovný program, potřebujeme pro svá zvířata nové, plně vyhovující ubytování. I v tomto případě nám velkorysým způsobem finančně přispěla naše sesterská americká nadace, díky níž jsme si mohli dovolit vybudovat v pavilonu malých savců řadu prostorných klecí se skleněnou přední stěnou, z nichž každá byla speciálním dřevěným tunelem spojená s vlastní ložnicí, vybavenou kládami a osvětlenou červeným světlem, jež umožňovalo zvířata pozorovat, ač ona sama měla pocit naprosté temnoty.

Podobně jako ibisové, tak i jamajské stromové nutrie brzy ocenily prostředí, které jsme jim nachystali, a během tří měsíců se prvnímu páru narodila dvojčata. Mláďata, jen o málo větší než zlatý křeček, byla od první chvíle plně mobilní a už po čtyřiaadvaceti hodinách začala krom mateřského mléka přijímat tuhou potravu. Brzy nato pak další dva páry ocenily příznivé životní podmínky a v krátkém sledu nás obohatily dvojčaty a pak trojčaty. Byla to radost sledovat všechny tři novopečené rodinky. Mláďata se měla náramně k světu a za neustálého kníkání vesele poskakovala při hře na schovávanou po slámě a mezi kládami. Pak zase běhala za svými sužovanými, leč božsky trpělivými rodiči, vylézala jim na rozložené zadečky a

rozverně boxovala tátův či mámin čumáček. Když toho už měli rodiče dost, shodili mládřata na zem a něžně je hryzali do bříšek, zatímco mrňaví uličníci křečovitě třepali nožkami a kňučeli radostí. S potěšením jsme sledovali, jak se macatá mrňata vášnivě kočkují se svými rodiči, ale uvědomovali jsme si, že od chvíle, kdy jsem prvně odpověděl na dopis Nell Bourkeové, uplynuly tři roky naplněné usilovnou prací, díky níž jsme se nakonec mohli těšit z neuvěřitelných chovatelských úspěchů.

Samosebou, že občas se také navzdory vší snaze něco nepovede. Některému živočišnému druhu trvá třeba velice dlouho, než své nové ubytování přijme za vlastní teritorium. Naše kolekce lemurů, sestávající z celkem šesti druhů, nám působila nemalé starosti a teprve před krátkým časem jsme se přesvědčili, že náš dosavadní postup byl vcelku správný. Celý problém tkví patrně v tom, že tahle zvířata potřebují nezvykle dlouhou dobu, aby se svému novému prostředí dokonala přizpůsobila.

Situace madagaskarské fauny jako celku, a zvláště pak lemurů, je neobyčejně zlá. Tlak rostoucí lidské populace, který tam - podobně jako i na jiných místech světa - vede k bezmyšlenkovitému ničení pralesů za účelem získávání další zemědělské půdy i ke zhoubnému spásání vegetace hospodářskými zvířaty, způsobil, že zvířena tohoto ze zoologického hlediska fascinujícího ostrova (která je svým způsobem stejně unikátní jako australská fauna) se ocitá ve smrtelném ohrožení. Některé živočišné druhy se s početní převahou člověka a s ním spojeným bezohledným ničením přírodního prostředí i pleněním hospodářskými zvířaty dokáží jakž takž vyrovnat, ale jiné, jako například mnozí lemurové, během příštích padesáti let nejspíš úplně vyhytnou.

Naše kolekce lemurů, halabala roztroušená po celé zahradě, byla sice zdravá a životaschopná, ale vcelku nejevila jakoukoli snahu se množit. Bylo nám jasné, že chceme-li dosáhnout chovatelských úspěchů i na tomto poli, bude třeba lemury nově ubytovat.

Nový lemuří komplex sestával po dokončení z celkem šesti jednotek. Zastřešená část, zahrnující i chodbu pro návštěvníky, nabízela lemurům vytápěné vnitřní klece o ploše 2,4 x 1,5 m při

výšce 2,7 m. Odtud se pak dalo vstoupit do 6 m hlubokých, 2,4 m širokých a 3 m vysokých vnějších klecí. Vnější i vnitřní klece jsme vybavili skleněnými panely, umožňujícími jak lemurům, tak i divákům, aby se mohli vzájemně do sytosti prohlížet.

Všichni lemuři, ať šlo o lemury červenobřiché, šedé, lemury mongoz či lemury kata, se nepokrytě radovali z nového ubytování, jež jim skýtalo dostatečné množství čerstvého vzduchu i slunce. Klece jsou obráceny k jihovýchodu a je v nich spousta místa k volnému pohybu. Jídelníček jsme lemurům pečlivě sestavili na základě vlastních pozorování i zkušeností z deseti jiných sbírek, roztroušených po celém světě. Mysleli jsme si, že teď nám zbývá jen klidně sedět a čekat na záplavu mláďat.

K našemu rozmrzelému úžasu se však žádné množení nekonalo. Navzdory řadě trpkých zkušeností s jinými živočišnými druhy se člověk vždycky znovu namíchne, když ani nejlépe míněná snaha o uspokojení nejrozmanitějších potřeb jeho svěřenců nepřinese kýžené plody. Ačkoli lemuři skvěle jedli, dnem i nocí radostně halasili a pářili se s nadšením účastníků starořímských orgií, žádní potomci z toho nevzcházeli.

K prvnímu zlomu došlo u lemurů kata. Naše nejmladší samice Polly porodila rozkošné mládě, které jsme však bohužel našli mrtvé na podlaze její klece. Rentgen prokázal, že v plicích nemělo vzduch, z čehož jsme usoudili, že nezahynulo nedbalostí matky, avšak pitva přesto neprokázala žádné anomálie či interní chorobu. Byl to jeden z oněch nevysvětlitelných malérů, na jaké musí být člověk alespoň do jisté míry vždycky připraven, protože i u jiných zvířecích druhů dochází velice často k úmrtím mláďat prvorodiček. Skoro to vypadá, jako by mladý samičí organismus nebyl na mateřství dosud plně vyzbrojen a jako by se tímto prvním neúspěchem připravoval na svou budoucí rodičovskou roli. Při vši smůle jsme však alespoň získali jistotu, že Polly je plodná a nepostrádá základní mateřský instinkt, jelikož mládě jsme našli pečlivě očištěné, pupeční šňůru přehryznutou a placentu Polly snědla. S příštím mládětem, které se narodilo napřesrok, neměla už Polly žádné potíže a úspěšně je odchovala až do dospělosti. A protože se jí to povedlo jednou,

můžeme doufat, že napříště už nebude mít s mateřstvím žádné problémy.

Jakmile Polly prorazila začarovaný kruh, další lemuři ji zakrátko následovali. Jako druhé se narodilo mládě lemura šedého, který patří ke vzácnějším druhům. I to sice zahynulo, ale dnes už máme na svém kontě tři úspěšné porody. Avšak od chvíle, kdy jsme dokončili nový lemuří komplex, museli jsme na první viditelný úspěch čekat plně tři roky, což jen dokazuje, jak obrovské trpělivosti je někdy třeba, chceme-li založit životaschopný řízený chov. Zvláště významné je to tehdy, jedná-li se o živočišný druh, jehož představitelů ve volné přírodě hrozivě ubývá.

U každého chovného programu se spolu s pokrokem vynořují vždy další nové problémy. Když se vám podaří nalézt vhodného samce a správně odhadnout dobu připuštění (u odděleně žijících druhů), nebo určit (což bývá zvláště obtížný úkol), zda je či není vhodné stimulovat ho větším počtem samic či potenciálních soků (máte-li je ovšem k dispozici), pak v okamžiku, kdy samice zabřezne, stojíte před kardinální otázkou, jestli u ní ponechat jejího druhu nebo ne. Rozhodnete-li se kladně, riskujete eventuální neštěstí, protože otec může svého potomka zabít, popřípadě svou blízkostí přimět matku, aby tak učinila ona, ale na druhé straně může samcova přítomnost působit na vývoj mláděte blahodárně.

S tímhle dvojím problémem jsme se u svých primátů utkali mnohokrát. Jihoameričtí kosmani a tamaríni praktikují nenásilnou a přirozenou formu ženské emancipace. Když samice porodí (zpravidla dvojčata), předá je otcí, aby je očistil a postaral se o ně. Od té chvíle hraje samec v péči o mláďata nezastupitelnou roli: navzdory jejich rostoucí váze je buď jako oslí sedlové brašny nosí v jednom kuse na bedrech, nebo jako chlupatý batoh na ramenou.

Abychom si přesně ověřili důležitost otců, studovali jsme podrobné chování tamarínů žltorukých. Výsledky byly fascinující a jednoznačně dokázaly, jakým způsobem si rodiče péči o potomstvo mezi sebe rozdělují. To je velice důležité, protože jak mláďata dospívají, stále častěji se sice pohybují po svých, ale přesto se v okamžicích stresu vždy znovu uchylují na záda svých rodičů. Jednou

se nám přihodilo, že v době, kdy byla mlád'ata jen tři dny stará, jejich otec náhle zahynul, takže matka zůstala na péči o potomstvo úplně sama. Nakonec to zvládla až do okamžiku, kdy už mlád'ata byla zpola tak těžká jako ona, a přesto se ještě čas od času chtěla nechat nosit, což pro mámu znamenalo nepřiměřené zatížení. Přesto se s tím tak či onak dokázala vyrovnat a z obou mlád'at posléze vyrostli zdraví a životaschopní jedinci.

Bylo to o to pozoruhodnější, že navzdory těžkostem, které musela matka zmáhat, šlo o vůbec první případ, kdy se podařilo v zajetí úspěšně až do plné dospělosti odchovat mlád'ata tamarínů žltorukých. Zároveň se však ukázalo, jak důležitou roli hraje v případě kosmanů a tamarínů otec rodiny, i když vyšlo najevo, že ho v krajním případě obětavá matka dokáže zastat. Právě u těchto primátů je tedy bezpodmínečně třeba ponechat samce pohromadě se samicí až do dospělého věku jejich potomstva.

Kdysi nás navštívil velevýznamný a všeobecně uznávaný pracovník jedné prestižní zoologické zahrady, který se nám přiznal, že s chovem kosmanů se u nich žádnými zvláštními úspěchy pochlubit nemohou. I když se mlád'ata narodí, pravidelně brzy zahynou. V naprosté neznalosti chování kosmanů pak tento věhlasný odborník podotkl, že příště budou mít jistě větší štěstí, neboť hodlají otce hned po narození mlád'at separovat.

„Ponechat či odstranit samce?“ Tak zní kardinální otázka, jež je mezi zoology a chovateli stejně kontroverzní (a taky stejně bezvýhodná) jako druhdy v církevních kruzích problém, zda měli Adam a Eva pupík. Odpověď totiž nezáleží jen na tom, o jaký druh živočicha se jedná, ale neméně i na jeho individuální povaze. I když si třeba stokrát myslíte, že svého samce znáte a z biologického hlediska by bylo žádoucí ponechat ho v rodinném společenství, přesto se vám snadno může stát, že váš pokus skončí smrtí mláděte. Čím vzácnější zvíře vás nutí k tomuto rozhodování, tím je to, pochopitelně, obtížnější.

Orangutáni jsou patrně nejvzácnějšími a v přírodě nejohroženějšími lidoopy. Odhaduje se, že neučiní-li se rázná přítrž vymírání bornejských orangutanů i jejich sumaterského poddruhu, tento

obdivuhodný rudý primát bude ve volné přírodě během příštích dvaceti let zcela vyhuben. Je-li tato katastrofická předpověď skutečně pravdivá - a zdá se, že bohužel ano - je životně důležité, aby zoologické zahrady založily produktivní chovné skupiny orangutánů, a to nejen proto, aby čelily rapidnímu snižování volně žijících jedinců, ale aby alespoň v zajetí zajistily přežití tohoto nádherného živočišného druhu.

Měli jsme to štěstí, že jsme získali jak bornejské orangutáný, tak i jejich sumaterský poddruh a oba se nám podařilo úspěšně rozmnožit. Když bornejská samice Bali otěhotněla, samce Oscara jsme separovali, neboť panovalo jednomyslné mínění, že i když je Oscar impozantní jedinec, dokáže být d'ábelsky divoký. Nikdo z nás si netroufl předpovědět, jak se ke svému potomkovi zachová. A tak nezbylo, než aby v posledním stádiu Balina těhotenství žil Oscar jako slaměný vdovec. Nakonec Bali porodila holčičku, které jsme dali jméno Surabaja.

Bali měla tak mírnou, laskavou a dobrotivou povahu, že nám občas připadala skoro slaboduchá. Bylo to pro nás veliké štěstí, protože ačkoli byla na své mimino jaksepatří pyšná, neměla nejmenší ponětí, jak s ním zacházet. Běžně se má za to, že zvláště mezi lidoopy získává nastupující generace své sexuální uvědomění a návyky napodobováním dospělých; tak se mladý samec poučí o způsobu kopulace pozorováním svého otce a mladá samička zase od své matky okouká, jak nakládat s miminem. Lidé se tomu učí na celuloidových panenkách, lidoopi na skutečných mlád'atech. Je-li však takový lidoop odchycen v raném věku, nemá příležitost se těmto dovednostem naučit, takže si pak v zajetí neví rady a s jeho množением bývají nemalé potíže.

Když k nám Bali přišla, byla teprve asi dva roky stará a neměla tudíž čas v přírodě odkoukat základní mateřské praktiky. Nebo je viděla, ale šťastně zapoměla, protože, jak jsem už řekl, Bali byla úžasné hodná a milá, ale rozhodně nijak zvlášť inteligentní. Ale ať už je to jak chce, naše novopečená mamina byla sice svým miminem jaksepatří okouzlená, pečlivě je umyla a pak tiskla v náručí, ale nic dalšího ji už nenapadlo. Chudák mládě jí putovalo z beder na

ramena, chvílemi jí viselo na hlavě a po celou dobu marně pátralo po prsní bradavce, aby konečně ukojilo žízeň, zatímco máma jen hloupoučce čučela a s vlídnou nechápavostí sledovala jeho počínání.

Nakonec nám nezbylo než vstoupit do její klece a ukázat jí, jak má děcko podržet, aby se konečně mohlo napít. Tohle školení nám sice zabralo pár dní, ale Bali nakonec přece jen pochopila, co se od ní očekává, a dokonce projevovala neskryvané nadšení nad dosud netušenými slastmi zralého mateřství. Bylo ovšem neštěstí, že v době, kdy Bali kojila svou holčičku Surabaju, samec Oscar zemřel - ale o téhle ztrátě se ještě zmíním později. Když nadešel čas, abychom Surabaju od matky oddělili, spojili jsme Bali s mladým samcem, kterému jsme dali jméno Giles. Ačkoli byl mnohem mladší než jeho družka, brzy se spřátelili, takže jsme doufali, že se co nevidět úspěšně spáří.

Naneštěstí měl Giles značně zlomyslnou národu a choval se tak, jako by mu dělalo radost působit nám neustále nové a nové starosti. Když jsme se třeba pokoušeli odebrat jeho družce vzorek moči k těhotenskému testu, dělal co mohl, aby nám v tom zabránil, což se mu nakonec skutečně povedlo. Sice jsme se o to ještě párkrát bezvýsledně pokusili, ale nakonec jsme se dali ukolébat skutečností, že Bali na těhotnou nevypadala. Orangutáni mívají kulaté břicho, takže určitě těhotenství podle vnějšího vzhledu nebývá snadné, ale na druhé straně jsme věděli, že než se narodila Surabaja, měla Bali břicho jako buben, kdežto nyní byla jen mírně baculatá, a proto jsme usoudili, že žádné mimino nečeká. Tak se stalo, že zatímco jsme se téměř denně navzdory Gilesovu odporu pokoušeli získat vzorek moči jeho družky, Bali nečekaně porodila. Došlo k tomu brzy ráno, dřív než přišli ošetřovatelé, Giles se miminka zmocnil a zabil je. Pro nás z toho vplynulo poučení, že příště budeme muset Gilese před porodem včas od jeho družky separovat, ale za tuhle zkušenost jsme krutě zaplatili ročním zdržením našeho chovného programu.

Se sumaterskými orangutány Gambarem a Ginou jsme na tom byli docela jinak. Gina měla tak trochu nevrlou a nespolehlivou národu, zatímco Gambar byl jedním z nejinteligentnějších lidoopů, jaké jsem kdy měl tu čest poznat. V okamžiku, kdy jste pohlédli do

jeho zvědavých a pozorných očí, okamžitě jste si uvědomili mocnou inteligenci, jež z nich vyzařovala. Získali jsme ho od Londýnské zoologické společnosti, kde už zplodil jednoho potomka, byl svědkem porodu své družky a zůstal s ní ve stejné kleci, takže jsme věděli, že vůči svému potomstvu nejeví žádné vražedné sklony. Nicméně jsme si uvědomovali, že je to samec překypující bujným životním elánem (byl svalnatější a mocnější než všichni naši ostatní orangutáni dohromady) a obávali jsme se, že by mohl svému křehkému potomkovi během svých bouřlivých procházek po kleci ublížit úplně nechtěně, a tak jsme Gambara s Ginou oddělili podobně, jako jsme to činili u goril, totiž jednoduchou a odstranitelnou mřížovou příčkou. Říkali jsme si, že táta bude moci z jedné strany pozorovat Ginu a třeba se i dotýkat svého potomka, pokud to matka dovolí, ale na druhé straně nebude hrozit nebezpečí, že ho třeba z neopatrnosti při svých cirkusáckých alotriích zasedne.

Nedělního rána, kdy mělo podle našich výpočtů dojít k porodu, si Philip Coffey, který má na starosti naše lidoopy, všiml, že se Gina pokouší uplácet z pilin jakési hnízdo a chvílemi neklidně bloumá po kleci. Dostala půl žoku slámy, ze které si okamžitě vyrobila lůžko, na něž se položila s nohama doširoka roztaženými. Krátce nato se jí bez jakýchkoli komplikací narodil hezký chlapeček. Gambar celý proces s viditelným zájmem skrze mříže sledoval.

Po sedmačtyřiceti dnech, kdy mládě, kterému jsme dali jméno Tunku, dostatečně zesílilo, Gina s ním pravidelně laškovala tak, že ho všemi čtyřmi zvedala do vzduchu a houpala ho. Pak je nechala přejít k mřížemi oddělené části klece, aby si mohlo pohrát i s tátou, který prostrkoval ruce mřížovím, aby se ho mohl dotknout. Na tak mohutné a energické zvíře se Gambar ke svému potomkovi choval neobyčejně něžně a ohleduplně. Někdy si dřepel na podlahu a prostrčil paže mřížemi. Tunku si mu pak sedl do dlaní a táta ho zdvíhal vzhůru a zase opatrně spouštěl k zemi, což bylo cvičení, které oba viditelně těšilo. Když už bylo mládě dostatečně silné a mobilní, odstranili jsme mříž a pustili Gambara k jeho rodině. Choval se bezvadně. Tunku po něm čas od času lezl a Gambar projevoval nekonečnou trpělivost, když synkovi bez námitek dovolil, aby ho

tahal za chlupy, ohmatával po celém těle, strkal mu prstíky do očí a dokonce mu přímo z pusy vytahoval jednotlivá sousta.

Mnozí lidoopi sice dokáží kráčet vzpřímeně jako lidé, ale jen s pokrčenými koleny a na poměrně krátkou vzdálenost. Gambar si však dokázal vykračovat na plnou plosku s nataženýma nohama, takže chvílemi svou lehce kolébavou chůzí připomínal korpulentního brigádního generála na odpočinku, jenž si vyšel na procházku podél brightonského pobřeží. Navíc tak nečinil jen krátce, ale příležitostně se s řízně vojenským vzezřením špacíroval kolem klece dost dlouho a tvářil se přitom, jako by přehlížel čestnou jednotku. Tohle počínání bývalo samo o sobě dost směšné, ale pokud Gambar takhle důležitě štrádoval se synkem v náručí, byl pohled na něj doslova k popukání.

Složitost problémů spojených s úspěšným pářením se projevila na potížích, které jsme měli s naší skupinou goril neboť při plnění chovného programu jsme museli postupně překonávat celou škálu stále nových a nových překážek. Jak jsem se už zmínil, samici N'Pongo jsme získali v době, kdy byla zhruba dva a půl roku stará. Po ní se k nám dostala o něco mladší Nandi. N'Pongo se od počátku projevovala jako neodolatelný extrovert s veselou povahou a jasným vědomím vlastní důležitosti. Ačkoli si svou družku Nandi od první chvíle oblíbila, neopomněla jí dávat při každé příležitosti zřetelně najevo, že toto je její zoo, že ošetřovatelé i celý lidský personál jsou její přátelé a že Nandi udělá nejlíp, když si to dobře zapíše za uši. N'Pongo byla příliš vlídná a dobromyslná na to, aby se z ní stal sadistický tyran, jak se to mnohým zvířatům v podobné situaci přihází, a tak se svou společnicí jednala sice nekompromisně, ale vcelku velkomyslně a laskavě. Proto za pět let společného soužití zaujala N'Pongo svým způsobem stejné postavení, jaké by za normálních okolností příslušelo samci. Kdybych měl použít slovník internátních vychovatelek, musel bych jejich vztah označit za „nezdravou formu dívčího přátelství“.

V té době jsme se zoufale potýkali s potřebou získat vhodného gorilího samce. Už to vypadalo, že N'Pongo a Nandi nakonec zůstanou na ocet, a to bylo něco, co jsme jim rozhodně nepřáli. A právě tehdy nám Ernst Lang nabídl Jamba. Bylo to pro nás v každém

ohledu neskonalé štěstí. Lang byl tehdy v Evropě vůbec první, komu se od jeho slavné samice Gomy podařilo získat a v zajetí úspěšně odchovat gorilí mládě. Od tohoto průlomů (neboť gorily patří k oněm obtížně chovatelným zvířatům, o nichž se do té doby myslelo, že je nelze množit v zajetí) se jeho gorilí chov zdárně rozrostl. Jambo byl jedním z členů této rozvětvené rodiny. Nejen že se narodil a vyrostl v zoologické zahradě, ale sám už byl otcem gorilího mladíka, kterého zplodil se svou sestrou. To znamená, že se nepodobal oněm nezralým pubertákům, jejichž představa sexu se váže na kradmé nakukování do obrázkových časopisů, ale byl to plodný chlap, který po všech stránkách ví jak na to.

To je ovšem neobyčejně důležité, protože ve světě vyšších primátů - a zvláště pak lidoopů - patří úspěšná kopulace k oněm dovednostem, kterým se mladí učí od dospělých. Opičák, jenž vyrostl mimo tlupu, bývá v mnoha případech zcela neobratným a totálně neúspěšným milovníkem jednoduše proto, že mu to nikdy nikdo nepředvedl. Jambo ovšem toto umění okoukal od svého mohutného otce Achilla a zdá se, že byl opravdu pozorným a učenlivým žákem. Navíc byl přesně ve vhodném věku, aby se stal manželem obou našich osamělých gorilích slečen. Lang nám jeho přednosti vylíčil v dopisech a - jak se sluší na chystanou královskou svatbu - předem jsme si vyměnili i podobizny nevěst a ženicha. Zjistili jsme, že Jambo je nejen výjimečně silný a ztepilý nápadník s elegantně černou srstí, ale že má i vlídnou povahu a sympatický smysl pro humor. Jedním slovem, byl skvělá partie. Zbývalo jen čekat, budou-li stejného mínění i naše „děvčata“.

Spojování dosud neznámých zvířat je vždycky krajně napínavá činnost. Nezaútočí na sebe? A jestli ano, pomohou nám hadice, kbelíky s vodou, hole, vidlice a podobné nástroje? A budou-li se zvířata navzájem ignorovat, nepoperou se později, až na to už nebudeme připraveni? Pokud se ovšem budou skutečně ignorovat, znamená to, že v sobě časem najdou zalíbení, nebo to tak už zůstane navždy? Přál bych každému, kdo si myslí, že zvířata stejného druhu si za stejných okolností budou také stejně počínat, aby měl možnost

pozorovat proces sbližování mezi našimi třemi gorilami. Jejich vzájemný vztah byl klasickou ukázkou povahové rozmanitosti.

Ze tří ložnicových sekcí pavilonu jsme samice umístili do jednoho krajního oddílu tak, aby přes prázdnou středovou klec viděly do protější ložnice, kam jsme hodlali vpustit Jamba. Chtěli jsme, aby je pro začátek oddělovaly dvoje mříže, takže prostřední klec měla fungovat jako svého druhu nárazníkový prostor až do doby, kdy zjistíme, jak na sebe budou zvířata reagovat. N'Pongo i Nandi tušily, že se chystá cosi neobvyklého, ale nevěděly co, protože Jambo byl ještě pořád ve své přepravní bedně.

Pak nadešel okamžik, kdy se bedna přisunula ke třetí kleci, oboje výsuvná dvířka se otevřela a jako uhel černý Jambo, provázen oparem typicky gorilího česnekového pachu, vkrácel kolébavým krokem nahrbeného vzpěrače do svého nového příbytku. Rychle se kolem sebe rozhlédl, zaregistroval obě samice, ale nijak na ně nereagoval. Chvilí dřepěl bez hnutí, vrhaje na všechny strany povýšeně vladařský pohled, ale pak se odhodlal k pomalé a velice pečlivé prohlídce své klece. Prozkoumal každý jednotlivý kout, ale samice dál důsledně ignoroval. Dojem, jaký na ně učinil, byl skutečně fascinující. Když zaslechly zvuk výsuvných dveří, šly se pochopitelně kouknout, co se z toho vyklube, ale jakmile kousek od nich začal v celé své černočerné kráse špacírovat Jambo, jejich reakce nás úplně zaskočila.

Domnívali jsme se, že jestli některá z nich projeví bezprostřední zájem o nového souseda, bude to především přátelská a extrovertní N'Pongo. Oproti tomu Nandi bývala vždy trochu nedůvěřivá a měla ve zvyku držet se spíš zpátky. Ale v okamžiku, kdy se objevil Jambo, N'Pongo si ho omrkla, potom však udělala čelem vzad a pohrdlivě se k němu otočila zády. Ostentativně tak dala najevo svůj totální nezájem o opačné pohlaví a o Jamba zvlášť. Ale dojem, jaký samec udělal na jindy tak zdrženlivou a v podstatě nespolečenskou Nandi, byl neodolatelně komický. Stála jen kousek od mříží a když vstoupil Jambo, doslova padla na zadek. Rozšířenými zraky obhlédla jeho mohutnou postavu a pak zareagovala jako pubertální fanyнка, kdyby jí do dívčí ložnice znenadání vstoupil zbožňovaný popzpěvák, oděný

jen na krku zavěšenou kytarou. Na tváři jí tkvěl výraz nevěřícího údivu, neboť za celý svůj dosavadní život si podobný zázrak, jakým je švarný gorilí mladík, ani ve snu nedovedla představit. Jednoduše řečeno - na první pohled se do Jamba až po uši zamilovala.

Je mi líto, jestli to, co tu vyprávím, zní jako poněkud nevědecká antropomorfizace, ale suchý jazyk biologa nedokáže vykreslit to, čeho jsme byli svědky. Nandi se okouzleně šourala podél mříží, neschopná odtrhnout pohled od božského zjevení, a vytrvale se rozšířenými zraky vpíjela do Jamba, jenž byl k jejímu obdivu zjevně lhostejný. Jako v transu hltala pohledem každý jeho pohyb. V jednu chvíli jí Jambo na okamžik zmizel za boční stěnou klece. Nandi to úplně vykolejilo; běhala sem a tam a zoufale se pokoušela zjistit, kam se její idol schoval. Když se stále nevracel, usoudila, že proklouzl padacími dvířky do venkovní klece. Okamžitě se vrhla ke svým dvířkům a sehnula se, aby se alespoň škvírou pod nimi pokusila zahlédnout svého miláčka. Pro klid její duše se Jambo naštěstí vzápětí znovu objevil a zcela netečný k jejímu vášnivému obdivu nonšalantně cumlal kus pomeranče. Nandi celá blažená, že se ho znovu dočkala, opět zaujala své místo u mříže a oddaně civěla na nádherného samce. N'Pongo mezitím slupla pár oříšků, pohlédla na nás skleněnou tabulí své klece a pak se uložila na pryčnu, jako by nový příchozí v její blízkosti vůbec neexistoval.

Když jsme posléze pustili všechny tři gorily k sobě, obě samice se dál chovaly obdobným způsobem. Bylo jasné, že N'Pongo, jež se po řadu let cítila královnou svého prostředí, hleděla na nováčka s podezřívavou žárlivostí. Rozhodla se tedy dál předstírat, že pro ni bezmála stodvacetkilový Jambo jednoduše neexistuje. Nandi se naopak teď, kdy měla předmět svého bezmezného obdivu na dosah, chovala ještě pošetileji než dřív. Celé hodiny dřepěla pár centimetrů od Jamba a chtivě na něj čučela touhou rozzářenými zraky. Když si za nějaký čas Jambo lehl na sluníčko a dovolil jí, aby se mu prohrabávala v srsti, její radost neznala mezí. Skláněla se nad jeho svalnatým tělem s tak blaženě láskyplným výrazem, že působila neskonalé komicky. N'Pongo z toho byla trochu rozmrzelá, ale stále

si ještě nad Nandi zachovávala jistý stupeň nadřazenosti. Avšak vztahy mezi ní a Jambem byly pořád napjatější.

Jambo byl navzdory svým sexuálními zkušenostem ještě velice mladý a v mnoha směrech klukovsky rozverný. Věděl že ho N'Pongo nesnáší, a proto si na ni vymýšlel nejrůznější čertoviny. Jenomže lumpárny a klukoviny dokáží, jak známo, jít člověku (i gorile) časem pěkně na nervy. Jambo na ni několikrát za den vybafnul v okamžiku, kdy to nejmíň čekala, nebo se za ní plížil a pak ji z ničeho nic začal rvát za vlasy. Když se po něm ohnala, vždycky utekl. Takhle ji vytrvale provokoval tak dlouho, až chudák N'Pongo ztratila trpělivost a se zuřivým láním se na něj vrhla. V takovou chvíli se k ní Nandi polovičatě a spíš formálně přidávala. Bylo jasné, že Jambovy klukoviny pokládá spíš za cosi roztomilého a trochu ji zlobilo, že to tak N'Pongo nechápe.

Ovšem Jambo, jako konečně každý vtípálek, jaktěživ nevěděl, kdy přestat. Své společníci N'Pongo sice krom několika škrábanců a vcelku neškodných kousanců (jež nepřesahovaly běžný standard gorilích hrátek) nikdy vážně neublížil, ale jakmile zjistil, že ji dokáže dokonale rozběsnit, dráždil ji zcela nelítostně. Časem dostala N'Pongo výraz ušvané manželky nevyléčitelného šprýmaře, a co horšího, úplně ztratila svou dosud vynikající fyzickou i duševní kondici. Po jistém váhání jsme ji nakonec od Jamba separovali a do venkovního prostoru jsme je pouštěli odděleně, ale Nandi jsme nechávali střídavě s ní i s Jambem, aby N'Pongo příliš nežárlila a Jambo se zase zbytečně nenudil.

Pak se ale u N'Pongo dostavila samičí říje a tehdy jí bylo dáno pochopit, k čemu je takový gorilí samec dobrý, byť by šlo o tak obtížného vtípáka, jakým je Jambo. Skrze mříže, které je oddělovaly, se bezostyšně ucházela o jeho přízeň, a když jsme je dali dohromady, téměř okamžitě došlo ke spojení. Po celou dobu estru N'Pongo Jamba tolerovala. Ačkoli k němu na rozdíl od Nandi nijak oddaně nevzhlížela, tělesným radovánkám se s ním oddávala s vervou a plným zaujetím. Ale jakmile jí estrus skončil, znovu na Jamba zanevřela, takže jsme je opět museli separovat. Ačkoli ho po řadě měsíců dokázala jakž takž tolerovat, skutečně na milost ho vzala

vždycky jen v období estru. Bylo by pro nás sice daleko jednodušší, kdyby spolu vycházeli průběžně, ale celkem vzato jsme museli být vděční alespoň za tento omezený vztah. Kopulaci s Jambem se N'Pongo nebránila a to bylo pro nás koneckonců to nejdůležitější. Nandi, když nadešel její čas, se s naším plemeníkem rovněž spojila, a tak nám nakonec nezbylo než čekat, zda obě gorily otěhotní, úspěšně porodí a - co je nejdůležitější - zda se projeví jako pečlivé matky.

Konečně nastal onen kýžený okamžik, kdy jsme se z laboratorního rozboru moči dozvěděli vzrušující zvěst, že obě samice jsou těhotné. Nejdříve měla dle našich výpočtů родit Nandi. Na tenhle první gorilí porod v naší zoo jsme se těšili jako na významnou a jistě nezapomenutelnou událost. Gorily se v zajetí množily teprve od šedesátých let a v té době existovalo na celém světě jen sedmačtyřicet takto úspěšně odchovaných jedinců. Díky průmyslové televizi, kterou jsme do gorilí klece zavedli, mohli jsme Nandi nepřetržitě sledovat, a tak jsme jednou v osm hodin večer zjistili, že porod začíná. Nastal čas spustit „akci gorila“.

Po celý měsíc, kdy se N'Pongo i Nandi čím dál tím víc zakulacovaly, připravovali jsme se na všechny myslitelné eventuality. Nemohli jsme si být předem jisti, zda se obě gorily projeví jako pečlivé matky, ani předpokládat, že porody budou snadné a normální, takže jsme museli počítat jak s možností císařského řezu, tak i s nutností umělého odchovu novorozenců a pro tyto možnosti vše důkladně naplánovat.

Nejpravděpodobnější se zdálo, že budeme nuceni Nandi jejího potomka odebrat a kojít ho uměle. Proto jsme přímo v bývalém panském sídle, které nám slouží jako ústřední budova, jednu místnost přebudovali na gorilí jesle. Byla tam vestavěná větrací skříň, umyvadlo i úložní prostor a dva kyslíkové inkubátory. Na vyspělejší mimina jsme si připravili dva velké prádelní koše, v nichž si malé gorilky budou později moci i hrát. Do jeslí jsme instalovali termostatem řízený radiátor, který tam udržoval stálou teplotu v rozmezí 21 až 24 °C. Krom toho jsme tam umístili i pračku na plenky a bubnovou sušičku. Samosebou, že jsme si nachystali i spoustu jiných drobností od dětských olejíčků, zásypu, plenek a

nepromokavých kalhotek až po teploměry a lahve s dudlíkem. Ovšem navzdory pečlivým přípravám jsme stále ještě doufali, že to všechno vůbec nebudeme potřebovat.

Onoho osudného večera, kdy Nandi začala rodit, mohli jsme alespoň mít klidné svědomí, že jsme opravdu nic nezanedbali. Teď záleželo na Nandi; my jsme jen mohli čekat a být připraveni pomoci tam, kde to bude zapotřebí.

Nastalo nám vzrušující a nekonečně dlouhé čekání. Od začátku porodu až do chvíle, kdy Nandi držela svého potomka v náručí, uplynulo osm hodin a dvacet čtyři minuty, což byl u gorily podle dosavadních zkušeností jiných zoologických zahrad bezprecedentně nejdější porod. Novorozenec přišel na svět v obrácené poloze tváří dolů místo nahoru, což byla nejspíš hlavní příčina nezvykle dlouhého porodu. V jednom okamžiku (když bylo jasné, že Nandi už v délce porodu překonala všechny známé rekordy) jsme začali vážně uvažovat, že přistoupíme k císařskému řezu, ale nakonec jsme tu myšlenku zavrhlí, protože Nandi byla navzdory bolestem a vyčerpání stále ještě v dobré fyzické kondici. Rozhodli jsme se ještě počkat, neboť císařský řez je operace, k níž přistupujeme jen je-li to zcela nezbytné. Naštěstí Nandi porodila dřív, než nadešla hodina, již jsme si určili za krajní mez.

Od začátku až do samého konce porodu jsme přesně zapisovali každé jednotlivé hnutí rodičky, takže vznikl záznam o 260 bodech, což je zatím vůbec nejpodrobnější vědecký popis průběhu gorilího porodu. Nandi novorozeně pečlivě očistila a pak snědla placentu i blány. Velice něžně vzala svého potomka do náručí, takže jsme si už začali myslet, že máme vyhráno. Ale pak došlo k obvyklému zádrhelu. Rodička neměla ani nejmenší ponětí, jak dítě nakrmit. Už čtyři hodiny po narození se její synek pokoušel pít, ale Nandi ho vždy znovu a znovu od své bradavky odtrhla.

Nejdější známá doba, po jakou byl gorilí novorozenec ponechán matce, která ho odmítala kojit, trvala dvaatřicet hodin, leč Nandin potomek byl tak silný a zdatný, že jsme si troufli čekat čtyřicet hodin, ale ani po tak dlouhém čase k přirozenému způsobu výživy nedošlo. Váhavě jsme tedy nabili narkotizační pušku, Nandi uspali a

mimino jí odebrali. Odesli jsme je do připravených jeslí (na stropě vyzdobených vystříhanými figurkami z dílny Walta Disneyho, aby si mrňata měla co prohlížet) a vložili je do inkubátoru. Svou první stravu - glukózu s vodou - chlapeček chtivě přijal. Když jsme ho pak začali krmit dextrózou, utěšeně přibýval na váze. Dostal jméno Assumbo, což je oblast v Kamerunu, nejzápadnější části Afriky, kde se nížinné gorily vyskytují. Assumbo byl výjimečné statné miminko.

O tři měsíce později přišla řada i na N'Pongo. Bohužel nadcházející porod nijak předem nesignalizovala, a protože jsme registrovali několik možných termínů, skutečné datum nás poněkud zaskočilo. O téhle události jsme se dozvěděli až v osm hodin ráno, kdy ošetřovatel savců Quentin Bloxam přišel do práce a zastihl N'Pongo na pryčně, zcela lhostejnou k osudu miminka, jež leželo na podlaze, bezmocně mávalo všemi čtyřmi končetinami a tiše kňouralo. N'Pongo svého potomka očistila, snědla placentu, a jelikož zřejmě usoudila, že tím všechny své povinnosti vůči budoucí generaci goril poctivě splnila, odložila mládě na podlahu a ponechala je jeho osudu. Když Quentin otevřel výsuvná dvířka do vnější klece, lhostejně prošla kolem brečícího mimina, aniž mu věnovala jediný pohled. Bylo jasné, že starost o gorilí mládě leží od té chvíle jen na našich bedrech. Quentin je tedy zachránil a krátce nato už leželo v sousedním inkubátoru vedle svého nevlastního bratříčka. Byl to opět kluk, kterému jsme dali jméno Mamfe, rovněž podle jednoho místa v Kamerunu, kde jsem tábořil při svých západoafrických expedicích.

Oba kluci zdárně rostli a brzy jsme je z inkubátorů mohli přemístit do košíku a posléze (když začali být příliš divocí) do zvláštní klece v pavilonu savců. Tam si užívali slunečního svitu a ještě rychleji než v jeslích přibývali na váze, třískali hračkami a bušili se do hrudi po způsobu dospělých goril, aby nám tak dokázali svou sílu i divokost - chlubně vytahovačné gesto, jež bylo na první pohled v rozporu s jejich roztomile chlupaťoučkým vzezřením a šelmovským kukučem v dětsky nevinných očích.

Sotva se Assumbo a Mamfe zabydleli v novém prostředí, naše gorilí jesle se znovu zaplnily, protože Nandi i N'Pongo ve vzájemném rozestupu sotva několika týdnů porodily své druhé

potomky, které jsme jim bohužel museli rovněž odebrat. Nandi se narodila holčička, kterou jsme pojmenovali Zaire. Měli jsme z ní náramnou radost, protože až do nynějška u všech v zajetí narozených goril celkově převažovali samečci. N'Pongin druhý synek Tatu byl náramný fešák a nápadně se podobal svému otci. Co tyto řádky píše, Nandi čeká už třetího potomka a nepochybuji, že ji N'Pongo bude vbrzku následovat. Jestli i tyhle dva porody dobře dopadnou, budeme se během pouhých tří let moci pochlubit šesti gorilími mlád'aty, což je rozhodně vynikající úspěch, pomyslíme-li, že první gorila se v zajetí narodila roku 1956 a za sedmnáct let od tohoto data zaznamenaly zoologické zahrady všehovšudy čtyřiasedmdesát úspěšných porodů. S nadějí lze očekávat, že podržíme-li si přinejmenším jednu trojici z další generace, podaří se nám ustavit chovnou skupinu, jež časem nahradí Jamba, N'Pongo a Nandi, až jim skončí plodné období. Cílem našeho snažení je položit základ chovu goril, který časem umožní zcela zanechat odchyty volně žijících jedinců, protože budeme s to krýt potřeby i jiných zoologických zahrad.

5

FÁMY, FAKTA A FASCIKLY

Toto zvíře, jež se též yena zove, má v oku kámen, o němž se soudí, že vloží-li si ho kdo pod jazyk, získá tím schopnost věštiti budoucnost. Je též pravda, že obejde-li yena třikrát jiné zvíře, zcela je tím zbaví možnosti pohybu. Z toho důvodu se jeně běžně přisuzují všeliké magické schopnosti. V etiopském kraji se páří se lvicemi, z kteréhožto spojení vzniká obluda zvaná crotote, jež se jakýmsi způsobem dovede ozývat lidským hlasem. Ale praví se o ní, že se s ohledem na tuhou páteř nedokáže ohlédnouti, takže pokud se celá neotočí, zůstává v tomto směru úplně nevidomá. Její tlama postrádá dásní, má však v tlamě kol dokola pevnou čelistní kost, jež se sklapává jako víko bedny a jíž ničím nelze ztupiti.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Velice často jsou divoká zvířata v zoo zcela nenahraditelným předmětem důležitého zoologického výzkumu. Ještě stále se musíme učit mnoha věcem, které se týkají našeho vlastního vývoje, chování, chorob a podobně, ale především našeho vztahu k přírodnímu prostředí. Člověk sice může do jisté míry kontrolovat přírodu, ale

zároveň je i její nedílnou součástí, a chce-li sám sobě porozumět, může toho dosáhnout jen v souladu s přírodou a divokými živočichy.

CAROLINE JARVISOVÁ - Význam zoologických zahrad pro vědu a ochranářství

Pythagoras praví: „Hadi povstávají z míchy mrtvol“ ... Je to vskutku zcela uvěřitelné a případné; tak jako na člověka přišla smrt skrze hada, tak i smrtí člověka hadové vznikají.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Je naprosto zřejmé, že lidstvo dosud krutě postrádá znalost přírodních zákonitostí. Na mnoha místech Země ničíme přírodu tak zběsilou rychlostí, že ani nestačíme oběti své zkázy vědecky pojmenovat a zařadit, natož pak pochopit, čím jsou z biologického hlediska důležité. Vždycky musíme mít na mysli, že vyhubíme-li jeden živočišný druh, ohrožujeme tím nebo hubíme spoustu jiných, na něm tak či onak závislých. Porazíte-li strom, neničíte jen tuto jednotlivou rostlinu, ale cosi, co by se dalo srovnat s rozlehlým a životem kypícím městem, protože na tom stromě žije nepřehledné množství rozličných tvorů. Každý náš zásah do přírody má dalekosáhlé následky, které nemusí být na první pohled vůbec zjevné, ale přesto se dříve či později nepříjemně odrazí na osudu samotného lidstva. Lidé se utěšují staříčským příslovím, jež praví: „Vyžeň přírodu vidlemi, a ona se ti stejně vrátí.“ Jenomže důležité je tu právě ono slovo „vidle“. Kdyby totiž člověk až do našich dnů bojoval s přírodou pouze vidlemi, bylo by tohle přísloví jistě pravdivé. Jenže my dnes potíráme přírodu pomocí pesticidů, buldozerů, motorových pik lidmi zaviněnými záplavami a znečištěním. Děláme to přitom tak rychle a bezohledně, že příroda nemá šanci na návrat.

Už mě unavuje věčně odpovídat na dotaz, k čemu jsou dobrá zvířata, která se pokouším zachovat. Jaký význam má pro obyvatele Sydney, Chicaga, Stalingradu či Pekingu nějaký prapodivný tropický živočich?

Na to existuje hned dvojí odpověď. Zprvce nemáme ani špetku morálního práva vyhubit druh, jenž se vyvíjel miliony let a má na

tuto planetu stejný nárok jako my. Svým způsobem dokonce větší, protože se nikdy nepokusil překročit přírodou mu určené meze, a v mnoha případech je jeho přítomnost pro životní prostředí pravým požehnáním, což se o takzvaně civilizovaném lidstvu rozhodně říci nedá, i kdybyste o něm měli sebeoptimističtější mínění. Zadruhé i kdybychom přistoupili na sebezbožšťující postoj, že všechny věci mají smysl jen tehdy, prospívají-li člověku (onen známý verš z Genese je za toto mínění do značné míry zodpovědný), pak jednoduchá odpověď na otázku „k čemu jsou?“ zní jednoduše tak, že nemáme často ani nejmenší ponětí o tom, co vlastně lidstvu prospívá.

Existují tisíce příkladů, které nám jasně dokazují, že než do přírody jakkoli zasáhneme, měli bychom vždy vědět, jak v ní věci fungují, nechceme-li napáchat víc zla než užítku. Musíme si také uvědomit, že často právě ten nejpodivnější a nejnepravděpodobnější živočich může být pro nás nedozírně důležitý. Uveďme si alespoň tři příklady.

Anglické hrabství Sussex bylo odedávna slavné svým vynikajícím bílým jetelem, na němž závisela obživa mnoha generací. Tohoto jetele začalo náhle záhadným způsobem ubývat, ačkoli farmáři dělali co mohli, aby ho zachránili. V zoufalství nakonec požádali o radu přírodovědce - něco, co měli koneckonců udělat rovnou. Že tímto přírodovědcem byl shodou okolností Charles Darwin, byla jen šťastná náhoda. Když Darwin celý problém pečlivě prostudoval, poradil nešťastným farmářům, aby si obstarali co největší množství koček - pokyn, pro který ho čačtí zeměhryzové zřejmě museli pokládat za vyloženého cvoka.

Jenže vyšlo najevo, že existuje jen jeden jediný druh čmeláka, který má dostatečně dlouhý sosák, jímž je s to jetelový květ opylit. Svá hnízda si budoval v mezích porostlých živými ploty. Tam ovšem žil i jistý druh polních hrabošů, mlsných hlodavců, kteří jeho hnízda s medem i malými čmeláčky vyjídali. Tihle hraboši se tehdy natolik přemnožili, že přirození predátoři nestačili jejich počet přiměřeně redukovat. Řádění hlodavců v čmeláčích hnízdech dosáhlo nakonec takových rozměrů, že to ve svých důsledcích nepříznivě ovlivnilo úrodu jetele.

Brazilci zase svého času došli k názoru, že je hloupost ponechat tak užitečnou plodinu, jakou jsou ořechy para, růst halabala roztroušenou po pralesi, jak se o to postarala sama příroda. Připadalo jim mnohem rozumnější založit plantáže, na nichž by se ořechy para daly pěstovat ve velkém. Udělali to, stromy skutečně vyrostly, rozkvetly, ale k všeobecnému údivu žádné ořechy nerodily. Dodatečný výzkum prokázal, že šlo o velice podobný případ, jakým je historie čmeláků a jetele. Květ ořechů para totiž dokáže opylovat jen jeden druh divokých včel, který má dost sil na to, aby prorazil tuhý kryt dotyčného květu. Protože však na plantážích tyhle včely nacházely obživu jen když kvetly ořechy, není divu, že se těmto monokulturám vyhnuly a vrátily se do pralesa, kde měly potravu celoročně.

Jako třetí příklad si můžeme uvést skromného pásovice - dost podivného živočicha, o němž byste mohli soudit, že je člověku opravdu k ničemu, leda snad k jídlu a ještě nanejvýš ke stavbě primitivního drnkacího nástroje, který Paraguayci z jeho krunýře vyrábějí. A přesto se zdá, že by tenhle neškodný tvor mohl být člověku neskonale prospěšný. Pokusy totiž prokázaly, že pásovec je s to pomoci v boji proti malomocenství. Snad díky své nízké tělesné teplotě je totiž jediným živočichem, v němž se bacil lidského malomocenství množí tak rychle, že je potenciálně využitelný k výrobě vakcíny proti lepra. Navíc souvislost mezi malomocenstvím a některými druhy nádorového onemocnění zajímá i lékaře, zabývající se výzkumem rakoviny.

Jen z těchto tří příkladů by mělo být dostatečně jasné, jak je poznání funkce každého jednotlivého přírodního jevu důležité.

Ptáte-li se běžných lidí, k čemu jsou zoologické zahrady, většinou se dozvíte, že pro zábavu, a jen nemnozí vám odpovědí, že v nich lze studovat zvířata. Samy zoologické zahrady se pasovaly na zábavní podniky typu binga nebo dostihů a vlastní vinou ze sebe udělaly spíše cirkus, místo aby se věnovaly seriózní a dokumentované výzkumné práci. Kdyby muzea plýtvala schraňovaným materiálem tak nezodpovědně jako zoologické zahrady, většina z nich by už dávno neexistovala.

Jakákoli sbírka v zajetí držených zvířat musí plnit trojí účel: zaprvé provádět co nejkompexnější biologické studie všech živočišných druhů, zvláště pak takové, které jsou v přírodním prostředí neproveditelné či příliš náročné; zadruhé pomáhat ohroženým druhům tvorbou chovných skupin v ideálních podmínkách a jejich opětovným vysazováním do volné přírody umožňovat jejich přežití; zatřetí pak osvětovou činností a soustavným vysvětlováním vést veřejnost k přesvědčení o nutnosti ochranné práce v přírodě.

Plodem prvního bodu - pečlivého studia celého souboru živých zvířat - by měl být vědecký materiál, důležitý jak pro aktivní konzervátorskou činnost, tak svým informačním bohatstvím i pro hlubší přírodovědné poznání. Rozsáhlé studium živočichů by se tudíž mělo stát prvotním a nejdůležitějším cílem každé zoo i jakékoli jiné sbírky divokých zvířat. Registrace údajů by se měla vést co nejrozsáhlejší a zároveň pokud možno co nejpodrobnější; její výsledky je třeba srovnávat, zhodnotit a posléze i publikovat, aby z nich mohly těžit i jiné rozmanité instituce. Bez této činnosti postrádá držení zvířat v zajetí jakýkoli smysl a oprávnění; neplní-li zoo všechny tři svrchu uvedené úkoly, mění se v žalostně zastaralou a zhola zbytečnou instituci, zvěřinec z devatenáctého století a prázdnou pouťovou atrakci.

Zdůrazňování těchto očividně samozřejmých věci by se snad na první pohled mohlo zdát zbytečné, ale faktem zůstává, že hrozivé množství zoologických zahrad celého světa nenaplnovalo (a často stále nenaplnuje) vlastní *raison d'etre*. Řádný registrační systém v mnoha sbírkách buď vůbec neexistuje, nebo je tak primitivní a nedostatečný, že se jeho informační hodnota rovná nule. Jedna věc by nám však měla být jasná: zajisté nebudeme vyžadovat vědecký přístup po cirkusu či lunaparku, ale od seriózní zoo, která chce být něčím víc než pouhou atrakcí, bychom alespoň minimální stupeň vědeckosti očekávat měli.

Domnívám se, že není třeba zdůrazňovat, že biologii lze v řádně vedené zoo studovat daleko hlouběji než v nejlepších muzeích, neboť zoologické zahrady vládnu téměř neomezenou škálou živých tvorů, a nikoli jen úzce ohraničenou sbírkou jejich tělesných pozůstatků.

Přesto je smutnou skutečností, že jen hrstka zoologických zahrad vážná vědecká studia skutečně umožňuje.

Když roku 1963 zahájila svou činnost Jerseyká ochránářská nadace, byl jsem hned od počátku rozhodnut vybudovat odborně vedený registrační systém, o němž jsem byl přesvědčen, že jeho význam poroste stejně rychle, jak rychle se budou rozvíjet naše aktivity. Dlouhá léta jsem byl ve styku s mnoha zoologickými zahradami na celém světě, seznamoval jsem se s jejich registračními metodami a často je zblízka poznával. Zjistil jsem však, že tyto systémy jsou (pokud vůbec existují) až na malé výjimky prakticky k ničemu. Nezbylo nám tedy než začít i v této oblasti de facto z ničeho a pokusit se vymyslet vlastní registrační metodu.

Snažíte-li se vybudovat podobný systém, narážíte na spoustu obtíží a protikladů. To, co vypadá na první pohled jednoduše, stane se často gordickým uzlem, zašmodrchaným nějakou zlou a navíc ožralou chobotnicí. Nakonec jsme však po mnoha úvahách i sporech základní strukturu vymysleli. Byla plodem obtížné spolupráce vedení nadace, štábu i jednotlivých zaměstnanců, kteří měli koneckonců s naším novým registračním systémem denně pracovat. Musili jsme se vyhnout jak přílišným zjednodušením, tak i zmatkům, plynoucím z přehnaně komplikovaného systému. Toporný a přespekulovaný registrační řád by byl totiž prakticky nepoužitelný, i kdyby se v nepřehledném labyrintu jeho záznamů skrývaly bůhvíjak cenné klenoty. Potřebovali jsme praktický nástroj, jenž by mohl sloužit doslova všem.

Pokusili jsme se dokonce předvídat i své budoucí potřeby a došli jsme k závěru, že jeden všeobsažný registrační řád bude výhodnější než deset separátních, které beztak budou mít tendenci se do nekonečna větvit a rozrůstat. To se také do značné míry splnilo. Tak například na kartičkách, týkajících se chování jednotlivých zvířat, jsme si už předem ponechali místo pro odkazy na fotografické a zvukové záznamy, o nichž jsme předpokládali, že jednou budou tvořit samostatný seznam. Tehdy ovšem naše začínající nadace ještě zápasila s věčným nedostatkem financí, takže vynechání místa na podobné odkazy se z tehdejšího pohledu mohlo jevit jako nereálné

sný šílenců. Nedávno jsme však už založili první fascikl s fotografickou dokumentací a doufáme, že se brzy zmůžeme i na zajímavou zoologickou fonotéku (čímž vstoupíme na dosud téměř neorané pole zvířecí vokalizace) a budeme tak moci vyplnit až dosud prázdná místa registračních karet. Jelikož jsme s touto možností prozíravě počítali, nemusíme teď dávat tisknout nové formuláře a celé karty přepisovat.

Náš registrační systém jsme založili na trojici hlavních karet, týkajících se životopisu, zdravotních záznamů a chování každého jednotlivého zvířete. Karty jsou rozměru A4 a pro přehlednost je máme ve třech barvách: bílé pro životopisné údaje, růžové pro zdravotní záznamy a modré pro záznamy o chování zvířete. Kvůli úspoře času mají všechny totožné záhlaví se základními informacemi, jako je věk a datum příchodu do naší zoo, tehdejší fyzická kondice, veledůležité registrační číslo atp.

Životopisné karty obsahují všechny dostupné informace o každém novém přírůstku a pokud možno i co největší množství údajů o jeho chování a zvycích ve volné přírodě, které mohou pomoci ošetřovateli v péči o dotyčné zvíře (zvláště pokud se jedná o druh, s nímž se dosud nesetkal) a také usnadnit školení i výcvik nových zaměstnanců.

Růžová karta se zdravotními záznamy slouží k ukládání údajů o veterinárních vyšetřeních, chorobách i jejich léčbě a najdete tu i místo, kam se v případě úhynu zapisuje pitevnický nález.

Třetí - modrou - kartu bychom správně měli označit jako etologickou. Zapisují se sem všechna pozorování týkající se chování dotyčného jedince, počínaje takovými projevy jako jsou námluvy, až po délku březosti a vývoj mláďat.

Některé údaje se na kartách ovšem nevyhnutelně opakují. Po několika letech jsme uznali za nezbytné vést samostatně ještě chovné záznamy savců, jelikož příslušné údaje jsme až do té doby nacházeli roztroušené dílem v etologických a dílem zdravotních kartách, což vedlo k jistým zmatkům a nepřehlednosti. Rozumí se samosebou, že projevy říje, doba březosti či veterinární ošetření samic se i nadále souběžně zapisují do příslušných karet. U ptáků se zase časem ukázala nutnost separátních záznamů o snůšce vajíček. Jejich

význam se zvláště projevil při percentuálním hodnocení úspěšnosti jednotlivých chovných sezón. Právě díky těmto kartám se nám podařilo objevit určité vztahy mezi plodností a některými dietetickými deficity, které jsou v současné době předmětem našich výzkumů.

Vedle hlavních růžových zdravotních karet savců a ptáků máme ještě dodatkové kartičky. Ty nesou základní informace o užití anestezii, výživě, březosti, době umělého odchovu a slouží nám k jednoduché a rychlé orientaci. Pro savce a ptáky jsme založili i stručný rejstřík také v podobě registračních kartiček, řazených však v abecedním pořádku. Jsou v rozměru A6 a obsahují základní údaje o každém jednotlivci, jeho umístění či přemístění a pochopitelně i jeho registrační číslo. Slouží k získání rychlého přehledu o jednotlivcích všech druhů. Na nich si můžeme v abecedním pořádku snadno vyhledat určité zvíře a podle zjištěného registračního čísla pak ve velkých kartách s podrobnějšími záznamy najít cokoli, co nás zajímá. Smysl těchto rejstříkových karet spočívá právě v jejich abecedním řazení, jelikož v hlavní registratuře řadíme exempláře podle registračních čísel, závislých na pořadí jejich příchodu do zoo či datu narození. Abecední rejstřík nám tedy účinným způsobem urychluje vyhledávání.

Před nedávnem jsme založili další čtyři registrační systémy. První z nich se týká bibliografie. Jde o jmenný i předmětný katalog s odkazy na jednotlivé autory i témata, články z pera našich pracovníků, vzniklé pro naši pravidelnou ročenku nebo jiná vědecká periodika. Dalším je katalog výživy, kde můžete zjistit všechny dostupné údaje o stravování jednotlivých zvířecích druhů jak na svobodě, tak i v podmínkách zoologické zahrady. Doufáme, že se tento katalog na základě našich nutričních výzkumů v brzké době značně rozroste. Pak je tu speciální veterinární rejstřík. Jde o jednoduchý systém s odkazy na živočišné druhy a jejich choroby, který nám skýtá rychlý přehled o běžných onemocněních zvířecích druhů i jednotlivců. Posledním ze čtyř nových registrů je pak abecedně řazený rejstřík fotografií. Když takto popisují celou naši registrační soustavu, vzbuzují možná dojem, že jde o neobyčejně

složitý a značně těžkopádný systém, ale v principu je dost jednoduchý a snadno použitelný. Naší sekretářce stačí jedna hodina denně, aby ho průběžně přizpůsobovala současnému stavu.

Materiál pro registrační systém čerpáme z veledůležitého deníku, uloženého v kanceláři provozního šéfa naší zoo Jeremy Mallinsona. Do něj ošetřovatelé a příslušní pracovníci každodenně zapisují všechny důležité údaje o zvířatech, jako jsou změny v chování, snůška vajíček, březost a tak podobně. Odtud je pak sekretářka pravidelně přenáší na příslušné karty.

Jak se naše kolekce rozrůstá, bude časem nutné zavést další registrace, ale pro tuto chvíli nám náš stávající systém, i když jistě není zcela dokonalý, plně vyhovuje. Záznamy v něm obsažené pokrývají období posledních dvanácti let a nejednou jsme z nich čerpali cenné informace, jak si lze ověřit studiem našich ročenek.

Vycházíme ze zásady, že je menší chybou, jsou-li záznamy až příliš podrobné, než jsou-li nedostatečné. Proto ty naše obsahují prakticky každou maličkost včetně třeba i některých méně důležitých informací, jež se pochopitelné při psaní článku či vědeckého pojednání eliminují. Pracujete-li totiž se zvířaty v takovém rozsahu, jako je tomu v našem případě, nikdy předem nevíte, která pozorování se časem ukáží jako důležitá. Proto je lépe mít v záznamech raději úplně vše a shromážděný materiál dodatečně zhodnotit a příležitostně přefiltrovat, než zjistit, že jsou v něm díry či mezery zaviněné tím, že se to či ono někomu původně nezdálo důležité.

Důkladnost, s jakou se snažíme dokumentovat každou sebemenší maličkost, si můžeme nejlépe ilustrovat na záznamech, týkajících se přesunu dvou gorilích samic ze starých klecí do nového, necelých sto metrů vzdáleného pavilonu. Na první pohled se zdá, že uspat dvě gorily a pak je přenést z bodu A do bodu B je tak jednoduchá záležitost, že snad ani nestojí za řeč. Jenomže opak je pravdou. Především je s celou akcí spojeno i nemalé riziko, neboť dávka anestetika, jež znehybní jednu gorilu, může být pro jiný, byť stejně starý a stejně těžký exemplář, smrtelná. Doba, kdy jsou gorily v bezvědomí, nabízí vynikající příležitost k prohlídce chrupu, odběru krevních vzorků, vážení i měření zvířat a k řadě dalších úkonů, které

jsou navzdory relativní ochočenosti obou samic jinak těžko proveditelné. Přitom je třeba celou akci uskutečnit poměrně rychle a sehraně, aby se vyloučilo riziko, že se gorily během jednotlivých vyšetření z narkózy proberou. Dobu bezvědomí jsme nechtěli zbytečně prodlužovat, protože tato zvířata jsou náchylná k nachlazení. Zánět plic je po prodělané anestézii běžnou komplikací, která může mít osudné následky.

Nejprve jsme sepsali všechny potřebný materiál, postup jednotlivých akcí i seznam zúčastněných osob:

PŘESUN NÍŽINNÝCH GORIL ZE STARÝCH KLECÍ DO NOVÉHO PAVILONU

29. února 1972.

N'Pongo M.1 ♀
Nandi M.2 ♀

Materiály a příprava přesunu

1. Dvoje pohotovostní nosítka (vypůjčená od sanitní služby).
 2. Dvě přikrývky.
 3. 10 m provazu.
 4. Decimálka (vypůjčená ze skladu krmiva)
 5. Kyslíková bomba
 6. Dřevitá vlna (k vystýlce obou paland v nových klecích).
 7. Pásová míra.
 8. Vnitřní prostor nových klecí byl překontrolován a je provozuschopný. Teplota se pohybuje v rozmezí 18 až 20 °C Obě pryčny jsou vlahé na dotyk. Padací dvířka fungují.
- Zajistit přítomnost MVDr. T. B. Begga a hlavního ošetřovatele.
 - Provést celkové veterinární vyšetření včetně prohlídky chrupu.
 - Odebrat krevní vzorky obou zvířat. Oba exempláře zvážit a změřit.
 - Bude přítomen seržant McLinton ze Státní policie a policejní expert, který odebere otisky prstů pravé ruky obou samic pro

mezinárodní plemennou knihu goril ve Frankfurtu a ke srovnávacím studiím.

- Zajistit kompletní fotodokumentaci přesunu.
- Ve 14.20 hod. uzavřít pro veřejnost dolní pavilon savců.

Postup přesunu obou exemplářů

Jakmile budou obě gorily spolehlivě uspány a připraveny k přesunu, dojde k těmto dalším akcím:

1. Oba exempláře budou manuálně vyneseny z klece a uloženy na připravená nosítka v chodbě pavilonu savců.
2. Na nosítkách budou obě gorily přikryty až ke krku a připoutány provazem, užívaným k zajištění zvířat na nosítkách.
3. Oba exempláře budou zváženy v pavilonu savců.
4. N'Pongo pak bude umístěna do vnitřní klece č. 1 (severní strana) a Nandi do klece č. 2 (jižní strana) v novém pavilonu goril.
5. Odběr krve a otisků prstů, měření a veterinární vyšetření se provede na novém místě. Je žádoucí, aby přesun i ostatní akce proběhly pokud možno co nejrychleji.
6. Gorily budou ubytovány odděleně a dokud se nevrátí do úplně normální kondice, bude jim zamezen přístup do prostoru střední klece.

Odpovědní zaměstnanci: Jeremy J. C. Mallinson, J. J. Mallet, Q. M. C. Bloxam, P. F. Coffey, D. V. Riordan, J. Usher-Smith.

14.30 hod. Oba exempláře dostanou orálně 300 mg Sernylanu (Fencyklidin) (3 ml po 100 mg účinné látky). Gorila váží přibližně 75 kg. Podáno bude v mléce s medem a přídatkem vitamínu B12.

Další údaje pokračují na separátních kartách pro každý exemplář zvlášť. N'Pongo viz list 4/M.1, Nandi list 4/M.2.

Poté dostaly obě gorily narkózu. Ze záznamu je patrné, že na ni reagovaly rozdílně. Chladně přesný zápis ovšem neuvádí, že jsme všichni měli po celou dobu srdce až v krku (řečeno nevědecky), ač jsme se navenek tvářili nonšalantně jako lidé, pro něž je stěhování goril běžným denním zaměstnáním. Pro nás to totiž nebyla pouhá zvířata, ale blízcí přátelé, které jsme nechtěli ztratit.

29. února 1972

PŘESUN DO NOVÉHO PAVILONU N'Pongo - reg. č. M.1, list 4

14.30 - aplikován Semylan. 14.31 - jelikož nedošlo ke krmení, obě zvířata jsou značně nepokojná. 14.45 - zvířata se uklidňují. 14.46 - N'Pongo vylézá na pryčnu s poněkud větším úsilím než normálně. 14.52 - N'Pongo má zastřený pohled. 14.55 - N'Pongo se na pryčně pohupuje. 14.55 ½ -N'Pongo přechází z pozice na všech čtyřech do sedu. Sklopená hlava. 14.56 - nejisté pohyby. 14.58 - N'Pongo se sesouvá do lehu, znovu si sedá, je velmi nejistá. 15.01 - slézá na zem. 15.02 - kolabuje tváří k zemi, zadní končetiny mírně přitážené pod tělo. 15.03 - Nandi probíhá kolem ní a udeří ji do zad. N'Pongo reaguje jen nepatrným pohybem. 15.05 -Nandi znovu udeří N'Pongo, která nereaguje. Po 15.05 už N'Pongo na nic nereaguje a nehýbe se. N'Pongo = 35 minut.

29. února 1972

PŘESUN DO NOVÉHO PAVILONU Nandi - reg. č. M.2, list 4

14.30 - aplikován Semylan. 14.31 - jelikož nedošlo ke krmení, obě zvířata jsou značně nepokojná. 14.45 - zvířata se uklidňují. 14.50 - Nandi má zastřený pohled a oči se jí lehce přivírají. 14.55 Ví - Nandi projevuje značný neklid, naráží na výsuvné dveře a buší do nich. 14.56 - Nandi zaujímá výhrůžnou pozici, stále velmi rozrušená, opakovaně naráží na výsuvné dveře a znovu do nich buší. 14.57 - Nandi silně sliní. 14.59 - znovu zaujímá výhrůžnou pozici. Je silně rozrušená. 15.03 - Nandi probíhá kolem N'Pongo a udeří ji do zad. 15.05 - Nandi znovu udeří N'Pongo. Ta nereaguje. 15.06 - Nandi začíná mít nejisté pohyby, ale je stále při vědomí. 15.07 ½ -Nandi zívne, opírá se zadkem o stěnu, ale stále se drží na všech čtyřech. 15.08 - hlava jí klesá, tělo se kolébá. 15.09 - Nandi si sedá. 15.10 -

zavírají se jí oči. 15.11 - Nandi vrávorá pár kroků vpřed a pak se sesune do stejné polohy jako N'Pongo. 15.12 - Nandi zvedá hlavu a znovu ji sklání. Od 15.12 hod. již žádné další reakce. Nandi = 42 minut.

Jakmile byly obě gorily v bezvědomí, dali jsme se do práce. Uložili jsme je na nosítka a připoutali. Pak jsme je přenesli do chodby v pavilonu savců a zvážili. Poté jsme je zabalené do přikrývek jako vzácný poklad odnesli do nového pavilonu, kde byla obě zvířata změřena a byly jim odebrány krevní vzorky, otisky prstů, provedeny výtěry a prohlídka chrupu. Myslím, že i když jsme věděli, že všechny tyto věci jsou nezbytné, nebylo příjemné vidět zvířata, která jsme tak dobře znali jako čilá a plná života, ležet v bezvědomí a pozorovat, jak jim veterináři nahlížejí do úst, provádějí výtěry a odebírají krev. Vnímali jsme to jako bezohledné narušení jejich soukromí i urážku důstojnosti a byli jsme rádi, že až se probudí, nic si z toho nebudou pamatovat. Jinými slovy: věděli jsme, že se dopouštíme antropomorfizace a že náš postoj je nevědecký, ale nemohli jsme si pomoci.

Po všech procedurách jsme gorily uložili na měkkou slámu (odděleně, ale tak, aby na sebe po probuzení viděly) a pak jsme se shromáždili před klecemi a čekali, až se proberou. Myslím, že to byly nejdramatičtější okamžiky, protože brzy se mělo ukázat, zda prodělaná narkóza nebude mít nežádoucí vedlejší účinky.

Ani tady nelze ze suchého vědeckého protokolu vyčíst stav našich myslí. Kouřili jsme, pili jednu kávu za druhou, diskutovali o současné světové krizi, ale co chvíli jsme bezděčně zmlkli a zaposlouchali se do hlubokého dechu našich pacientů.

Všichni jsme si ještě pamatovali okamžik, kdy k nám N'Pongo přišla jako docela malé gorilí mimino. Byla jako uhel černým baculatým drobečkem a na jejich rtech hrál nepřetržitý úsměv, protože předem předpokládala, že všichni lidé jsou jejími přáteli. Myslili jsme také na to, jak Nandi po svém příchodu dlouho lidem nedůvěřovala. Škaredá jizva na hlavě - stopa po úderu mačetou - tenhle její postoj plně vysvětlovala, ale během několika let se nám trpělivostí a důslednou mírností podařilo její odpor k lidem úplně

rozptýlit. Krátce a prostě - obě zvířata jsme znali od malička, a tak jsme se na chladně vědecký přístup omezit nedokázali.

Pozorování

V 16.00 hod. začala N'Pongo slabě reagovat - otáčet hlavou a hrýzt si rty. 16.48 - se N'Pongo začíná pohybovat. Protože se neudrží na nohou, jen se kutálí. 18.00 - plazí se po břiše podél mříží do středu klece. 18.30 - opírá se o předloktí a mátožně se rozhlíží. Usedá na zadek, opírá se o mříže, přepadává a pak se plazí směrem k topení. 19.00 - dostává se ještě blíže k topení, mírně pohybuje předními končetinami. Ulehá na břicho do sena. 19.30 - žádná změna. 20.00 - mnohem živější reakce. N'Pongo sedí zpola vzpřímeně, zvedá hlavu do vertikální polohy a reaguje na své jméno. 20.08 - návrat do původní pozice u mříží. 21.30 - začíná chodit po čtyřech, ale velice nejistě. 22.15 - ulehá na břicho a opět nereaguje na jakýkoli zvuk. 22.50 - usedá a slabě zvrací. Zaostruje zrak, ale je stále malátná. 24.00 - žádné podstatné změny, zhasíná se.

Pozorování

Nandi po přesunu do nové klece pokašlávala, slinila, zívala a mrkala. 18.00 - Nandi leží uprostřed klece tváří k zemi. 18.30 - mírně se pohybuje. Na hlavě a na ramenou má kusy sena a dřevité vlny. 19.10 - leží s hlavou zabořenou v seně, bez pohybu, volně oddychuje. 19.30 - snaží se chodit po čtyřech, ale je velice nejistá. Reaguje na zavolání svého jména. Čichá k novému nátěru a klouby prstů klepe na podlahu. Usedá, dech je trochu trhaný. 19.55 - začíná jevit zájem o jídlo, ukusuje z pomeranče, pohybuje se aktivněji, chvílemi padá, ale vždy se znovu vzchopí. Drobné potíže s ucpaným nosem. 20.00 - Nandi se vytahuje na mříže a visí tam 3 ½ minuty. 20.10 - žaludeční potíže, silné slinění. 20.15 - Nandi zvrací. 20.19 - pokouší se zvracet znovu. 20.27 - Nandi pije teplé mléko s 10% glukózy. Špatná pohybová koordinace, pije přes horní ret. 20.31 - Nandi se vzpřimuje, houká a bubnuje si na hrudník. 20.33 - znovu se staví, bubnuje si na hrudník a houká, pak si sedá. Delší táhlé houkání. 20.35 - znovu pije. 21.50 - Nandi se přemísťuje na pryčnu, pohyby jsou mnohem koordinovanější a klidné. 22.15 - usedá na pryčnu,

projde se po ní a zase si lehá. 22.15 - zdá se, že usnula. 23.30 - leží na pryčně v odpočinkové poloze. 24.00 - Nandi klidně spí, zhasíná se.

Přemístění obou lidoopů nám umožnilo zjistit jejich přesnou váhu i délku, získat krevní vzorky, kompletní bakteriologický obraz obou jedinců z výtěru nosu, hrdla a vaginy, podobně jako i řadu důležitých poznatků o účincích uklidňujících prostředků a anestetik. Měli jsme možnost provést řadu vyšetření, která by jinak byla u těchto - i když relativně ochočených - zvířat neuskutečnitelná. Tyto výsledky obohatily náš registrační systém a budou využívány pro další studium.

To pokud jde o vědu. Když bylo po všem, otevřel jsem láhev šampaňského - cítil jsem, že to potřebuju.

Je samozřejmé, že soustavná a podrobná dokumentace je pro veterinární a parazitologický výzkum nezbytná. Dobrým důkazem naší spolupráce s parazitology a veterináři je smutný svazek registračních karet, týkajících se lávových králíků. Smutný proto, že v naší registratuře znamená jakousi mrtvou schránku, jež čeká na své oživení, k němuž dojde, podaří-li se nám znovu získat další exempláře těchto fascinujících živočichů. Tito drobní a neobyčejně vzácní králíci se vyskytují výhradně na úbočích sopek Popocatepetlu a Ixtacihuatlu poblíž hlavního města Mexika. Ačkoli jsou přísně chráněni, je tato ochrana, stejně jako i v jiných podobných případech, čistě papírovou záležitostí; bez ohledu na ochranářské zákony jsou lávoví králíci loveni a zabíjeni i tam, kde by měli najít dokonalý azyl, totiž v Popocatepetlském národním parku. Dokonce i tamní strážci v rozhovoru se mnou připustili, že je jedí. S ohledem na tyto okolnosti i na jejich stále ubývající počet jsme došli k závěru, že by se lávoví králíci měli stát předmětem zájmu naší nadace. Roku 1968 jsem proto financoval a vedl expedici do Mexika, jejímž hlavním cílem byl odchyt lávových králíků.

Mexické úřady se ke mně chovaly zdvořile a vycházely mi všemožně vstříc, takže jsme se po třech měsících vrátili na Jersey s celkem šesti králíky, kteří v naprostém klidu přežili dlouhou cestu a perfektně se aklimatizovali. Podařilo se nám je v zajetí úspěšně

množit, což před námi dosud nikdo nedokázal. Pak ale došlo k tragédii. Přišli jsme o svého jediného chovného samce a pitva prokázala, že příčinou smrti byla kokcidioza. Po několika týdnech jsme z Mexika dostali dalšího samce, ale než jsme ho vůbec stačili připustit, zahynul i on. Pitevní nález byl totožný a navíc prokázal, že zvíře si nejen přineslo cizopasníky ze své vlasti, ale že se ještě ke všemu jedná o zcela nový a dosud neznámý druh kokcidií.

Skutečnost, že se nám podařilo rozpoznat hlavního nepřítele lávových králíků a že s ním dokážeme bojovat nám mnoho nepomohla, protože v Mexiku jsem neměl žádné spolehlivé kontakty, jejichž prostřednictvím bych mohl získat další exempláře, které by se staly základem nové chovné skupiny. Přesto se ještě ani dnes nevzdávám naděje, že se mi dříve či později podaří tato podivuhodná zvířata z Mexika dovézt a položit základ k jejich úspěšnému řízenému množení.

Je zvláštní, do jaké míry lidé přehlížejí základní skutečnost, že k ochraně a uchování zvířat v přírodních podmínkách je třeba znát nejen způsob života příslušného druhu, ale i jeho vztahy a vazby na celou řadu ostatních živočichů. Zjednodušeně řečeno, nemá smysl vyhradit třeba lvům nějakých třináct tisíc čtverečních kilometrů savany, jestliže tam nejsou žádné antilopy. Dokud pozorováním (buď v přírodě či v zajetí) nezjistíte, že lev je masožravec, pak je vaše ochránářská snaha předem odsouzena k nezdaru. I když je samozřejmé, že pozorování zvířat v přirozeném prostředí je pro tento účel nepodstatnější, přece jen jsou určité věci, které se v kontrolovaných podmínkách dají pozorovat mnohem snáz, a některé dokonce ani jinak pozorovat nelze.

Uvedme si dva příklady, z nichž první se týká bodlínů tanreků. Tito drobní, ježkům podobní tvorečci pocházejí z Madagaskaru. Jednou z jejich nejroztomilejších vlastností je zvyk, že uchopíte-li je, dokážou stáhnout kůži přes čelo až k nosu, takže vypadají, jako by se zuřivě mračili. Od těchto drobných hmyzožravců se nám podařilo získat postupně pět generací, takže jsme jejich potomstvem mohli zásobovat řadu zoologických zahrad celého světa. V naší dokumentaci najdete spoustu pozorování, týkajících se chování,

počtu mláďat, porodů a tak podobně, což jsou všechno informace, jež by se v přírodě daly získat buď za velice dlouhou dobu a s vynaložením obrovských nákladů, nebo v některých případech vůbec ne. Řada našich zjištění je využitelná při úsilí o ochranu i jiných bodlínů, kterých existuje na pětadvacet druhů (a některé z nich jsou neobyčejně vzácné), takže doufáme, že se nám na základě zkušenosti s běžnějšími druhy, jakými jsou například bodlíni Telfairovi či ježkobodlíni obecní, v budoucnu podaří založit i chovné skupiny daleko ohroženějších druhů.

Při práci s běžnými druhy jsme například zjistili, že můžeme jejich porodnost ovlivňovat řízením teploty prostředí. Chovali jsme je při teplotě mezi 26 až 29 °C, kterou jsme v období, kdy se tato zvířata ukládají k zimnímu spánku, snižovali na 24 až 21 °C. Různými manipulacemi s teplotou a stupněm vlhkosti vzduchu však vyšlo najevo, že bodlíny lze udržet v aktivním stavu po celý rok a tím také jejich rozmnožovací období značně prodloužit, takže jsme bez potíží dosahovali až tří vrhů ročně. Kdyby se podobný postup dal použít i u ohrožených druhů, mělo by to pro budování chovných skupin nedozírný význam. Je to jeden z příkladů, jak lze v širším měřítku využít plodů správně vedené dokumentace sbírky vzácných a exotických zvířat.

Jako druhý příklad si uveďme užitečný materiál, který jsme získali přesným vedením záznamů o naší skupině afrických cibetek. Z původních dvou kusů jsme do dnešního dne odchovali čtyřicet devět jedinců, z nichž většinu jsme exportovali do rozličných zoologických zahrad celého světa. Ze svých záznamů dokážeme vyčíst přesnou délku březosti, pravděpodobnou úmrtnost, průměrný počet mláďat a postup jejich vývoje, vzrůst i váhové přírůstky, chování v období estru, průběh porodu a tak dále.

Dá se říci, že si nyní dokážeme utvořit kompletní obraz o způsobu páření afrických cibetek, a to na základě materiálu, který by byl ve volné přírodě prakticky nedostupný.

Před nedávným časem jsme byli jak v Evropě, tak ve Spojených státech svědky rozsáhlého tažení proti zoologickým zahradám. Vědecké kruhy je kritizovaly především pro absolutní zanedbávání

přírodovědného výzkumu. V převážné většině případů je to kritika zcela oprávněná. I ty zoologické zahrady, které vedou jakous takous dokumentaci, činí to často tak ledabyle, že jejich záznamy mají pro seriózní vědu prakticky nulovou hodnotu. Z jedné velice známé zoo jsme třeba obdrželi dokumentační kartu s veterinárním záznamem o léčbě žirafy. Konstatuje se v ní, že po porodu mrtvého mláděte „dostala samice injekci s antibiotiky“. Chybí jakákoli zmínka o velikosti dávky či druhu antibiotika, nemluvě o tom, že jde o rukopisný záznam, který by patrně cizinec vůbec nedokázal dešifrovat. Z další karty od jiné zoo se zase dovídáme jen data převzetí zvířete a jeho úmrtí, k nimž je připojen velice podrobný pitevnický nález. Chybí jakákoli zmínka o chování zvířete, takže to na první pohled vypadá, že mezi jeho příchodem a smrtí se absolutně nic nedělo. Jako by ona zoologická zahrada byla jen jakousi rozsáhlou čekárnou v předpokojí patologa.

Roku 1968, tedy čtyři roky před založením naší nadace a vznikem našeho registračního systému, konala se v San Diegu velká konference o významu zoologických zahrad pro život divokých zvířat a konzervátorství. Caroline Jarvisová (dnes hraběnka z Cranbrook), která byla tehdy redaktorkou revue International Zoo Year Book, tam pronesla nejinteligentnější projev, jaký na celém sympoziu zazněl. Když hovořila o hrozbě vyhubení, již na celém světě čelí obrovská spousta živočišných druhů, charakterizovala úlohu zoologických zahrad v boji o jejich záchranu takto:

„V dnešní situaci mohou zoologické zahrady sehrát nadmíru důležitou roli, i když se zdá, že si to jen málokteré dostatečně uvědomují. Podle posledních zjištění, publikovaných v International Zoo Year Book, žije dnes ve zhruba pěti stech zoologických zahradách a veřejných akváriích okolo půl milionu obratlovců. Tato čísla dokazují, že zoologické sbírky mají daleko užší kontakt s divokými zvířaty, než má kterákoli jiná organizace na světě, a mají tudíž také lepší přístup k důležitým informacím než všechny univerzity, výzkumné ústavy a lovecké organizace dohromady. Proto jsou tak důležité jak pro konzervátorství, tak i pro zoologický výzkum. Konzervátorství i výzkum jsou závislé na znalostech a těmi-

to znalostmi vládou v současné době především zoologické zahrady. Celá příroda je obrovskou pokladnicí vědomostí a zoologické zahrady jsou - nebo by měly být - jejich strážkyněmi, ale svou odpovědnost si zpravidla vůbec neuvědomují.“

O významu zoologických zahrad pro získávání přesných informací slečna Jarvisová řekla:

„Krom osvětové činnosti mohou zoologické zahrady významným způsobem přispět k záchraně světové fauny před vyhubením. Zprvč jsou s to shromažďovat důležité údaje a zadruhé mohou v zajetí chovat a rozmnožovat ohrožené druhy zvířat. Jednou z největších překážek při úsilí o záchranu ohrožených druhů je nedostatek základních vědomostí o jejich skutečných potřebách. Je až zarážející, jak málo toho víme o biologii a vzorcích chování většiny druhů divoce žijících zvířat, neboť jen málo studií se tomuto tématu věnuje do takové hloubky jako například Shallerova slavná práce o horských gorilách. Mnoho nezbytných informací, jež se týkají kontaktu určitého zvířete s okolím, ekologických podmínek a životního prostředí, přirozeného jídelníčku a většiny vzorců chování, lze získat jenom přímým pozorováním v přírodě. Avšak na druhé straně existuje celá řada otázek, jejichž zodpovězení je na základě pozorování v přírodních podmínkách nemožné či alespoň velice obtížné, zatímco studium zvířat v zajetí nám může snadno nabídnout uspokojivé odpovědi. Zdá se, že až donedávna si zoologické zahrady vůbec neuvědomovaly, jak cennou zásobárnou informací by se mohly stát, pokud by je dokázaly seriózně a systematicky zaznamenávat. Jen málokterá má odpovědně vedenou dokumentaci, jež zahrnuje mnohaleté období, a dokonce i tam, kde podobná dokumentace existuje, bývá často vedena nedbale a nepřesně.“

Pokud jde o vlastní registrační systém, slečna Jarvisová dále zdůraznila:

„Má-li mít dokumentace zoologických zahrad vědecký i praktický význam, musí být daleko obsažnější, metodičtější a méně nahodilá, než jak tomu většinou bývá. Nejdůležitější jsou dvě věci: správně zvolený systém a účelný způsob identifikace jednotlivých zvířat.

Není nutné, aby záznamy byly příliš složité, ale musí být úplné a přesné. Všechny zoo by měly vést alespoň minimální dokumentaci o svých zvířatech, nejlépe v podobě kartotečních lístků, týkajících se každého jednotlivého exempláře, s datem jeho příchodu, věkem a váhou v době příchodu, místem původu, výčtem specifických identifikačních znaků, pohlaví, datem spáření a eventuálního porodu, datem a charakteristikou případných onemocnění a konečně i s datem a příčinou úmrtí nebo předání do rukou jiného držitele.“

Po skončení zmíněného symposia napsala slečna Jarvisová vynikající pojednání Rady ke studiu divokých zvířat v zajetí, které posléze vydala Londýnská zoologická společnost. Podle toho, jak stále ještě vypadá dokumentační systém většiny zoologických zahrad, lze právem soudit, že se tato neocenitelná publikace nedočkala takového rozšíření, jaké by si zasloužila.

Je ovšem velmi příjemné, že sedm let poté, co jsme začali s pravidelnou registrací svých zvířat, slečna Jarvisová doporučila všem zoologickým zahradám, aby se řídily naším příkladem. Jsme rádi, že se nám podařilo do našeho systému zahrnout všechny požadavky, které před lety ve své přednášce formulovala.

Chtějí-li zoologické zahrady a ostatní podobné sbírky divokých zvířat odvrátit nebo alespoň zmírnit současnou vlnu kritických hlasů, musí ke svému vědeckému poslání zaujmout daleko odpovědnější postoj. Je pobuřující, že dlouhá léta byly - a stále ještě jsou - tisíce zvířat drženy v klecích jen pro pobavení veřejnosti a že jsme z jejich věznění často nedokázali vytěžít ani nejmenší vědecké ponaučení.

Pokud budou zoologické zahrady a sbírky vedeny vědecky a inteligentně (tato dvě slova nejsou synonyma), pak bude jejich význam v příštích letech nutně stoupat, nikoli upadat. Nejspíš se stanou posledním útočištěm celé řady živočišných druhů. Už proto je bezpodmínečně nutné, aby účelně držely, chovaly a také pozorovaly zvířata, o něž pečují. Měly by být strážci a uchovateli živočichů, kteří se pokoušejí - i když mnohdy bez viditelného úspěchu - sdílet s námi život na této planetě.

Nezapomínejme, že tomu není tak dlouho, kdy naši předkové pokládali zvířata za božstva (v některých částech světa je tomu tak dodnes), že ještě před nedávnem lidstvo věřilo na jednorožce, na to, že ropucha má v hlavě drahokam a že vlaštovky se ukládají k zimnímu spánku do bahna na dně jezer a rybníků. Ve své vynikající knize Lidové zkazky o ptácích cituje Edward A. Armstrong jeden příklad „vědeckého výzkumu“ z doby poměrně nedávné:

Z druhé poloviny sedmnáctého století se nám zachoval zápis Johna Aubreyho tohoto znění: „Baronet sir Bennet Hoskins mi sdělil, že správce jeho parkův v Morehampronu v hrabství herefordském takový pokus učinil, že hřeb železný napříč otvorem hnízda datlího vtlukl, neb stará tradice praví, že samice datlova k hnízda otevření lístek jakýs sobě ku pomoci přinese. Správce pak pod strom kus plátna čistého rozprostřel a než vícero hodin uplynulo, na plátně onom řečený hřeb ležeti našel. Otázkou ovšem jest tvar či podoba lístku onoho. Pravíť se, že z bylin měsíčnice takovéto věci činiti dokáže. Experiment tento lze kdykoli snadno zopakovati.“

Takovéhle představy měla tedy naše venkovská šlechta ještě před méně než dvěma sty lety. Tehdejší inteligence byla zvědavá, zajímala se o nejrůznější experimenty, ale k jejich metodám se stavěla lhostejně a důvěřivě přijímala jejich výsledky. John Ray v jiné souvislosti říká:

Tento příběh ... je bezesporu smyšlenkou, avšak vynikající přírodovědec přičítá úmrtí své dcery na žloutenku užití módních léků, namísto starobylého způsobu léčby pomocí piva ochuceného koňským hnojem.

Samosebou, že se od těch časů naše znalosti o životě a chování zvířat i ekologii značně rozrostly, ale přesto bychom si vždy měli uvědomovat, že ať jsou jakkoli bohaté, neznamenají nic ve srovnání s tím, co dosud nevíme. I kdyby se nám podařilo snést z nebe hvězdu, neměli bychom právo se domnívat, že jsme porozuměli celému vesmíru.

Nakonec je třeba říci, že každý dokumentační systém je jen tak kvalitní jako lidé, kteří ho vynalezli; jiní ho pak po nich zdědí, budou ho vylepšovat a zdokonalovat, případně ho zavrhnou a začnou úplně jinak. Nejdůležitější na našem systému je ovšem skutečnost, že do něj bez ohledu na míru své kvalifikace na základě každodenního pozorování svěřených zvířat přispívají všichni naši zaměstnanci. Je samozřejmé, že o zoologickou sbírku tohoto druhu nemůže pečovat akademický učenec s bílým límečkem, který se setkává se zvířaty nanejvýš jednou měsíčně, a proto se musí spoléhat na pozorování jiných. Musíme také mít na mysli, že lidé, kteří svá pozorování zaznamenali, nejsou vševědoucí. Ačkoli vševědoucnost je jistě žádoucí metou, nelze ji získat ani zkušenostmi, ani náboženskou výchovou a dokonce ani univerzitním vzděláním.

Musíme pouze vycházet ze zásady, že ve světě slepců je i bílá hůl prvním krokem k získání důležitých znalostí.

6

PILULKY, PRÁŠKY A PROJÍMADLA

O lasicích se praví, že jsou sběhlé v léčení, takže když jim někdo zabije mládě, dokáží je opět přivést k životu, dostanou-li se k němu.

T. H. WHITE - Aldrovandiho bestiář

Violet mnohým rybkám upletla roztomilé pláštíky a Slingsby jim dal pár kapek opia, takže jim bylo teploučko a dobře se jim spalo.

EDWARD LEAR

Herba sacra. O „kouzelné bylině“ sporyši lékařském staří Římané soudili, že dokáže léčit pokousání vzteklinou stíženými zvířaty, zabránit účinkům hadího jedu, léčit mor i odvracet urknutí a zlé čáry, usmiřovat nepřátele a tak podobně.

BREWERŮV Slovník rčení a pověstí

Objevení, diagnóza a následná léčba zvířecích onemocnění je čímsi tak strašlivě obtížným, že i chrabré srdce Florence Nightgalové by

se podobného úkolu muselo nutně zaleknout. Zkuste si představit pacienta, který nejen že vám nedokáže povědět, co ho bolí, ale v mnoha případech se pokouší symptomy svého onemocnění pracně zatajit; pacienta, jenž vychází z přesvědčení, že ho chcete otrávit, a proto odmítá každý lék, bez ohledu na to, zda mu ho podáváte skrytý v mase, banánu či čokoládě; pacienta, jemuž nemůžete nic vysvětlit a který si proto všechno, co děláte, od rentgenu až po injekce, vysvětluje jako rafinovaný útok na svůj život, důstojnost či obojí dohromady. V jednání s nemocnými zvířaty musíte mít trpělivost Joba, zvilé odhodlání Sisyfovo, obojetnou úskočnost Jidášovu, sílu Samsonovu, štěstí samotného ďábla i moudrost Šalomounovu, chcete-li doufat, že dosáhnete alespoň nějakých výsledků.

Sběratelská expedice (v níž musíte svým zvířatům sloužit jako truhlář, dietetik, čistič klecí, kuchař i zvěrolékař) vás ve styku se zvířaty naučí mnoha dovednostem. Máte-li se totiž starat o kolekci několika set živočichů a jste přitom přes dvě stě kilometrů od nejbližší lidské osady (kde nejspíš nemají ani obyčejného doktora, natož veterináře), pak se musíte naučit značné míře samostatnosti. Je jasné, že se nemůžete chlubit ležérní bezstarostností módního harleystreetského specialisty, a kdyby vás při práci viděli představitelé Britské lékařské komory, nejspíš byste jejich přísnou kritiku vůbec nepřežili.

Jenže který veledůstojný představitel lékařského světa by dokázal svému zpěčujícímu se a krajně rozhořčenému pacientovi (v tomto případě jde o promyku) narvat hlavu do staré tenisky, aby mu mohl dát klystýr pomoci voňavkového rozprašovače, zakoupeného na domorodém tržišti? Který z oněch proslavených harleystreetských doktorů by se před zraky dvou set užaslých Afričanů dokázal vysvléci a sám se pobodat injekční stříkačkou jenom proto, aby přesvědčil vysoce nedůvěřivého (a značně svalnatého) paviána, že píchání injekcí je zvlášť záviděníhodným požitkem? Který z oněch ctihodných představitelů lékařské vědy by byl ochoten trávit čas u lůžka mladého šimpanze (trpícího zánětem průdušek), jenž se celou noc pokouší o nejrozmanitější skopičiny, strká svému ošetřovateli prsty do očí a každou půlhodinu se s uspokojením počurává? Který z

absolventů věhlasných lékařských fakult by strpěl, aby mu pacient během ošetřování zlomené končetiny skrz naskrz proklovl levou nosní díрку? To se mi totiž stalo, když jsem fixoval křídlo zraněného bukače červenavého. V bolesti a v záplavě krve mi bylo slabou útěchou, že se pták vlastně netrefil, protože mi původně mířil přímo do oka.

Nerad bych vypadal jako člověk, jenž si neváží lékařů, ale práce, kterou mají se svými lidskými pacienty, je opravdu neskonale snazší než ta, již podstupuje člověk pečující o nemocná zvířata. Běžný praktický lékař by nejspíš v zoufalství roztrhal diplom, kdyby stál před sedmatřiceti opicemi, trpícími těžkým průjmem, který jim způsobil mladý africký krmič tím, že granulované sušené droždí zaměnil za tabletky účinného projímadla - a to ještě všeho všudy deset minut před naloděním na plavidlo, jehož kapitán je proslulý svou averzí ke zvířatům. Ale ať už jsou podobné zkušenosti jakkoli vyčerpávající, alespoň vás připraví na všechny nerváky, které ještě můžete v budoucnu očekávat. A tak vás nakonec každý úspěch v ošetřování zvířat může leda příjemně překvapit.

Technika práce se zvířaty v zámoří a v dobře vedené zoo je sice podobná, ale zdaleka ne totožná. Po dlouhá léta se v zoologických kruzích vede spor o účelnost veterinárních nemocnic. Jsou na to dva názory. Podle jednoho by nemocné zvíře mělo být odděleno od ostatních, aby se zabránilo šíření nákazy, zajistilo hygienické ubytování pacienta a veterinářům se umožnil co nejpohodlnější přístup za podmínek, které jsou s to kontrolovat a jež jsou z jejich pozice nejvýhodnější. Zastánci druhého názoru zase oponují, že ačkoli hospitalizace může být nezbytná k zajištění hygienických podmínek pro chirurgické zákroky, je třeba mít na mysli i psychologický dopad, jaký má na zvíře vytržení ze známého prostředí a jeho umístění do nesympatické a podivně páchnoucí nemocniční klece, stejně jako ztráta kontaktu se známými ošetřovateli, místo nichž o ně pečují cizí, neznámí lidé. Je pak otázkou, zda takový stres není ve svých důsledcích zhoubnější než rychlý návrat do sice méně hygienického, ale zato důvěrně známého prostředí. Z uvedených názorů se osobně přikláním spíše k tomu

druhému. Samotné onemocnění je obrovským náporům na psychiku zvířete. Přidejte k němu hrůzu z léčení či nutného chirurgického zásahu, ještě navíc zbavte nemocné zvíře jeho známého teritoria a kontaktu s lidmi, a s největší pravděpodobností budete mít před sebou úzkostlivě naplněného a na smrt zpanikařeného tvora.

V prvním období existence naší nadace byla otázka, zda vybudovat či nevybudovat veterinární nemocnici, čistě akademická. Jednoduše jsme si podobné zařízení z finančních důvodů nemohli dovolit, a proto jsme byli nuceni uchýlit se ke třetímu řešení, jež, jak se zdá, zastánci obou směrů soustavně přehlížejí. Protože jsme na zřízení nemocnice neměli prostředky, museli jsme se snažit dělat vše pro to, abychom žádnou nepotřebovali. To znamenalo investovat peníze, které jsme tehdy měli, především do co nejkvalitnějšího krmiva a pokud možno perfektního ubytování zvířat, a tím vlastně praktikovat jakousi preventivní medicínu. Ukázalo se, že tato cesta doopravdy funguje. S ohledem na rozsáhlost a rozmanitost naší kolekce byl výskyt chorob mezi zvířaty překvapivě nízký. To ovšem neznamená, že se vůbec žádné neobjevily. I my jsme zaznamenali určitý počet onemocnění, epidemií a úrazů, za jejichž příčinu lze označit, řečeno slovníkem zaměstnanců pojišťoven (kteří se vždycky snaží obvinít někoho jiného), takzvanou „vyšší moc“.

Nedostatek vhodných ošetrovacích prostor ovšem velice ztěžoval práci našim nebohým veterinářům. Velké břišní operace jsou samy o sobě značně nebezpečné, a musíte-li je navíc provádět v prostředí, které není uspokojivě aseptické, toto nebezpečí se ještě zvyšuje, zvláště nemůžete-li svému pacientovi ani v pooperačním stádiu zajistit sto procentně hygienické podmínky rekonvalescence.

Prvně jsme tuto zkušenost udělali v případě lvice, jež byla těsně před porodem, když se u ní projevilo působení plynotvorných bakterií. V tomto stavu pochopitelně nebyla s to rodit. Byli jsme v prekérní situaci, protože orálně by zvíře anestetikum nepřijalo a v té době jsme byli ještě tak chudí, že jsme si luxus narkotizační pušky nemohli dovolit. Navíc zrovna začínal víkend. Nezbylo mi, než přimět svého přítele Olivera Graham-Jonese, tehdy hlavního veterináře londýnské zoo, aby se vzdal kýženého nedělního

odpočinku mezi svými nádhernými růžovými keři a se svou narkotizační puškou odletěl na Jersey (musel tak učinit osobně, protože policejní předpisy mu nedovolovaly svěřit tuhle zbraň komukoli jinému). Když byla lvice uspaná, přistoupil spolu s naším veterinářem k provedení císařského řezu. Operaci provedli ve venkovní kleci, kde jim jako osvětlení sloužila vyřazená zubařská lampa. Operační stůl byl vrcholem vši prostoty: pečlivě vydrhnuté staré dveře, uložené na dvou dřevěných kozách.

Jen díky obdivuhodné obratnosti veterinářů se podařilo tři už nafouklá mláďata ve stadiu počínajícího rozkladu vyjmout, lvici provést hysterektomii a předejít i pooperačnímu zánětu plic či pobřišnice, byť za cenu, že jsme údržbářskou dílnu museli přechodně změnit na rekonvalescenční klec.

Jakkoli byla v tomhle případě naše operace nedostatečně hygienická, je třeba zároveň zdůraznit, že i příliš mnoho hygieny může za jistých okolností škodit. Pokud klec dvakrát denně drhnete dezinfekčním roztokem, dezinfikujete krmivo, zvíře separujete od publika a při vstupu do klece nosíte roušku a gumové rukavice, bude možná zvíře prospívat, ale stačí, aby jediný odhodlaný bacil prorazil vaši ochrannou bariéru, a můžete si být jisti, že vaše zvíře zahyne, protože si nevytvořilo dostatek obranných látek, aby mohlo úspěšně čelit infekci.

Za příklad nám mohou sloužit obě gorilí mláďata, Assumbo a Mamfe. Úspěšný odchov goril je pořád ještě natolik neobvyklou a pozoruhodnou událostí, že jsme našim - navíc prvním - gorilím miminům věnovali náležitou péči. V místnosti, jež jim sloužila za jesle, jsme udržovali dokonalou hygienu, pleny jsme jim pečlivě prali a dezinfikovali, krmivo připravovali v hygienickém prostředí a každý, kdo k mláďatům vstupoval, musel nosit roušku, jako by šlo o veledůležité následníky nějakého významného trůnu. Pak ale mláďata vyrostla z inkubátoru a brzy jim už byl malý nejen košík, ale i ohrádka a časem celé jesle, a tak jsme je triumfálně přenesli do pavilonu savců, kde jsme pro ně nachystali speciální klec.

Mamfe, který byl mladší, téměř okamžitě onemocněl. Zpočátku se to projevovalo jen nechutenstvím, mírnou letargií a úbytkem na váze.

Když se ale přidal i průjem, povolali jsme k němu našeho místního pediatra dr. Cartera, který se o obě gorilky staral už od jejich narození. Jeho lékařská zpráva (jak ji máme zanesenou v naší dokumentaci a jak byla i publikovaná v devátém čísle naší ročenky) konstatovala:

„Vyšetření prokázalo letargii spojenou s nechutenstvím a nezájmem o hru s Assumbem, ačkoli jazyk je čistý, i když poněkud suchý, krk a plíce bez nálezu. Žádné známky lymfadenopatie, krční, podpažní a epitrochleární uzliny jsou normální a rovněž tříselní uzliny nejsou zvětšené. Ušní a krční vyšetření neprokázalo zánětlivé změny a laboratorní analýza moči nevykazuje známky infekce močových cest. Pokusně nasazen Lomofil 2,5 ml třikrát denně (difehenoxilát hydrochlorid 2,5 mg, atropin sulfát 0,025 mg v 5 ml roztoku). Po podání lomofilu zaznamenána tendence ke zvracení. Podáván roztok 5% glukózy a sušeného mléka.“

Průjem však pokračoval a další laboratorní testy prokázaly čistý růst *Escheria coli*. To je velice nebezpečná infekce, která může být smrtelná. Z laboratoře nám sdělili, že reaguje na chloramfenikol tetracyklin, streptomycin a neomycin, ale to nám moc nepomohlo. Byla sobota odpoledne (proč jen zvířata onemocní vždycky před víkendem?), takže jsme měli potíže s obstaráním doporučených antibiotik. Mamfe tedy dostával každých šest hodin 125 mg oxytetracyklinu formou sirupu. K našemu zděšení to však průjem nepotlačilo. Když se v neděli dostavil dr. Carter, byl Mamfe silně dehydrovaný. Zpráva o jeho stavu pokračuje takto:

„Mamfe byl apatický a na lidský dotyk téměř nereagoval; měl zapadlé oči, nejevil zájem o okolí a nedokázal zaostřit pohled. Vcelku vykazoval typické příznaky silně dehydrovaného lidského dítěte. Jazyk suchý, kůže na břicho uvolněná a mezi palcem a ukazovákem stisknutá kůže se po uvolnění normálním způsobem nevracela. Pro odpor pacienta nebylo možné uskutečnit nitrožilní přísun tekutin, a proto jsme užili tři rozličné techniky:

1) Intraperitoneální transfuze. To je metoda, kterou popsal roku 1953 Carter a v široké míře ji v Africe použil k rehydrataci akutně dehydrovaných kojenců a dětí, jež proti těmto zásahům jen zřídka protestovaly. Avšak Mamfe reagoval velice ostře a nepřetržitým křikem natolik zvýšil nitrobrříšní tlak, že vznikly obavy, aby nedošlo k perforaci střeva jehlou. Jehla byla tedy po aplikaci 50 ml Hartmannova roztoku vytažena a přistoupili jsme k užití dalších rehydratačních metod.

2) Podkožní infuze do stehen. Všimli jsme si, že Mamfe má velice uvolněnou kůži na vnitřní straně stehen, a proto jsme se rozhodli zkusit tuto metodu, dříve široce užívanou v pediatrické praxi dětských nemocnic, a kombinovat ji s hyaluronidasou 150 m.j. v 500 ml Hartmannova roztoku. Zjistili jsme, že 80 ml Hartmannova roztoku lze snadno injekčně vpravit do podkožní tkáně vnitřních stran obou stehen. Rychlost, jakou se kapalina vstřebávala, budila dojem, že v případě nutnosti by bylo lze tímto způsobem vpravit třeba i dvojnásobné množství tekutiny.

3) Perorální výživa pomocí žaludeční sondy. Jelikož Mamfe s výjimkou krátkého období po podání lomotilu nezvracel, rozhodli jsme se, že přistoupíme i k této metodě. Vypočetli jsme, že k dosažení vyrovnané hladiny tekutin je s ohledem na míru stávající dehydratace potřeba vpravit ještě dalších 180 ml tekutiny. Slečna J. Robbinsová, diplomovaná dětská sestra a porodní asistentka, která v místní nemocnici takový způsob vyživování předčasně narozených dětí běžně provádí, vsunula Mamfemu do jícnu žaludeční sondu tak snadno a takovou rychlostí, že se Mamfe ani nepokusil ji zvrátit. Tímto způsobem se podařilo zvolna aplikovat 180 ml Hartmannova roztoku. Krom toho dostával pacient po dobu několika příštích dnů každých šest hodin intramuskulárně 50 mg ampicilinu a 25 mg cloxacilinu ve specialitě Ampiclox firmy Beecham a slečna Robbinsová naučila ošetřovatele zoo technice zavádění žaludeční sondy. Brzy se tento způsob výživy v zoo bez potíží praktikoval. Mamfe sice musel ještě podstoupit následnou léčbu, ale dehydratace od té doby přestala znamenat vážný problém.“

Pohled na baculaté a veselé gorilí miminko, které se vám začne minutu po minutě před očima scvrkávat a chřadnout, je zážitkem, na jaký do nejdlejší smrti nezapomenete. Dr. Carter mi řekl, že u předčasně narozených dětí se často stává, že v okamžiku, kdy opustí přísně kontrolované prostředí inkubátoru a z oddělení intenzivní péče jsou přemístěny na normální nemocniční pokoj, stanou se velice často obětí escheria coli, protože nemají dost obranných látek.

Samosebou, že musíte učinit všechna rozumná opatření, abyste v zoo zabránili infekčnímu šíření chorob. U nás musí být každý nový přírůstek nejprve separován a prodělat nejrůznější testy a veterinární vyšetření, než může být zařazen k ostatním zvířatům. Tak lze eliminovat nebo alespoň značně snížit nebezpečí plynoucí z infekčních či parazitárních onemocnění. Pokud zvíře jeví jakékoli známky nemoci nebo napadení vnějšími či vnitřními parazity, kteří mohou zapříčinit další choroby, musí až do doby, kdy je zcela mimo nebezpečí, podstoupit karanténní léčbu. Tím způsobem se bráníme zavlečení chorob novými přírůstky. Z téhož důvodu jsme také upustili od ošetřování nemocného či ropnými skvrnami zasaženého divokého ptactva, jež nám často zanašelo do zahrady nejrůznější parazity. Tyto ptáky nyní předáváme organizaci, která je jerseyickou obdobou Královské společnosti na ochranu zvířat, s níž radou i pomocí úzce spolupracujeme.

Izolace v karanténě a s ní spojené testy a vyšetření tvoří naši prvou obrannou linii, jež však, žel není neprostupná, jak si sami dobře uvědomujeme. Vezměte si třeba tak zhoubné onemocnění, jakým je aspergilóza. Jde o nakažlivou houbovitou chorobu, šířící se v plicních sklípcích ptáků, proti níž zatím neznáme žádný účinný lék. Existuje řada důkazů, že za jistých okolností může pták s nízkým stupněm infekce žít mnoho let, aniž se nemoc viditelně projeví. Ale je-li pták náhle vystaven nějaké stresující situaci, jakou může být třeba odchyt za účelem přemístění do jiné voliéry nebo odeslání do jiné zoo, choroba vzplane a v krátké době svého nositele zahubí. Vzhledem k uvedené skutečnosti je pochopitelné, že pták, který se až dosud jevil jako úplně zdravý, náhle jakoby bez příčiny umírá. Jedině pitva pak může prokázat, že jeho plíce byly plné této hrozivé houby.

Je tedy nasnadě, že se něco takového často přihodí s právě došlým ptačím jedincem. Jak už jsem se zmínil, trpěl touto chorobou jeden náš bažant ušatý, který zahynul během čtyřadvaceti hodin po příjezdu. Ale i s bažanty odchovanými u nás jsme měli tytéž problémy. Nejednou se stalo, že jsme je odeslali ve zdánlivé perfektní kondici, ale poté jsme se dozvěděli, že den po absolvované cestě zahynuli na aspergilózu. Museli se tedy nakazit ještě u nás, ale nebylo to na nich nijak znát.

Ještě nešťastnějším příkladem toho, že zvíře se může jevit zcela zdravé, a přesto trpět zhoubným onemocněním, je osud našeho orangutaního samce Oscara. Dostali jsme ho v době, kdy byl ještě kojeneček. V dětství prodělal pár běžných nachlazení, ale nikdy vážněji ne onemocněl. Nakonec z něj vyrostl nejimpozantnější orangután, jakého jsem kdy viděl; silnější než dva chlapi a na první pohled v přímo skvělé kondici. Pak nám jednoho dne začal připadat bez zjevné příčiny apatický. Čtyři dny nato byl tenhle silný a na pohled zdravý lidoop mrtev.

Začalo to nezájmem o potravu. Ten ovšem mohl mít nejrozmanitější příčiny - od bolení zubů až po začínající nachlazení, pokud si však symptomů onemocnění všimneme, je vždycky lépe uvažovat o vážnější variantě. Proto jsme raději hned povolali oba naše veterináře a - jak to v případě lidoopů většinou děláme - i humánního lékaře. Oscar měl tedy všemožnou péči, ale s tak nejasnými příznaky bylo určení přesné diagnózy neobyčejně obtížné.

Druhý den se dostavil průjem a pak už to šlo s naším pacientem rychle z kopce. Velkou nevýhodou bylo, že jsme si ho netroufali uspat, abychom ho mohli podrobit důkladnější prohlídce, protože při jeho stavu jsme se obávali, že by ho narkóza mohla zabít. Tak nadešel jeho poslední den, o němž čteme v naší kartotéce tento zápis:
Středa 25. července

0.15 - sledovaný exemplář slabě pokašlává. 0.40 - sledovaný exemplář zvrátil nepatrné množství tekutiny. 1.30 až 3.15 -v této době je exemplář silně neklidný, málo spí a často mění polohu. Nepravidelně dochází k žaludečním kontrakcím, ale zvracení nebylo pozorováno. Pohled je jasný a zdá se, že jedinec je plně při vědomí.

3.55 - obrací se na bok, žaludeční stahy a větry. 4.10 až 5.40 - vcelku hluboký spánek s příležitostnými změnami polohy. Dech 21-22/min. 5.40 - plně se probírá, sedá si a opírá se o pryčnu. Nabídnutý nápoj odmítá. 5.45 - znovu uléhá, podřimuje, občasné povzdechy. Opětovně nabídnut nápoj. Zprvu vypadal, že ho přijme, ale pak znovu ulehl. 6.00 - tvrdý spánek. Žaludeční křeče nepozorovány. 6.50 - probouzí se a vrávoravě přechází k mřížím. Přijímá dva doušky tekutiny s Keflexem, zvolna se pouští mříží a sesouvá se na podlahu. 7.05 - silný třas. 7.20 - dech 20/min. 7.50 - dech 24/min. 9.15 - leží na zádech, hlasový projev při každém výdechu, ústa otevřená. 9.20 - křeče, konečné zvracení.

Pitvu laskavě provedl dr. John Cragg, šéf Státní patologické laboratoře na Jersey, který zjistil, že Oscar trpěl ulcerativní colitidou čili vředovým zánětem tlustého střeva, tedy chorobou, jež je vzácná i u lidí a ještě neobvyklejší u orangutánů. Střevní sliznice byla napadena vředy, které se staly příčinou smrti. Bylo zarážející, že podle výsledku pitvy Oscar musel touto chorobou trpět zřejmě delší dobu, protože části tračníku se už regenerovaly a v době úmrtí se změny na tlustém střevě začínaly hojit.

Jen slabou útěchou nám mohlo být vědomí, že tak obskurní onemocnění se opravdu těžko dalo diagnostikovat z pozorování tak nevýrazných příznaků, podobně jako skutečnost, že v humánní medicíně se tahle choroba léčí pomocí kortizonálního nálevu, což je procedura vyžadující spolupráci pacienta, s níž by se u uspaného Oscara počítat nedalo - a při vědomí by s námi taky nekooperoval.

Ve srovnání s humánní medicínou je veterinární lékařství dosud v hlubokém středověku. My sami máme to obrovské štěstí, že zaměstnáváme nejen inteligentní, ale pro svou věc zapálené zvěrolékaře, avšak vcelku mohu říci, že pokud jde o divoká zvířata, setkávám se u běžných veterinářů s ještě větší mírou ignorance než u ostatních lidí, snad jedině s výjimkou takových osob, jako jsou ředitelé a ošetřovatelé zoologických zahrad a akademičtí přírodovědci. Postavte před takového chytrolína fenka berberského (který je menší než trpasličí pudl) a hotovou žirafu mezi psovíty,

jíž je bezesporu pes hřivnatý, a můžete si být jisti, že k nim běžný veterinář bude přistupovat stejně, jako by šlo o štěňata zlatého retrievra z jednoho vrhu. Je pravda, že obě tato zvířata patří mezi psovitě, ale přesto je mezi nimi obrovský rozdíl nejen ve velikosti, ale i ve způsobu života, prostředí, z něhož pocházejí, a v povaze. Myslím, že se tomu ani nelze divit, protože během svého studia se budoucí veterináři jen velice zřídka - pokud vůbec - setkávají s jinými než domácími zvířaty. Veterinární medicína vcelku nemá žádný zvláštní důvod, proč by měla vstupovat na nejistou půdu péče o divoká zvířata.

Přitom se právě na tomto poli otevírají přímo nedozírné možnosti. Bude-li se totiž lidstvo chovat alespoň trochu inteligentně, dá se v blízkých letech očekávat obrovské rozšíření chovu i takových zvířat, jakými je třeba oryx, žirafa, antilopa jelení či anoa jen proto, aby jich alespoň pár zůstalo naživu, jenže k tomu bude inteligentní pomoc veterinárních lékařů nezbytně potřebná. O životě divokých zvířat se toho ví tak žalostně málo, že každý střípek poznání lze pokládat za pokrok. Vezměte si třeba umělou inseminaci, která se u domácích zvířat běžně a vcelku úspěšně praktikuje. Její užití je u divokých zvířat dosud v plenkách, ale přesto se i na tomto poli udělalo dost práce, aby bylo nad slunce jasné, že se tato metoda může stát jedním z hlavních nástrojů při úsilí o záchranu ohrožených druhů. Na Cornellově univerzitě se kupříkladu podařilo učinit významný průlom v umělé inseminaci dravého ptactva a v projektu, spočívajícím v podkládání vajíček v zajetí držených ptáků do hnízd divoce žijících jedinců (jejichž vlastní vajíčka jsou v důsledku působení insekticidů buď neoplodněná, nebo mají příliš tenkou skořápku a mláďata se z nich často rodí poznamenaná nejružnějšími deformitami). Tak se možná jednou podaří i takové druhy, k jakým patří například sokol stěhovavý, vrátit do míst, kde je stihl stejný osud, jaký předpověděla Rachel Carsonová ve své knize Tichý pramen.

V oblasti výzkumu výživy před námi leží obrovské pole možností, protože nelze očekávat žádné úspěchy v chovu divokých zvířat, pokud přesně neznáme jejich nutriční požadavky. Může být přídavek

hub, mechu či mořských řas do krmiva rozhodujícím faktorem pro rozmnožování určitého zvířete? Anebo se jednoduše dopouštíme chyby tím, že zvířata překrmujeme?

Máme stále ještě obrovské mezery ve znalostech. Velice málo toho víme o stresujících faktorech, které mohou pramenit třeba z toho, že návštěvníci jsou příliš blízko zvířat, nebo z přítomnosti jiného zvířete v sousední kleci. Tak například v našem novém pavilonu pro drápkaté opičky se příčinou stresu stalo nevhodně zavedené větrání vnitřních klecí, ačkoli něco takového by se na první pohled mohlo zdát směšnou záležitostí. Jenomže tito drobní primáti značkují své teritorium ostře páchnoucím sekretem, který zanechávají na větvích a mřížích své klece. V nesprávně větraném prostředí k nim pochopitelně vane i pach ze sousedních klecí, což v nich budí strach z ohrožení vlastního teritoria, jenž je žene k dalšímu horečnému značkování, které se nakonec ukáže stejně nedostačující.

V budoucnu bude velká část světové fauny přežívat výhradně v zoologických zahradách, a proto je už dnes nutné, abychom vyřešili, nebo se alespoň pokusili vyřešit, co největší množství problémů, které nás čekají. V té tobě budou totiž zoo chovat výhradně vzácné druhy zvířat či jejich zbytky, a s těmi si nebudeme moci dovolit žádné riziko. Veterinární medicína se bude muset divokým zvířatům věnovat přinejmenším s takovým zápalem, s jakým se nyní zabývá krávy, ovce a koně. Těm totiž koneckonců žádné vyhubení nehrozí.

7

ZAKOTVENÁ ARCHA

Za tak hrozivé situace, v níž se lidstvo nachází, dalo by se čekat, že náš druh, jediný v živočišné říši, který je obdařen logickým myšlením a předvídavostí, se vrhne s horečnou činorodostí na všechny typy ochranných aktivit. Ve skutečnosti se však téměř žádné varovné hlasy neozývají, tím méně lze hovořit o nějaké výrazné aktivitě... Toto rozhodně není nějaký fantastický výlet do oblasti sci-fi, ale za současného stavu vývoje nejoptimističtější výhled do budoucnosti. Dojde-li v přírodě k přemnožení, nevyhnutelně musí následovat masová úmrtnost... Snad se mylí ti, kteří předpovídají takovýto konec naší pouti, snad lze ještě najít nějaké východisko. Pokud ano, pak jedině skrze totální obrat všeho vědeckého úsilí od exploatace k ochraně přírody. Dlužno jen doufat, že lidé, jimž bylo dáno nahlédnout až do propastných hlubin beznaděje, nepřestanou vyzývat ostatní k aktivitě, místo aby odvraceli zrak od osudu, který se v tuto chvíli jeví jako zcela neodvratný.

Dr. S. R. EYRE - Populace, produkce a pesimismus

Čtyři cestovatelé byli tudíž nuceni rozhodnout se k dalšímu putování po zemi a bylo velikým štěstím, že tou dobou procházel kolem postarší nosorožec, na kterého usedli, a tak všichni čtyři cestovali na jeho hřbetě... Poté za méně než osmnáct

týdnů bezpečně dorazili k domovu, kde je jejich obdivující příbuzní přijali s radostí smíšenou s pohrdáním a kde se konečně rozhodli, že zbytek svých cestovních plánů uskuteční, až nastanou příznivější okolnosti.

Onoho nosorožce pak na znamení vděčnosti a oddanosti zabili, vycpali a poté umístili před dveře otcovského domu jakožto průsvitnou škrabku na střevíce.

EDWARD LEAR

*I nechal větu v půli neskončenu,
na rtech mu smích i nevyřčené slovo hrálo,
pak náhle tiše zmizel v nenávratnu -
neb Oblud'ák je vlastně Bužulák, jak známo.*

LEWIS CARROLL

Doufám, že jsem touto knihou zabil hned několik much jednou ranou. Jste-li odpůrci zoologických zahrad, snad se mi podařilo vám ukázat, že dobře spravované zahrady zvířatům neubližují, nýbrž prospívají a že se tyto instituce často stávají pro mnohé živočichy posledním útočištěm v lidmi zaneřádném světě.

Současně s tímto tvrzením však s vámi musím souhlasit (jste-li odpůrci zoologických zahrad), že zdaleka ne všechny jsou perfektní. Z nějakých pěti set zoo či zoologických sbírek světa se jen o několika dá říci, že jsou vynikající, některé jsou o něco horší a zbytek je hotová hrůza. Vyjdeme-li z předpokladu, že zoologické zahrady mohou a také by měly plnit vědecké, osvětové a ochranné úkoly (nutné jak pro nás, tak pro zvířata), pak jsem hluboce přesvědčen, že máme povinnost usilovat o jejich zlepšení. Ironií osudu jsem poznal mnoho zuřivých odpůrců zoologických zahrad, kteří otevřeně prohlašují, že by všechny tyto instituce nejraději ihned zavřeli, ale titíž lidé zpravidla s naprostým klidem tolerují zakládání safari parků, kde jsou na tom zvířata po všech stránkách neskonale hůř než v kterékoli průměrné zoo. Zvíře může být stejně nešťastné a stejně trpět v rozlehlých prostorách jako v malé kleci, avšak pohled na zvlněné pastviny a staré stromy dokáže zkonejšit kritické hlasy

těch, kteří se domnívají, že právě po takovém prostředí zvířata nejvíc touží.

Je zvláštní, nakolik dokáže mnohé lidi uklidnit pohled na zvíře, prohánějící se po čtyřhektarovém poli. Přitom safari parky vznikají výhradně z ryze výdělečných příčin. Celá jejich koncepce není v nejmenším zatížena vědeckými či ochránářskými hledisky. Přitom se množí po celém světě jako jedovaté houby. Se zvířaty se v nich zachází zavrženímhodným způsobem a jejich úmrtnost (i když pracně skrývaná) je přímo děsivá. Nechci hovořit o pohnutkách či odborné způsobilosti lidí, zakládajících tyto instituce, protože obojí je v jejich případě naprosto jasné, ale chtěl bych zdůraznit, že je zhora nemožné, aby tak rozsáhlé parky spravovali kvalifikovaní pracovníci, protože takové množství zkušených odborníků, jakého by bylo zapotřebí, jednoduše vůbec neexistuje. Víím to moc dobře, neboť po tomto vzácném živočišném druhu sám celý život horlivě pasu.

Přitom proti samotné myšlence safari parků nic nenamítám. Jen proti způsobu, jakým jsou v současné době vedeny. Ve své dnešní podobě totiž exploatují zásobu volně žijících zvířat hůř než všechny zoologické zahrady. Avšak řádně spravované a odborně vedené safari parky by mohly sehrát nepřehlédnutelnou roli v konzervaci takových živočichů, jako jsou antilopy, jeleni a větší šelmy. Ale budou musit urazit ještě značný kus cesty, než se stanou něčím víc, než jatkami v přírodním prostředí.

Po mém soudu bychom tedy měli usilovat spíš o zkvalitnění zoologických zahrad a safari parků, než volat po jejich likvidaci. Kdyby v době, kdy vyšly najevo hrůzné podmínky, panující ve veřejných nemocnicích, Florence Nightigalová jednoduše usilovala o jejich uzavření, jen málo lidí by ji dnes ctilo jako prozíravou reformátorku veřejného zdravotnictví.

Chtěl bych, abychom se my všichni, příznivci i odpůrci zoologických zahrad, společně snažili o jejich zkvalitnění, aby se staly pomocnicemi a ochránkyněmi zvířat, nikoli další zátěží pro těžce zkoušené živočichy. Toho lze dosáhnout větší přísností, která přiměje k sebekritičtějšímu postoji správce zoologických sbírek všeho druhu, aby usilovali o další zlepšení.

Je jistě pozoruhodné, že zoologické zahrady najdete i v tak prostorově a časově vzdálených světech, jako je Čína před více než dvěma tisíciletími nebo říše Aztéků, jejichž fantastické zoologické zahrady objevili první conquistadoři. Svým způsobem položil základy budoucích zoo už pračlověk, když se mu prvně podařilo nahnat do jeskyně živého mamuta. A přesto je legislativa, upravující život těchto institucí, uboze nedostačující.

Tak například ve Velké Británii povolují zřizování zoologických zahrad místní samosprávné orgány prakticky každému, kdo o to požádá. Když už má pohromadě zvířata, pak jejich majitel odpovídá místním orgánům jedině za dodržení hygienických předpisů (jež se spíš soustřeďují na provoz občerstvení a toalet pro návštěvníky než na čistotu klecí) a místní pobožce Královské společnosti na ochranu zvířat, která má zabránit krutému nakládání se živými tvory. Takle organizace sice odvádí dobrou a záslužnou práci, ale neobjeví-li viditelné a prokazatelné známky týrání (například ranami pokrytá či na kost vyhublá zvířata), její inspektoři jsou prakticky bezmocní. I jim totiž chybí nutné znalosti o životě a potřebách divokých zvířat. Co třeba neškolenému zraku připadá zcela přiměřené, může být z pozice zvířete děsivou krutostí.

Po druhé světové válce začaly jako houby po dešti vznikat neodborně vedené zvěřince. Svého času se na mne obrátil jeden z takových rychlených ředitelů s žádostí o radu. Řekl, že má k dispozici klec o rozměrech 3,6 x 1,8 m, kterou by chtěl něčím obsadit. Copak to, že nevěděl, jaké zvíře vlastně hledá, ale on neměl ani ponětí o velikosti jednotlivých druhů. Žádal mě proto, abych ho informoval o rozměrech některých zvířat (například pumy, hyeny, antilopy jelení atp.) a poradil mu, které z nich by do jeho klece nejlíp pasovalo. U všech všudy, vždyť na každou jinou činnost člověk potřebuje speciální licenci! Copak by zákon neměl něco podobného vyžadovat dřív, než někomu povolí zřídit zoologickou zahradu? Je neuvěřitelné, že podobné poměry panují v zemi, jejíž lid se rád kasá svou vřelou láskou ke zvířatům!

Před nějakým časem založilo několik odpovědnějších provozatelů Britskou federaci zoologických zahrad. Ta si kladla za cíl

inspekci i radami pozvednout úroveň chovatelství, architektury a technologie činnosti stávajících zoo. I my jsme se stali členy této federace, neboť jsme byli toho mínění, že neexistuje-li vládní kontrola, měly by samy zoologické zahrady formulovat základní pravidla své činnosti. Naše skupina si vytyčila poměrně přísné normy, takže v rámci svých možností odvedla velký kus užitečné práce.

V další fázi šlo o to, prosadit na parlamentní půdě alespoň nějaká kontrolní opatření, která by regulovala činnost stávajících a případně i budoucích zoologických zahrad. A právě během přípravy tohoto zákona vyvstaly potíže. Návrh na vznik nezávislé vládní komise, oprávněné alespoň do jisté míry kontrolovat zoologické zahrady a žadatele o jejich provozování, byl opodstatněný. V návrhu příslušného zákona se mezi jinými důležitými opatřeními hovořilo i o povinnosti zoologických sbírek vést přesnou dokumentaci všech přírůstků, narození i ztrát, aby vládní komise získala přehled o kvalitě jejich hospodaření. Jak se dalo čekat, většina komerčně vedených zoo proti podobným ustanovením ostře protestovala. Ve snaze zabránit schválení chystaného zákona jejich představitelé narychlo zformovali takzvanou Asociaci zoologických zahrad, jež se opírala o daleko širší členskou základnu než naše federace, a proto mohla před vládními kruhy vystupovat jako právoplatný reprezentant zoologického světa. Toto postavení jí pochopitelně umožňovalo buď smést celý návrh připravovaného zákona, nebo z něj učinit bezzubý a pokrytecký pláštík, pod jehož ochranou by mohly komerční zahrady nerušeně pokračovat v dosavadních praktikách a navíc se ještě zaštiťovat zdáním zákonnosti.

Federace naštěstí neústupně hájila své požadavky a krom několika menších změn trvala na navrženém legislativním znění. Podle mého osobního mínění nebyl tento zákon nijak zvlášť tvrdý či důsledný, ale pro začátek se mohl stát dobrým východiskem k dalším nutným reformám. Avšak vláda, před níž teď stály dvě znesvářené zoologické organizace, nebyla náhle s to rozhodnout, jaké znění zákona by měla parlamentu předložit, a dokonce zda vůbec o nějaký takový zákon stojí, a tak nakonec s potměšile chytráckým úsklebkem

navrhla oběma organizacím, aby si nejprve své problémy vyříkaly mezi sebou a poté přišly se společným návrhem. V dnešní době dochází k určitým snahám, aby alespoň místní orgány získaly jistou kontrolní pravomoc. Po mém soudu je to lepší než nic, ale budete-li, dejme tomu vévodou z Dulally a současně největším pozemkovým vlastníkem v celém kraji a vezmete-li si do hlavy, že na svém rodinném panství založíte safari park, chtěl bych vidět komunálního funkcionáře, který by si dovolil vás osočit z nevhodného zacházení se zvířaty, nebo se dokonce pokusil vaši činnost nějak omezovat. Současné legislativní poměry jsou tedy v tomto směru velmi, velmi neuspokojivé.

Pokud neexistuje vládní kontrola zoologických zahrad, nejlepší cestou k jejich zlepšení by mohly být otázky, které by provozovatelům kladli sami návštěvníci. Museli by však slušnou, leč neústupnou formou (třeba i telefonicky či písemně) trvat na jejich uspokojivém zodpovězení. Sepíši tu hrubý přehled toho, čeho by si měli diváci všimnout a nač by se měli ptát. (Mimochodem doufám, že stejné otázky budou klást i nám, navštíví-li Jersey. Ujišťuji každého, že ani my se zdaleka nepokládáme za dokonalé.) Tahle drobná rukověť se týká všech zoologických zahrad a sbírek exotických zvířat kdekoli na světě. Mé pokyny se dají v hrubých rysech rozdělit do dvou skupin: zaprvé na co se dívat a zadruhé nač se ptát.

Všímejte si celkové kondice zvířat (klecím v první fázi nevěnujte pozornost). U ptáků si všimněte pevnosti a lesku peří; u savců hustoty, souvislosti, hladkosti a lesku srsti; zdravé patiny povrchu těl plazů, obojživelníků a ryb. Ale největší pozornost věnujte psychickému stavu zvířat, protože poklidný, uvolněný výraz spokojenosti je u každého zvířete naprosto nepřehlédnutelný.

(Mějte však na paměti, že pokud se jedná o nové přírůstky a přestárlé či nemocné exempláře, může být jejich celkové vzezření někdy dost otřesné.)

Pak si prohlédněte klec. Uvědomte si, že její rozměry nejsou (pokud není právě miniaturní) tím nejdůležitějším, stejně jako jím není architektonická krása celé stavby. Je tato klec vhodná pro zvíře, které ji obývá? A co její vybavení, jako jsou větve, klády, houpačky,

sudy a podobně? Mají zvířata možnost skrýt se před zraky diváků? Mohou se vzájemně separovat?

(Budete-li příliš přísní, uvědomte si, že mnohé zoologické zahrady se pro nedostatek peněz musí často spokojit se starými klecemi z minulého století. Zároveň si však všimněte i toho, že mnohé zoo budují moderní klece, které jsou ještě horší než ty zastaralé.)

Všimněte si vody, již má zvíře k dispozici. Je čistá a je jí dostatek?

(Uvědomte si, prosím, že mnohá zvířata se ve svých miskách nebo rybníčkách zároveň myjí, což udržování čistoty značně komplikuje. Jiná si v nich zase omývají potravu, nebo se v nich koupou. Všímavý pozorovatel však snadno rozezná čerstvě zašpiněnou vodu od kalné, pět dní staré břechky.)

Věnujte pozornost čistotě. Tím nechci tvrdit, že by se každá klec měla denně čistit. Ale vypadá na to, že byla vůbec kdy důkladně vydrhnuta?

(Na vašem obýváku je také večer znát, že se v něm žije, a přesto je v zásadě čistý; podobně i na kleci musí být znát, že o ni někdo pečuje, i když je zabydlená. Nesmí vypadat, že si jí od doby americké revoluce nikdo ani nevšiml.)

A nyní přejděme k otázkám, které je třeba klást. Zvláště ti z vás, kteří si libují ve studiu lidských povah, se patrně budou skvěle bavit zjištěním, k jak trapným vytáčkám se dokáže uchýlit živočišný druh homo sapiens.

Nejprve se zeptejte, jaké poslání zmíněná zoologická sbírka plní.

(Může být vědecké, ochranné, osvětové či zábavné. Samosebou, že lze plnit všechny čtyři zmíněné úkoly, ale zpravidla jde jen o ten poslední.)

Zeptejte se jich, zabývají-li se též studiem svých zvířat. Jestli ano, publikují své výsledky? A kde? Zajímejte se, vedou-li registrační systém a jak je podrobný. Ptejte se na zvířata, která množí, kolik kusů jich za rok odchovali a mají-li vlastní odchovy druhé, třetí a čtvrté generace. Publikují své chovatelské výsledky? Kde?

(Jeden velmi moudrý ředitel zoo mi kdysi řekl: „Každý pitomec dokáže při troše štěstí nějaké zvíře jednou rozmnožit. Jenomže o

úspěchu můžete hovořit teprve tehdy, chováte-li je soustavně nejméně ve druhé a třetí generaci. „)

Spatříte-li v zoo osamělé jedince, zjišťujte, proč nemají druha či družku. Informujte se také, jsou-li připraveni svoje osamělé jedince zapůjčit k chovu jiným zoologickým zahradám.

Ptejte se na roční úmrtnost zvířat. Vedou o ní přesné záznamy a publikují je? Dávají provádět pitvu uhynulých zvířat?

Jaký je postoj vedení zoo k ochraně světové fauny a čím k ní přispívá?

Které ohrožené druhy tam chovají? Mají je v párech nebo chovných skupinách?

(Nemá totiž smysl hovořit o nějakém zvláštním přínosu k ochraně toho kterého živočišného druhu, vlastníte-li jediný pár, jehož potomstvo ihned rozprodáváte.)

Jakými úspěchy v chovu ohrožených druhů se mohou pochlubit?

Do jaké míry jsou soběstační v sebezásobování zvířaty, ať už vzácnými či běžnými?

(Konečným cílem každé zodpovědně se chovající zoo by mělo být dosažení naprosté soběstačnosti v doplňování zvířat přírůstky z vlastního chovu, aby nadále neztenčovala stavy volně žijících zvířat.)

Jaké další konzervátorské činnosti se hodlají věnovat? Jaký druh osvěty plánují?

Jaký mají plán výzkumné činnosti, týkající se zvířat, která chovají?

Jakému výzkumu se hodlají věnovat v budoucnu?

Netvrdím, že každá zoo by měla být s to uspokojivě zodpovědět každou z těchto otázek, ani že musí být dokonalá ve všem, co jsem doporučil vaší pozornosti. Ale zodpovědně tvrdím, že každé zoologické zahradě by takové otázky měly být stále častěji a zcela neodbytně kladeny, aby se tyto instituce konečně probraly z letargie a začaly pracovat na zlepšení svého provozu a vážně uvažovat o smyslu a cíli své existence.

Vraťme se však k nám. To, oč se na Jersey pokoušíme, je vybudování zoologické zahrady zcela nového typu. Domnívám se, že úspěšně. Dopustili jsme se celé řady chyb a mnoha se jistě ještě

dopustíme, ale jsme stále na počátku svého snažení. Než jsem zahájil činnost na Jersey, mnoho lidí mě předem varovalo, ale jejich chmurné předpovědi se nesplnily.

Prohlašovali, že mě na tak odlehlém místě nikdo nepodpoří. Co tyto řádky píší, má naše nadace přes patnáct tisíc členů od Pekingu až po Pretorii, od Sidney až po Seattle. Ročně k nám chodí přes dvě stě tisíc návštěvníků a toto číslo neustále roste.

Tvrdili mi, že s držením a chovem vzácných a ohrožených zvířat jsou spojeny obrovské a často zcela nepřekonatelné obtíže. I když rozhodně netvrdím, že chov divokých zvířat je jednoduchou záležitostí, přesto v něm lze dosáhnout nezanedbatelných výsledků, jak dokazují naše neustále rostoucí a rok od roku kvalitnější záznamy.

Varovali mě před vystavováním většího množství exemplářů téhož druhu, protože diváky to prý nudí. Jedna z našich největších expozic sestává z šesti voliér, kde nenajdete nic jiného, než bažanty ušaté. Umístili jsme tam ovšem velké tabule, na nichž vysvětlujeme své úspěchy v chovu těchto vzácných ptáků i důvody, proč se jim věnujeme. A vida, publikum je tím nadšeno a vřele nám fandí. Žádné známky nudy jsme nezaznamenali.

Nikdo nechtěl věřit, že se mi pro „podřadnou“ práci ošetřovatelů podaří získat vysokoškolsky vzdělané pracovníky. Tehdy jsem namítal, že přece sama vysokoškolská kvalifikace není čímsi, čemu bychom se měli nekriticky klanět. A vidíte: polovina našich zaměstnanců jsou lidé s diplomem, kteří bez reptání konají „podřadnou“ práci, protože si uvědomují, že jen úzký a každodenní styk se zvířaty jim umožní rozvíjet kvalitní vědeckou činnost, jejíž výsledky mohou zveřejnit v naší roence i dalších odborných publikacích.

A konečně nejpodstatnější námitka spočívala v tom, že moje představa o chovu ohrožených druhů v zajetí jako metodě směřující k jejich záchraně před vyhubením, je z rozmanitých příčin neuskutečnitelná, krutá či biologicky nezdravá. A přitom se dnes začíná uskutečňovat to, co jsem hlásal už ve svých šestnácti letech: v zajetí vzniklé chovné skupiny jsou po celém světě vraceny do volné

přírody. Ne vždy se dostanou do dobrých rukou, ale to nevadí, důležité je, že se tak konečně začíná dít. I největší a nejrozsáhlejší ochranná organizace, Mezinárodní unie pro konzervaci přírody (IUCN) nyní s jistou dávkou opatrnosti připouští, že odchov v zajetí může některým druhům prospět.

Další krok, který plánujeme, spočívá v přeměně Jerseyké ochranné nadace v jakousi miniuniverzitu pro budoucí chovatele exotických zvířat. Musím ovšem zdůraznit, že nemám na mysli běžné výcvikové středisko pro ošetřovatele, jaká provozují některé jiné zoologické zahrady. To jsou jistě chvályhodné instituce, ale nám půjde o daleko širší formu studia, jež se zdaleka nebude zaměřovat jen na práci v zahradách a jejich provoz.

Smím-li pronést pár kritických slov na adresu ochranného hnutí (se zvláštním zřetelem k programu umělých odchovů), pak musím především poukázat na zcela zbytečnou propast, rozvírající se mezi takzvaně prakticky zaměřenými a vědecky kvalifikovanými pracovníky. Tato propast je hluboká a může být velmi nebezpečná. Chyba je ovšem na obou stranách. Lidé z praxe se někdy zbytečně ostýchají před osobami honosícími se div ne celou abecedou před jménem i za ním, zatímco vysokoškolsky vzdělaní lidé nezdědka pokládají každého člověka bez akademického titulu za negramotného pitomce.

Pravda leží, jako vždy, někde uprostřed mezi oběma extrémy. Známe takzvané praktiky, jimž bych nespověděl ani pošlého čivavu, a na druhé straně znám vzdělance, kteří když sestoupí z výšin teoretické vědy, nedokáží identifikovat živočicha, pokud bezvládně neplave v kádi s formaldehydem. Poznal jsem řadu neobyčejně zkušených praktiků, kteří své někdy neocenitelné znalosti dokáží sdělit jen zajímavou skrumáží téměř nesrozumitelných koktavých vět, právě tak jako vzdělance, kteří se o své pracně získané vědomosti umějí podělit jen v komplikovaných souvětích, skládajících se téměř výhradně z dvanáctislabičných slov. Jenomže my musíme pátrat po zdravém jádru jak v neandrtálských pazvucích, tak v mnohoslabičně komplikovaných vědeckých tirádách. Ze vzájemné podezřívavosti mezi vzdělanci a praktiky pramení nedostatek důvěry, jenž může

chvályhodné úsilí o řízený odchov vzácných zvířat nebezpečně ohrozit.

Příklady toho, o čem hovořím, můžeme najít v jednotlivých svazcích Seznamu ohrožených druhů, který pravidelně publikuje IUCN. Obsahují soupis ohrožených savců, ptáků a plazů celého světa včetně informací o jejich někdejší i současné distribuci, počtu jedinců v zajetí i o možnostech jejich řízeného odchovu. V mnoha případech zůstává tento poslední údaj nevyplněn, což je alespoň z vědeckého hlediska korektní způsob přiznání nevědomosti, ale mnohdy tam čteme takové údaje jako „možnost odchovu v zajetí patrně neexistuje“ nebo „není známa, nejspíš velmi malá“. Za dobrý příklad může posloužit poddruh servala *Felis serval constantina*. V kolonce, týkající se odchovu v zajetí, čteme tato slova: „Servalové nebývají v zajetí plodní, známy jsou jen dva případy jejich odchovu.“ Ve skutečnosti chová servaly celá řada zoologických zahrad a my sami se do dnešního dne můžeme pochlubit pětácti porody; jedna naše samice má za sebou třináct vrhů s celkovým počtem devětadvaceti mláďat.

Taková dezinformace je typickým příkladem naprostého odtržení vědy od praxe. Poctivým průzkumem bychom ovšem našli i mnoho opačných příkladů. Další neméně alarmující skutečností je fakt, že jak se uměle řízený odchov stává v ochranářských kruzích módní záležitostí, věnuje se mu stále vyšší počet vysoce kvalifikovaných pracovníků bez jakýchkoli praktických zkušeností.

Zdá se, že akademické tituly spouště lidí zamotaly hlavu. Samosebou, že jsou prospěšné a důležité, ale chce-li se někdo věnovat řízenému chovu exotických zvířat, musí být navíc s to kydát hnůj a nosit vědra s vodou i žoky sena, nebát se ušpinění a námahy, chce-li opravdu poznat živá zvířata, jež se mohou velmi lišit od těch, která figurují na obrázcích vysokoškolských učebnic. Jak jsem už řekl, polovina našich zaměstnanců má vysokoškolskou kvalifikaci, a přesto tito lidé konají nádenickou práci ošetřovatelů a zároveň zvířata vědecky studují.

Přáli bychom si, aby naše nadace v budoucnu rozšířila okruh chovaných živočišných druhů (samosebou s ohledem na možnosti

dané naší rozlohou), protože celou řadu skupin dosud ve své sbírce nemáme, ačkoli plně spadají do oblasti našeho zájmu. Tak například dosud nemáme žádné zástupce řádu chudozubých (mravenečníci, pásovci atp.) ani psovitých (psi, lišky atd.). Proto doufáme, že časem budeme schopni založit plodné chovné skupiny některých ohrožených druhů, které do těchto skupin náležejí. Jakmile se tak stane, naše obsáhlá sbírka bude sloužit dvojímu účelu: chovné skupiny podpoří rozvoj ohrožených druhů a zároveň se stanou živoucí studijní pomůckou. Díky grantu, který jsme obdrželi od naší sesterské organizace ve Spojených státech, zakládáme v současné době výzkumnou nutriční laboratoř, která nám, jak doufáme, v budoucnu poskytne mnohé cenné informace a s přispěním dalšího velkorysého grantu zahajujeme výstavbu veterinární nemocnice, vybavené rentgenem, prosekturou i rekonvalescenčními prostorami pro zvířata po náročných léčebných zákrocích.

Náš vzdělávací a výzkumný program bude vyžadovat další laboratoře a ubytovací prostory jak pro studenty, tak pro hostující vědce, přednáškový sál, malý filmový ateliér a zvukové studio. Až toho všeho dosáhneme - a jen nedostatek prostředků nám brání v okamžitém uskutečnění - hlavní stan Jerseyké ochránářské nadace se změní v komplexní konzervátorskou laboratoř, jež se bude zabývat nejen vytvářením chovných skupin ohrožených živočichů, ale bude je z biologického hlediska studovat a - co je nejdůležitější - vychovávat kvalifikovaný personál pro zahájení chovných programů všude tam, kde to bude potřebné.

Vybrané skupiny studentů z celého světa budou přicházet na Jersey, aby u nás absolvovali intenzivní chovatelský kurz. Nejprve projdou všemi odděleními naší zahrady, kde získají zkušenosti s rozličnými technikami chovu co nejširšího spektra savců, ptáků i plazů. Poté se budou moci specializovat na zvířata z jejich vlastní domoviny. Po složení ústních i písemných zkoušek se vrátí do vlasti, aby tam za soustavné pomoci naší nadace a jejích pracovníků a ve spolupráci s místními vládami i ochránářskými organizacemi vybudovali na vhodných místech chovná střediska pro tamní ohrožené živočichy.

Nepůjde tedy o obyčejný provoz zoologické zahrady, ale o získání dovedností v oboru, který je naší specialitou, totiž v budování plodných a samostatně se množících chovných skupin jednotlivých druhů, a v konečném cíli o navrácení těchto skupin do míst, kde byla tato zvířata vyhubena, nebo tam, kde uměle vytvořené skupiny posílí slábnoucí populaci volně žijících zvířat. To bude od našich studentů vyžadovat píli, vytrvalost a především obrovský zápal. Doufáme, že dostanou od svých vlád a ochranářských organizací stipendia, která jim příslušný výcvik umožní. Tak se naše nadace stane čímsi, co nezbytně potřebujeme, totiž univerzitou, poskytující všestranné školení v řízeném chovu exotických zvířat, jejíž absolventi budou s to věnovat své znalosti a schopnosti konzervátorským jednotkám celého světa.

Tak tohle všechno máme v plánu. Lidé, kteří se mnou spolupracují, soudí, že je to záměr nadmíru důležitý a navíc velmi konstruktivní. Doufáme, že dnes, kdy jste dočetli tuto knihu, budete i vy stejného mínění. Pokud ano, pomůžete nám tím, že se stanete členy naší nadace? Naše roční příspěvky jsou velice mírné a my se snažíme je na této úrovni držet, protože vycházíme z předpokladu, že patnáct tisíc členů, odvádějících nízké příspěvky, dává organizaci pevnější základy než pět tisíc bohatých přispěvatelů. Na rozdíl od účasti v jiných dobročinných organizacích máte kdykoli možnost na vlastní oči spatřit, na co jsou vaše prostředky vynakládány a my, i zvířata vás mezi sebou rádi uvítáme. A tak mi tedy dovolte, abych vás jménem obrovité, okouzující i bizarní, barvitě a exotické, fascinující a důvtipné, směšné i oslňující minority tohoto světa (jež nedovede číst a psát, nemá volební právo a nedokáže vyvíjet nervový plyn) srdečně pozval do našich řad.

Tamarin sedlový

Cibetka africká. „Roku 1965 jsem z Kamerunu přivezl statný exemplář tohoto hezkého šedočerně skvrnitého zvířete“

Sumaterský orangutan Gambar, „jeden z nejinteligentnějších lidoopů, jaké jsem kdy měl tu čest poznat“

Kosmani stříbříti. „Svým jemným a zranitelným metabolismem připomínají kosmani spíš ptáky než savce“

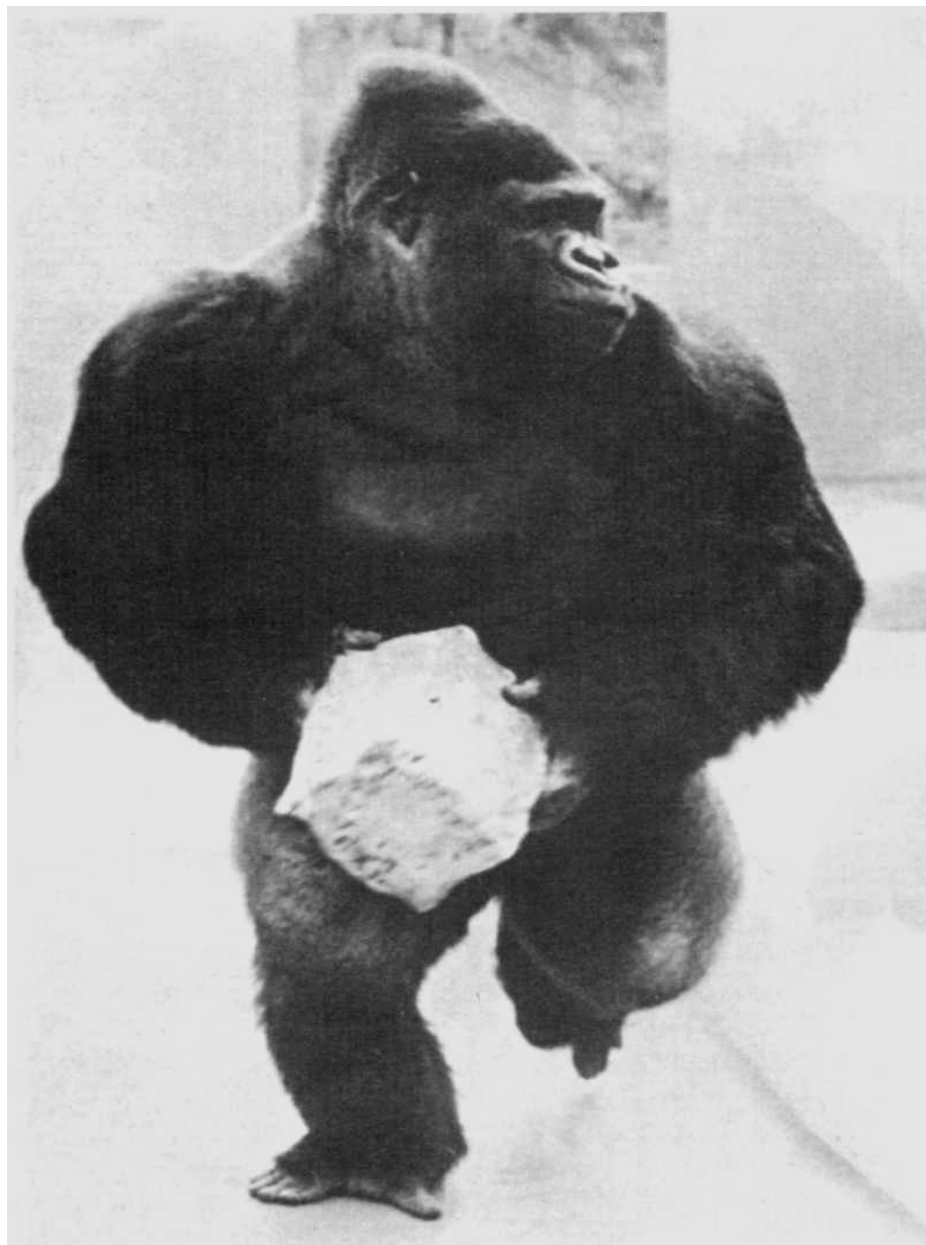

Veterináři vyšetřují uspaného leoparda

Surabaja a její kamarád Tunku

Výjimečně silný gorilí samec Jambo „s černou srstí, ale vlídnou povahu a sympatickým smyslem pro humor“